

WIADOMOŚCI POLSKIE
ПОЛЬСКІЕ ВЕДОМОСТИ

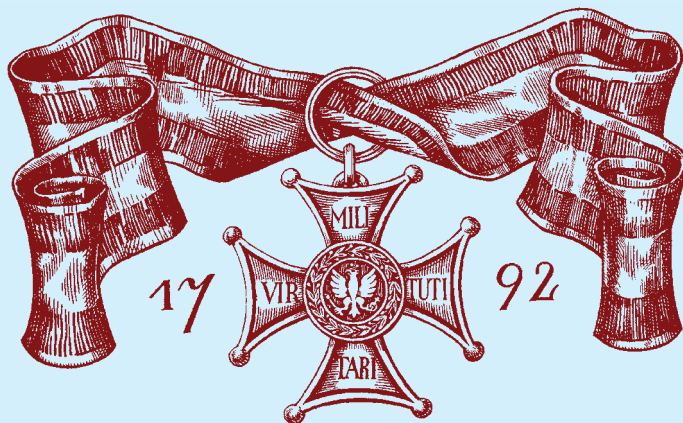
1-2 (34-35) - 2012

VIRTUTI MILITARI

220 LAT

GWIAZDA VIRTUTI MILITARI Z MUNDURU KSIĘCIA JÓZEFA PONIATOWSKIEGO

Zdzisław WESOŁOWSKI

HISTORIA ORDERU VIRTUTI MILITARI

Zdzisław Wesołowski herbu Ogończyk – profesor dr, pułkownik lotnictwa USA. Autor 25 publikacji naukowych.

Urodził się w 1935 r. w Gdyni skąd w 1946 r. z rodziną wyemigrował do USA.

Kierownik Komisji Nadzorczej Orderu Virtuti Militari oraz członek Wspólnoty 200-lecia Orderu Virtuti Militari.

Autor książki „Order Virtuti Militari i jego kawalerowie”.

W tym roku 2012, w czerwcu, upłynęło 220 lat od uchwalenia przez Króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Orderu *Virtuti Militari*. Był on nagrodą nadawaną bohaterom obrony Konstytucji 3 Maja w bitwie pod Zieleńcami w 1792 r., tym, którzy wyróżnili się męstwem i odwagą na polu walki z wrogami naszego narodu. Polska zadeklarowała całemu światu prawo wolności każdego człowieka. Nowa Konstytucja nie znalazła uznania wśród wrogów Polski, wręcz przeciwnie musiała być zwalczona.

Nasi pradziadkowie, dziadkowie i rodzice utrzymywali narodowe tradycje, gdziekolwiek los ich rozsiał po całym świecie. Miliony przeżyło długoletnią tułaczkę, cierpienie i zapłaciło krwią walcząc «O Naszą i Waszą wolność», aby Polska istniała. Nasze pokolenie ma ten sam obowiązek, aby w ich pamięci walczyć o dobro naszej ojczyzny, może nie szablą czy z karabinem w ręku, ale pracą.

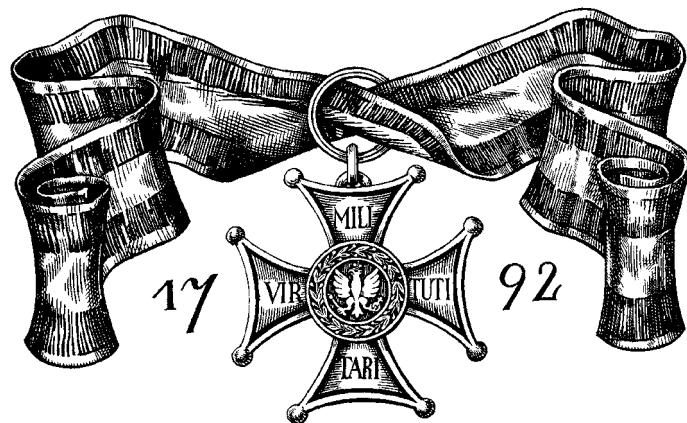
Polacy żyjący w Rosji przeszli okropne lata prześladowań, cierpienia i tułaczki. Wszyscy ci, którzy walczyli o utrzymanie polskości, tradycji i wiary zasługują na nasz najwyższy podziw i chwałę.

W swoim i wszystkich Polaków w Stanach Zjednoczonych imieniu przesyłam rodakom w Rosji naszą solidarność.

SZCZĘŚĆ BOŻE KU CHWALE OJCZYZNY!

Prof. dr Zdzisław P. WESOŁOWSKI

Здзислав ВЕСОЛОВСКИЙ

ИСТОРИЯ ОРДЕНА ВИРТУТИ МИЛИТАРИ

Здзислав Весоловский герба Огоньчик — профессор, доктор наук, полковник ВВС США. Автор 25 научных публикаций.

Родился в 1935 г. в Гдыне, откуда в 1946 г. с семьёй эмигрировал в США.

Руководитель Надзорной комиссии Ордена Виртути Милитари и член Ассоциации 200-летия ордена Виртути Милитари.

Автор книги «Орден Виртути Милитари и его кавалеры».

В этом 2012 г., в июне, исполнилось 220 лет со дня учреждения Королём Станиславом Августом Понятовским Ордена *Virtuti Militari*. Был он наградой, жалованной героям, защищавшим Конституцию 3 Мая в битве под Зеленьцами в 1792 г., тем, кто отличился мужеством и отвагой на поле битвы с врагами нашего народа. Польша декларировала всему миру право на свободу для каждого человека. Новая Конституция не нашла признания у врагов Польши; более того, она была искоренена.

Наши прадеды, деды и родители сохраняли национальные традиции, как бы судьба ни разбросала их по всему миру. Миллионы людей пережили многолетние скитания, страдания и заплатили кровью «За Нашу и Вашу свободу», чтобы Польша существовала. У нашего поколения есть та же обязанность — памятуя о них, бороться во благо нашей отчизны, может быть, не саблём или с ружьём в руках, но делами.

Поляки, живущие в России, пережили ужасные преследования, страдания и скитания. Все, кто боролся за сохранение польского духа, традиций и веры, заслуживают нашего наивысшего восхищения и похвалы.

От себя и всех поляков Соединённых Штатов выражаю соотечественникам в России нашу солидарность.

БОГ В ПОМОЩЬ ВО СЛАВУ ОТЧИЗНЫ!

Проф. д-р Здзислав П. ВЕСОЛОВСКИЙ

W KAŻDYM państwie niezależnie od okresu historycznego czy poziomu rozwoju instytucji państwowych istniał przyjęty powszechnie zwyczaj lub system honorowania najznamienitszych obywateli tytułami i zaszczytami. Na przestrzeni wieków oznakami dostąpionych zaszczytów były wieńce, szaty, zbroje, pasy i inne przedmioty związane z kulturą i historią danego państwa. W starożytnej Grecji wieniec oliwny wieńczył skronie zasłużonych mężów, w Rzymie był najważniejszym atrybutem zwycięzcy i wybitnego obywatela. Słynący z męstwa Rzymianie honorowali żołnierzy szczególnie zasłużonych w walce wieńcami, koronami z wyobrażeniami zdobytych miast, twierdz, okrętów. Starożytni wysoko cenili odwagę, męstwo i zasługi dla państwa, wyróżnianie najlepszych swych synów było więc powszechnie przyjęte.

W czasach chrześcijańskich starożytne wieńce i zbroje były coraz częściej zastępowane symbolami religijnymi. Świątobliwi mężowie i zasłużeni w walkach z niewiernymi byli nagradzani przede wszystkim krzyżami. Rycerze oprócz wstęg, łańcuchów i ostróg nosili różnego kształtu krzyże będące symbolem ich wiary. Krzyże były też świadectwem przynależności do stowarzyszeń i związków religijnych.

W niedługim czasie władza świecka przejęła prawo ustanawiania orderów, oznak honorowych oraz obdarzania nimi zasłużonych dla państwa i panującego. Zarysował się podział na rodzaje oznak: «wielkie» dla osób panujących i piastujących wysokie godności w państwie; «wojskowe» dla obrońców kraju; «domowe»; «dworskie»; «damskie»; «zasługi» itp.

Order Orła Białego

Medal «Za Dosłużone Wciąż 18 Lat w Jednymże Regimencie»

Pojawiły się pierwsze ordery. Ich ustanowienie związane było najczęściej z odniesionymi przez panujących zwycięstwami, wydarzeniami o dużym znaczeniu dla państwa lub rodziny władcy. I tak: – w 1149 r. hrabia Barcelony Rajmund Berenger ustanowił order *Siekiery* na cześć kobiet, które rozbiły Maurów; – w 1348 r. powstał angielski order *Podwiązki* ustanowiony przez króla Edwarda III; – w 1429 r. order *Złotego Runa* ustanowiony przez księcia burgundzkiego Filipa III; – w 1698 r. order rosyjski *Św. Andrzeja* ustanowiony przez Piotra Wielkiego; – w 1705 r. *Orla Białego* ustanowiony przez króla Augusta II.

Oprócz orderu *Orla Białego* w naszym kraju honorowano obywateli orderem *Św. Stanisława* od 1765 r. a także – medalem «Zasłużonym» – nadawanym od 1766 r. za zasługi na polu nauki i sztuki, przemysłu i wynalazczości; – medalem «Pilności» – ustanowionym w 1767 r., a nadawanym wychowankom Głównej Szkoły Wojskowej oraz w szkolnictwie cywilnym; – medalem «Za Dosłużenie Wciąż 18 Lat w Jednymże Corpusie» (lub Regimencie) przyznawanym za służbę wojskową.

W wiekach średnich praktycznie w każdym europejskim kraju istniały odznaczenia państwowe, a ich nadawanie stało się domeną królów i było zaszczytem dla poddanych. W ten sposób dokonała się dość istotna zmiana w tradycji nadawania orderów. Mająca początkowo charakter rycersko-religijny stała się z czasem przywilejem panujących monarchów.

Polska słynąca ze szlacheckiej równości nie od razu przyjęła europejskie wzorce w dziele ustanawiania i honorowania orderami. Pierwszą próbę ustanowienia orderu, jako odznaczenia państwowego podjął po raz pierwszy król Władysław IV. Jednakże wobec sprzeciwu magnaterii inicjatywa ustanowienia orderu

Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny nie doczekała się realizacji. Aż do momentu wprowadzenia *Orla Białego* kraj nasz nie miał w tej dziedzinie swoich tradycji. Przez wieki polska szlachta wykorzystując ograniczoną władzę królewską skutecznie uniemożliwiała próby wprowadzenia odznak.

Mimo to przyjęły się i przez wiele lat przetrwały inne zwyczaje honorujące męstwo i sławę rycerską. Z pewnością należał do nich zwyczaj nadawania pasów w czasie pasowania na rycerza, a przede wszystkim złotych łańcuchów.

Początkowo nadawane tylko rycerzom, w późniejszym czasie stały się zaszczytną nagrodą senatorów, dostojników kościoła, ludzi zasłużonych dla nauki. W polskiej tradycji ceremonia pasowania na rycerza i związane z nią obdarowywanie łańcuchami najczęściej z wizerunkiem orła zajmuje istotne miejsce. Przez wiele wieków zwyczaj ten zastępował honorowanie za męstwo i odwagę oznakami orderowymi.

Chociaż Polacy nie uznawali żadnej oznaki wyróżniającej szlacheckiego stanu poza szablą i herbowym sygnetem, to jednak stopniowo przejmowali europejskie tradycje. Dekoracja orderem wyróżniała daną jednostkę i podkreślała jej status w społeczeństwie. W pierwszej połowie XVI stulecia rozwinęła się również tradycja przyznawania przez władców medali, które były noszone na łańcuchach lub wstęgach. Medale przyznawano podczas uroczystości na dworze z okazji zaślubin, imienin, koronacji. Nadawano je zasłużonym mężom, wysokiej szlachcie, urzędnikom. Nieco później ukazały się również medale historyczne bite dla upamiętnienia doniosłych wydarzeń. Ambicją każdego władcy było ustanowienie medalu najczęściej z własną podobizną, którym to mógłby nagradzać swoich poddanych.

Ciąg dalszy na str. 6

В КАЖДОМ государстве вне зависимости от исторического периода или уровня развития его государственных институтов, существовал повсеместно принятый обычай либо система чествования наиболее достойных граждан титулами и отличиями. В течение веков почести эти находили выражение в виде венков, одеяний, оружия, поясов и иных предметов, связанных с культурой и историей того или иного государства. В древней Греции оливковый венок украшал виски достойных мужей; в Риме он был важнейшим атрибутом победителя и выдающегося гражданина. Славящиеся мужеством римляне чествовали солдат, особенно заслуженных в боях, венками, коронами с изображениями завоёванных городов, крепостей, кораблей. Древние высоко ценили отвагу, мужество и государственные заслуги, поощрение достойнейших своих сынов было повсеместным.

В христианскую эпоху древние венки и оружие всё чаще стали замещаться религиозными символами. Праведные мужи и отличившиеся в битвах с неверными награждались прежде всего крестами. Рыцари, помимо лент, цепей и шпор носили различной формы кресты, которые символизировали их веру. Кресты также были знаком принадлежности к тем или иным религиозным союзам и сообществам.

Вскоре светская власть приняла на себя право учреждать ордена и почётные знаки, а также право одаривать ими лиц, имеющих заслуги перед государством и монархом. Зародилось понятие видов таких наград – «большие» для монархов и лиц, занимающих высокие государственные посты, «военные» – для защитников отечества, «домашние», «придворные», «дамские», «за заслуги» и тому подобные.

Появились первые ордена. Их учреждение было связано чаще всего с одержанными правителем победами, событиями, имеющими большое значение для государства либо для правящей фамилии. Так, в 1149 г. граф Барселоны Рамон Беренгер учредил орден *Топора* – в честь женщины, разбивших мавров; в 1348 г. английский орден *Подвязки* был учреждён королём Эдуардом III; в 1429 г. орден *Золотого Руна* был учреждён герцогом Бургундским Филиппом III; в 1698 г. орден *Святого Андрея* был учреждён русским царём Петром Великим; в 1705 г. орден *Белого Орла* был учреждён королём Августом II.

Кроме ордена *Белого Орла* в Польше граждане награждались орденом *Святого Станислава* – с 1765 г., а также: – медалью «Заслуженным» – с 1766 г. за заслуги в области науки и искусства, промышленности и изобретательства; – медалью «Усердия», учреждённой в 1767 г., которой награждались воспитанники Главной военной школы, а также гражданских учебных заведений; – медалью «За Выслугу 18 Лет в Одном Корпусе» (или полку), которой удостоивали за военную службу.

В средние века практически в каждой европейской стране существовали государственные награды, а их присуждение стало привилегией королей и считалось честью для подданных.

Таким образом, произошла довольно существенная перемена в традиции жалования орденами. Имевшая изначально рыцарско-религиозный характер, со временем она стала привилегией правящих монархов.

Польша, известная своим шляхетским равноправием, не сразу приняла европейские образцы в деле учреждения и чествования орденами.

Впервые учредить орден как государственную награду попытался король Владислав IV. Однако ввиду сопротивления этому магнатов инициатива учреждения ордена *Непорочного Зачатия Святой Девы Марии* реализована не была.

Вплоть до учреждения ордена *Белого Орла* Польша не имела собственных традиций в этой области. В течение веков польская шляхта, используя законодательное ограничение королевской власти, успешно сводила на нет любые попытки учреждения наград.

Несмотря на это, в Польше прижились и в течение многих лет имели место иные обычаи чествования мужества и рыцарской славы. Безусловно, к ним относился и обычай опоясывания при посвящении в рыцари, а прежде всего – пожалование золотых цепей.

Вначале их вручали только рыцарям, а позднее – они стали являть собой почётную награду для сенаторов, иерархов церкви, заслуженных деятелей науки. В польской традиции существенное место занимает церемония посвящения в рыцари и связанное с этим одаривание цепями, чаще всего – с изображением орла. Веками этот обычай заменял собой награждение за мужество и отвагу орденовыми знаками.

Хотя поляки и не признавали никаких регалий шляхетского сословия,

кроме сабли и гербового перстня, но постепенно и они перенимали европейские обычаи. Награждение орденом выделяло данную личность и подчёркивало её статус в обществе. В первой половине XVI столетия у владельцев прижилась также традиция награждения медалями, носимыми на цепях или лентах. Медалями чествовали во время торжеств при дворе по случаю заключения браков, именин, коронаций. Награждались ими заслуженные мужи, высокая шляхта, чиновники. Несколько позже появились также исторические медали, чеканившиеся для увековечивания знаменательных событий. Честолюбие заставляло каждого правителя учредить медаль с собственным изображением, которой он мог бы награждать своих подданных. Появлялось множество почётных знаков в виде золотых медалей, орлов, монарших вензелей, венков, золотых пряжек. Сохранялись они до утраты Польшей независимости в результате третьего раздела.

Тогда же, в первой половине XVI в., при польском дворе появились первые ордена. Как представляется, это было следствием тогдашней мощи Ягеллонской Польши и роли, которую играла она в Европе. Польские рыцари пользовались заслуженной славой при монарших дворах, а польские власти – признанием за явленное полководческое искусство, знания и за роль, исполняемую в отношении соседних стран. Многие монархи Европы награждали поляков за выдающиеся успехи в науке и культуре. Орденом *Золотого Руна*, в частности, были награждены Сигизмунд Старый, Владислав IV, Ян Казимир, Ян Клеменс Браницкий и многие иные тогдашние сановники Речи Посполитой.

Со второй половины XVII века, несмотря на протесты шляхты, или же решения Сейма, количество иностранных орденов, пожалованных полякам, быстро росло.

Среди награждённых были короли, представители войска, богатейшей шляхты и даже дома из польских магнатских родов. Тут надобно отметить, что в XVIII в. австрийские, испанские, французские, русские и английские ордена, орден *Золотой Розы*, жалованный Папой Римским, подчёркивали общественное положение, а иногда – отражали тщеславие.

Продолжение на 7-й стр.

Początek na str. 4

POWSTAWAŁO bardzo dużo odznak zaszczytnych w postaci złotych medali, orłów, cyfr monarszych, wieńców, złotych sprzączek. Przetrwały one aż do utraty przez nasz kraj niepodległości po III rozbiórze.

Również w pierwszej połowie XVI wieku na dworze polskim pojawiły się pierwsze ordery. Sądzić można, iż wynikało to z ówczesnej potęgi Polski Jagiellonów i roli, jaką odgrywała w Europie. Polscy rycerze cieszyli się zasłużoną sławą na monarszych dworach, a polscy władcy uznaniem za prezentowany kunszt dowódczy, wiedzę i rolę, jaką wypełniali wobec krajów ościennych. Wielu władców europejskich udekorowało Polaków zasłużonych w dziele nauki i kultury. Orderem *Złotego Runa* zostali uhonorowani m.in. Zygmunt Stary, Władysław IV, Jan Kazimierz, Jan Klemens Branicki i wielu innych ówczesnych dygnitarzy Rzeczypospolitej.

Od drugiej połowy XVII wieku pomimo protestów szlachty a nawet sejmowych uchwał ilość cudzoziemskich orderów nadawanych Polakom szybko rosła. Wśród uhonorowanych znajdowali się królowie, przedstawiciele wojska, bogatszej szlachty, a nawet damy polskich rodów magnackich. Zauważyć w tym miejscu należy, że w wieku XVIII ordery austriackie, hiszpańskie, francuskie, rosyjskie i angielskie, order *Złotej Róży* nadawany przez papieża były wyznacznikiem pozycji społecznej, ale niekiedy i oznaką próżności. W pogoni za honorami i tytułami polscy magnaci zapominali o obowiązkach wobec państwa.

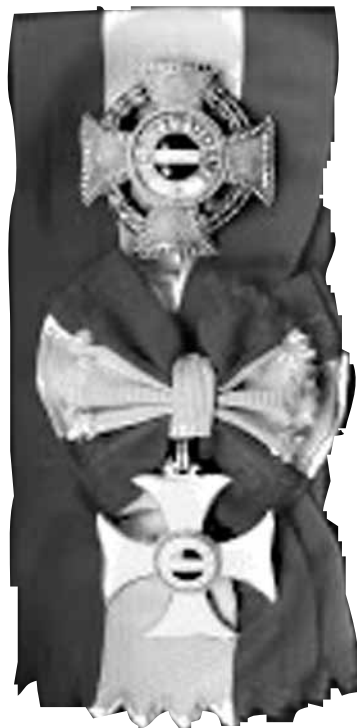
W epoce panowania Sasów dążenie do posiadania jakiegokolwiek odznaki czy orderu ogarnęło już znaczną część szlachty i magnaterii. Dla podniesienia swego prestiżu ordery nawet kupowano, a niektórzy służyli obcym dworom tylko po to, aby uzyskać kolejne honory. Doszło do tego, że najważniejszy polski order tego czasu – order *Orla Białego* utracił całkowicie swe znaczenie i można było go kupić za niewielką sumę pieniędzy. Za czasów Stanisława Augusta, mimo to, że Rzeczpospolita chyliła się ku upadkowi zwyczaj nadawania orderów rozszerzył się. Odznaczenia były traktowane, jako droga do kariery, urzędów i godności w państwie. Procedura przyznawania orderów zmieniła się całkowicie. To już nie władca honorował poddanych, ale poddani ciągłym upominaniem się wymuszali na władcy honory dla

siebie. Ordery stały się nieodłącznym atrybutem stanowiska, pozycji majątkowej. Stały się również milczącymi świadkami pogrzebowych ceremonii. Ordery, jako dowody zasług i godności zmarłego towarzyszyły najgodniejszemu Polakom w ich pożegnaniu ze światem.

W czasie, kiedy obradował Sejm Wielki podjęto próbę wyeliminowania z praktyki życia publicznego zwyczaju nadawania orderów w funkcjonującym dotychczas systemie. Wysunięto wiele koncepcji nagradzania ludzi szczególnie zasłużonych dla państwa. Hugo Kołłątaj wyraził swój stosunek do tej kwestii w sposób następujący:

«Cokolwiek by w tej mierze Stany Rzeczypospolitej ustanowić chciały, treść rzeczy jest, ażeby ozdoba była znakiem zasługi, żeby była zachęceniem do dalszej, i żeby sprawiedliwy szacunek zjednął dla niej to poszanowanie i był przyczyną tych wielkich skutków, które sobie prawodawstwo zamierza. Czy gwiazda czy krzyż, czy medal, czy blacha jakiegokolwiek formy nie jest rzeczą, o którą idzie, napis powinien być najpierwszą ozdobą, wtenczas zaś będzie ozdobą, kiedy ozdobiony swemi przymiotami i zasługami odpowiadać mu potrafi».

Rozpatrywano wówczas również inne ciekawe projekty wyróżnienia zasłużonych obywateli, od nowych orderów do specjalnych budowli. Ich wynikiem stało się wprowadzenie w życie nowego polskiego orderu, honorującego sławę wojenną – orderu *Virtuti Militari*.

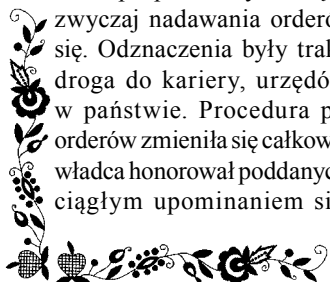
Order Wojenny Marii Teresy

Początki dziejów orderu *Virtuti Militari*, pierwszego polskiego orderu wojskowego, sięgają końca XVIII w. i są związane z działalnością stronnictwa królewskiego dążącego między innymi do gruntownej reformy ustroju Rzeczypospolitej, uwolnienia państwa od nadzoru Rosji oraz carycy Katarzyny II. Należy przypuszczać, że choć inicjatorem wprowadzenia odznaczenia wzmacniającego więź króla z wojskiem był sam władca Stanisław August Poniatowski, to jednak pozostawał on pod wyraźnym i silnym wpływem swojego bratanka ks. Józefa, w pierwszych miesiącach 1792 r. naczelnego dowódcy armii koronnej. Przebywający na południowo-wschodnich obszarach Rzeczypospolitej wśród swoich oddziałów ks. Józef domagał się ustanowienia orderu, wyposażonego we własny statut i kapitułę. On też zapewne, dobrze znając z lat służby w austriackim wojsku (1779–1789), tamtejszy system orderowy dostrzegł możliwość oparcia dokumentów projektowanego odznaczenia o *Order Wojenny Marii Teresy*.

Prowadzona listownie między królem, a bratankiem wymiana poglądów, dotycząca ostatecznego kształtu odznaczenia przerwana została wkroczeniem 18 maja 1792 r. w granice Polski armii rosyjskiej liczącej około 97 tys. żołnierzy. Miała ona doprowadzić do objęcia władzy w Warszawie przez zachowawczych, prorosyjskich przywódców konfederacji Targowickiej oraz do obalenia uchwalonej rok wcześniej Konstytucji 3 Maja. Zasadniczym celem rosyjskiej inwazji było podporządkowanie Polski Petersburgowi.

Rzeczpospolita mogła przeciwstawić najeźdźcy jedynie 70 tys. gorzej uzbrojonych i wyposażonych żołnierzy. Mimo wyraźnej przewagi nieprzyjaciela sprawnie dowodzona przez ks. Poniatowskiego armia koronna uniknęła osaczenia i rozbicia. W dobrym porządku cofała się ku Bugowi i Wiśle. W bitwie pod Zieleńcami stoczonej 18 czerwca ks. Poniatowski pobił jeden z rosyjskich korpusów. Miesiąc później znaczący sukces odniósł pod Dubienką, podlegający mu gen. Tadeusz Kościuszko. Mniej szczęścia miała armia litewska. Ale i ona, choć poniosła kilka dotkliwych porażek, zachowała swoją wartość bojową. O losach wojny zadecydowała jednak nie postawa żołnierzy, lecz władcy przestraszonego zbliżaniem się Rosjan do Warszawy. 24 lipca król przystąpił do konfederacji Targowickiej i nakazał ks. Józefowi przerwać działania wojenne.

ciąg dalszy na str. 8

В Начало на 5-й стр.
погоне за титулами и орденами польские магнаты забывали о своём долге перед государством.

В эпоху правления Сасов стремление обладать какой-нибудь наградой или орденом охватило значительную часть шляхты и магнатов. В целях поднятия собственного престижа ордена даже покупались, а некоторые поляки служили иностранным дворам исключительно с целью получить очередную награду. Дошло до того, что главный орден Польши – орден *Белого Орла* – полностью утратил своё бывшее значение, и можно было купить его за небольшую денежную сумму. Во времена Станислава Августа, несмотря на то, что Речь Посполитая клонилась к упадку, обычай жалования орденами лишь получил своё развитие. Награды почитались как путь к карьере, постам и высокому положению в государстве. Полностью изменилась процедура награждения орденами. Теперь уже не властитель награждал подданных, но подданные бесконечными напоминаниями вынуждали монарха оказывать им почести. Ордена становились неотъемлемым атрибутом занимаемого поста и степени богатства, превратились в безмолвных свидетелей погребальных церемоний. Ордена, в качестве доказательства заслуг и добродетелей умершего, сопровождали достойнейших поляков при их прощании с этим миром.

Во время заседаний Великого Сейма была предпринята попытка исключения из публичной жизни обычая награждать орденами в соответствии со сложившейся системой. Было предложено множество концепций награждения людей, имеющих особые заслуги перед государством. Хуго Коллонтай выразил своё отношение к этому вопросу следующими словами:

«Что бы сословия Речи Посполитой ни пожелали ввести... суть дела в том, чтобы награда была знаком заслуги, чтобы побуждала стремление к следующей, и чтобы справедливое уважение к награде снискало такое почтение и стало причиной тех великих последствий, которые законодательство замышляет. Хоть звезда, хоть крест, хоть медаль, хоть пластина произвольной формы – не о том речь, девиз должен быть первейшим украшением, тогда же станет наградой, когда награждённый своими достоинствами и заслугами сможет ему соответствовать».

Станислав Август Понятовский

Рассматривались тогда же и иные интересные проекты отличий для заслуженных граждан, от новых орденов и до особых сооружений. Результатом стало учреждение нового польского ордена в честь военной славы – ордена *Virtuti Militari*.

Начало истории ордена *Virtuti Militari* – первого польского военного ордена – восходит к концу XVIII века и связано с действиями сторонников короля, стремившихся, среди прочего, к решительному преобразованию устройства Речи Посполитой, освобождению государства от надзора России и царицы Екатерины II. Следует допустить, что, хотя инициатором учреждения награды, укрепляющей связь короля с войском, был сам монарх Станислав Август Понятовский, сделал он это под явным и мощным влиянием своего племянника князя Юзефа, в первые месяцы 1792 г. – главнокомандующего коронной армии. Пребывающий на юго-востоке Речи Посполитой среди своих отрядов, князь Юзеф добивался учреждения ордена с собственным статутотом и капитулом. Именно он, прекрасно познав за годы службы в австрийской армии (1779–1789) её наградную систему, отметил возможность разработки документов предполагаемой награды по образцу *Военного Ордена Марии Терезии*.

Письменный обмен мнениями между королём и его племянником, касающийся итоговой формы награды, был прерван вторжением на территорию Польши 18 мая 1792 г. российской армии, насчитывающей около 97 тысяч солдат. Целью этого вторжения был захват власти в Варшаве консерватив-

но настроенными пророссийскими предводителями Тарговицкой конфедерации и отмена утверждённой годом ранее Конституции 3 мая. Основной целью российской агрессии было подчинение Польши Петербургу.

Речь Посполитая могла противопоставить захватчикам только 70 тысяч хуже вооружённых и оснащённых солдат. Несмотря на явное преимущество противника, коронная армия, умело управляемая князем Понятовским, избежав окружения и разгрома, организованно отошла к Бугу и Висле. В битве под Зеленычами, состоявшейся 18 июня, князь Понятовский разбил один из русских корпусов. Месяцем позже значительного успеха в битве под Дубенкой добился подчинённый ему генерал Тадеуш Костюшко. Литовской армии повезло меньше. Но и она, хоть и потерпела несколько чувствительных поражений, сохранила свои боевые качества. Судьбу войны, однако, решили действия не солдат, а короля, напуганного приближением русских к Варшаве. 24 июля король присоединился к Тарговицкой конфедерации и приказал князю Понятовскому прекратить военные действия. Таким образом он рассчитывал избежать оккупации Россией всей польской территории, а также спасти хотя бы некоторые из осуществлённых реформ государственного устройства. Надеялся он и на то, что таким образом удастся избежать грозящего ему свержения с престола. Планы сбылись лишь частично. Ему удалось удержаться на троне, а Польше – сохранить лишь видимость суверенитета. Зато все мало-мальски значимые для страны решения теперь принимались при дворе царицы Екатерины II в Петербурге, а также в её варшавском посольстве. Предводителям Тарговицкой конфедерации победители уготовили роль исполнителей своих предложений и распоряжений. Для польской общности большое значение имел тот факт, что Речь Посполитая была покорена не в результате отсутствия воли к победе, а из-за капитуляции короля.

В начале военного конфликта король ещё не помышлял о сдаче либо о заключении договора с противником, а наоборот – поддерживал моральный дух польских солдат на поле битвы.

Продолжение на 9-й стр.

Początek na str. 4

WTEN sposób zamierzał uniknąć okupacji przez Rosjan całego polskiego terytorium oraz uchronić przynajmniej niektóre z realizowanych reform ustrojowych. Liczył także, że zapobiegnie grożącej mu detronizacji. Jego nadzieje ziściły się tylko częściowo. Zdołał zachować tron a Polska pozory suwerenności. Natomiast wszystkie istotne dla losów kraju decyzje zapadały teraz na petersburskim dworze carycy Katarzyny II oraz w jej warszawskiej ambasadzie. Przywódcom konfederacji Targowickiej zwycięzczy wyznaczali rolę wykonawców swoich sugestii i poleceń. Dla społeczeństwa polskiego wielkie znaczenie miał fakt, że Rzeczpospolita została pokonana nie wskutek braku woli walki, ale przede wszystkim przez poddanie się władcy. W pierwszej fazie wojny król nie planował jeszcze kapitulacji czy zawarcia ugody z przeciwnikiem, ale podtrzymywał morale znajdujących się w polu żołnierzy. Już 12 czerwca Stanisław August Poniatowski powiadomił ks. Józefa, iż zdecydował przesłać m.in. «... rodzaj medali owalnych, które z jednej strony mieścić będą moje imię, a z drugiej napis *Virtuti – Militari*, a które będzie można nosić tak, jak Krzyże *Orderu Marii Teresy*, na wąskiej wstążeczce podobnej do wstążki *Orderu Św. Stanisława*».

Medale, 20 złotych dla oficerów oraz 40 srebrnych dla podoficerów i żołnierzy, zostały wyekspediowane 22 czerwca do obozu pod Ostrogiem, po otrzymaniu przez króla pierwszych informacji o zwycięstwie ks. Józefa w bitwie pod Zieleńcami.

Odnaczenia wykonano 15 czerwca w warszawskiej mennicy. Zgodnie z zapowiedzią w liście z 12 czerwca miały one kształt owalny (42,8 x 32,3 mm). Na awersie umieszczono królewski monogram *SAR* (Stanislaus August Rex) zwieńczony zamkniętą koroną, a pod nim duże przewiązane wstążką, skrzyżowane gałązki palmowe. Na rewersie znalazł się dwuwierszowy napis – *Virtuti Militari* oraz również skrzyżowane i przewiązane wstążką gałązki. Wstęga medalu miała być błękitna z czarnymi obwódkami. Do pierwszych odnaczeń przesłanych ks. Józefowi król dołączył list i kartę zawierającą «Imiona osób militarnych, którym desygnuję pierwsze znaki nowego orderu żołnierskiego u nas za działalność okazaną w teraźniejszej kampanii». Natomiast w liście pisał, że zamierzał początkowo «...ustanowić

pewne stopnie i odróżnienia, co do wstążek – ale żeby właśnie nadać większą wartość tej oznace pragnę na początek, ażeby medal, który sam nosić będziesz, nie wyróżniał się w samym związku od tych medalów, które w moim imieniu rozdasz innym...» Data listu 22 czerwca 1792 r. została w polskiej historiografii uznana za datę ustanowienia orderu *Virtuti Militari*. Wśród pierwszych odznaczonych byli między innymi generałowie ks. Józef Poniatowski, Tadeusz Kościuszko, Michał Wielhorski, brygadier Stanisław Mokronowski. Odegrali oni znaczącą rolę, nie tylko w czasie kampanii 1792 r., ale także później w Insurekcji Kościuszkowskiej oraz wojnach napoleońskich. Tadeusz Kościuszko, jako naczelnik powstania 1794 r., ks. Józef, jako współorganizator w latach 1806–1807 armii Księstwa Warszawskiego, a od 1809 r. do swojej śmierci w bitwie pod Lipskiem w 1813 r., jej wódz naczelny, weszli do elitarnego grona najpopularniejszych bohaterów narodowych.

Nie można dziś jednoznacznie rozstrzygnąć czy medal «*Virtuti Militari*» w zamyśle króla miał mieć charakter pamiątkowy, związany jedynie z wojną 1792 r. czy osiągnąć rangę stałego odznaczenia wojskowego. Z zachowanej korespondencji oraz wcześniejszej działalności monarchy można jednak wnioskować, iż ta druga koncepcja była mu zdecydowanie bliższa. W armii, której znaczna część korpusu oficerskiego ukończyła szkoły znajdujące się pod opieką władcy, w tym założona w 1764 r. Szkoła Rycerska, dostrzegał znaczącego sojusznika politycznego zdolnego do wsparcia zabiegów o umocnienie władzy monarszej. Ordery i medale miały ułatwić skupianie się przy tronie przedstawicieli różnorodnych grup i warstw społecznych. Temu celowi służyły również: ustanowiony w 1765 r. order *Świętego Stanisława*, medal «Zasłużonym» wprowadzony w 1766 r. czy medal «Za Dosłużone Wcięż 18 Lat w Jednymże Corpsie». W 1791 r. król rozważał też zasadność utworzenia medalu «*Virtuti Civili*» zbliżonego wyglądem do medalu «*Virtuti Militari*», nadawanego jednak tylko za zasługi cywilne położone podczas kampanii 1792 r.

Ustanowione przez króla odznaczenie wojskowe nie miało jeszcze urzędowej nazwy, ustalonych zasad przyznawania i form wręczania. Nie sporządzono także ewidencji oficerów i podoficerów, którym wręczono *Medale*, a udekorowani nie otrzymali przynależnych do odznaczenia patentów. Uporządkowaniem tych spraw

Order *Świętego Stanisława*

zajął się ks. Józef po zaprzestaniu przez polską armię działań wojennych. Sytuację księcia Poniatowskiego komplikowało jednak przystąpienie króla do wspieranej przez Rosję konfederacji Targowickiej. Władze konfederacji zajęły bowiem zdecydowanie wrogie stanowisko wobec armii i jej wodza, obwinianych teraz o zbrojne wspieranie rzekomo absolutystycznych, antyszlacheckich zamierzeń monarchy. Medal «*Virtuti Militari*» zarówno w ocenie carycy, jej polskich stronników jak i przeciwników urastał do symbolu oporu wojska i narodu wobec przywódców Targowicy i Rosji.

Prace nad uregulowaniem statusu «*Virtuti Militari*» ks. Poniatowski prowadził już, jako osoba pozostająca poza armią. 30 lipca, protestując przeciwko kapitulanczkiej postawie monarchy, demonstracyjnie ustąpił z wojska.

Statut powstał w przeciągu kilku dni, w oparciu o analogiczny dokument *Orderu Wojskowego Marii Teresy*. Odnaczenie uzyskało oficjalną nazwę – *Order Krzyża Wojskowego*. Mógł on być nadawany wyłącznie za wyjątkowe zasługi położone w czasie walki. Księżę Józef wprowadził podział orderu na pięć klas: Krzyż Wielki, Krzyż Komandorski, Krzyż Kawalerski, Krzyż Złoty i Krzyż Srebrny. Nie ograniczył liczby odnaczeń nadawanych w poszczególnych klasach. Przewidywał natomiast, że zostanie określona liczba pensji związanych z najwyższymi klasami. Roczny budżet odnaczenia miał wynieść 300 tys. złotych. Prawo do gratyfikacji otrzymywali najstarsi, według kolejności nadań, kawalerowie. Ordery dwóch niższych klas zostały przeznaczone dla podoficerów i szeregowych.

Ciąg dalszy na str. 10

Начало на 5-й стр.

УЖЕ 12 июня Станислав Август Понятовский сообщил князю Юзефу, что, между прочим, решил переслать ему «...вид овальных медалей, на которых с одной стороны размещено будет моё имя, а с другой – надпись «Virtuti – Militari», и которые можно будет носить на манер Крестов Ордена Марии Терезии, на узенькой ленточке, похожей на ленту Святого Станислава».

Медали, в количестве 20 штук золотых для офицеров и 40 штук серебряных для подофицеров и солдат, были отправлены 22 июня в лагерь под Острогом сразу после получения королём известия о победе князя Юзефа в битве под Зеленыцами.

Награды были отчеканены 15 июня на Варшавском монетном дворе. В соответствии со сведениями, объявленными в письме от 12 июня, имели они овальную форму (42,8 x 32,3 мм). На аверсе находилась королевская монограмма SAR (Stanislaus August Rex), увенчанная закрытой короной, под монограммой – перевязанные ленточкой перекрещённые пальмовые веточки. На реверсе была надпись в две строчки – *Virtuti Militari*, и также перевязанные ленточкой скрещённые пальмовые веточки. Лента медали была голубой с чёрными каймами. К первым наградам, которые король прислал князю Юзефу, прилагалось также письмо и список, содержавший «имена персон военных, которым жалую первые знаки нового у нас солдатского ордена за действия, выказанные в нынешней кампании». А вот в письме писал, что намеревался изначально «... ввести некоторые степени и отличия, касающиеся ленточек, но, чтобы придать именно большую значимость этой награде, стремлюсь с самого начала, чтобы медаль, которую сам носить будешь, не отличалась в этой связи от медалей, которые станешь раздавать другим от моего имени». Дата письма – 22 июня 1792 г. – в польской историографии признана датой учреждения ордена *Virtuti Militari*. В числе первых награждённых были генералы князь Юзеф Понятовский, Тадеуш Костюшко, Михал Вельхорский, бригадир Станислав Мокроновский. Они сыграли решающую роль не только во время военной кампании 1792 г., но также и позднее, в восстании под руководством Костюшко и в наполеоновских войнах. Тадеуш Костюшко – как начальник восстания 1794 г., и

князь Юзеф – как один из создателей в 1806–1807 гг. армии Варшавского княжества, а с 1809 г. и до самой своей смерти в битве под Лейпцигом в 1813 г., – её главнокомандующий, вошли в элитарный круг самых популярных национальных героев.

Сегодня нельзя однозначно утверждать, должна ли была медаль *Virtuti Militari* по замыслу короля носить памятный характер, связанный исключительно с войной 1792 г., либо приобрести статус постоянной военной награды. Судя по сохранившейся переписке и более ранней деятельности монарха, можно прийти к выводу, что вторая концепция была ему решительно ближе. В армии, значительная часть офицерского корпуса которой окончила школы, находящиеся под опекой монарха, в том числе – Рыцарскую школу, основанную в 1764 г., король видел влиятельного политического союзника, способного поддержать попытки укрепления королевской власти. Ордена и медали должны были облегчить процесс сосредоточения у трона представителей разнородных групп и слоёв общества. Этой цели также служили: учреждённый в 1765 г. орден *Святого Станислава*, медаль «Заслуженным», появившаяся в 1765 г., или же медаль «За Выслугу 18 Лет в Одном Корпусе». В 1791 г. король рассматривал также обоснованность учреждения медали «Virtuti Civili», которая выглядела бы подобно медали «Virtuti Militari», но выдавалась бы, однако, только за гражданские заслуги во время кампании 1792 г.

Учреждённая королём военная награда не имела ещё официального названия, утверждённых правил награждения и форм вручения. Не велось и учёта офицеров и подофицеров, которым вручались Медали, а награждённые не получали полагавшихся к награде патентов. Упорядочиванием этих дел занялся князь Юзеф после прекращения польской армией военных действий. Ситуацию эту осложняло, однако, присоединение короля к поддерживаемой Россией Тарговицкой конфедерации. Власти конфедерации заняли решительно враждебную позицию в отношении армии и её главнокомандующего, обвиняемых ныне в вооружённой поддержке якобы абсолютистских, антишляхетских намерений монарха. Медаль «Virtuti Militari» как с точки зрения царицы, так и с точки зрения её польских сторонников и противников превратилась в символ

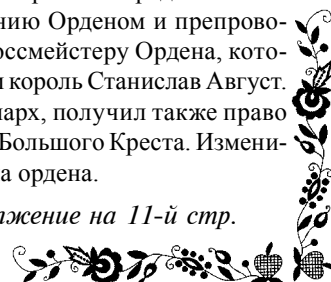
сопротивления войска и народа предводителям Тарговицы и России.

Работы по определению статуса «Virtuti Militari» князь Понятовский осуществлял уже будучи отстранённым от армии. 30 июля, протестуя против пораженческих настроений короля, он демонстративно армию покинул.

Статут был разработан в течение нескольких дней, по аналогии с документацией *Военного Ордена Марии Терезии*. Награда получила своё официальное наименование – *Орден Военного Креста*. Выдаваться он мог исключительно за особые заслуги во время битвы. Князь Юзеф разделил орден на 5 степеней: Большой Крест, Командорский Крест, Кавалерский Крест, Золотой Крест и Серебряный Крест. Ограничений по количеству наград в каждой из степеней не устанавливалось. А вот назначение определённого количества наградных выплат, связанных с высшими степенями, предусматривалось. Годовой бюджет награды определялся в 300 тысяч злотых. Правом на денежное вознаграждение кавалеры наделялись в порядке старшинства в списках награждённых. Ордена двух низших степеней предназначались для подофицеров и рядовых. Награждённые получали право на повышенное денежное довольствие, их освобождали от телесных наказаний, а в случае ареста они содержались в офицерских помещениях.

Высший ранг был присвоен Большому Кресту и Командорскому Кресту. Предназначались они только лишь командующим, первый – за проведение победного сражения, взятие крепости либо результативную крепости оборону, второй – за достижение явного превосходства над противником. В состав созданного князем Понятовским Капитула вошло четырнадцать офицеров, в их числе сам князь, Тадеуш Костюшко, Миколай Брониковский, Михал Вельхорский, Станислав Мокроновский, Евстахий Сангушко, Юзеф Зайончек, Людвик Каменецкий. Капитул занимался рассмотрением представлений к награждению Орденом и препровождал их Гроссмейстеру Ордена, которым был сам король Станислав Август. Тот, как монарх, получил также право на ношение Большого Креста. Изменилась и форма ордена.

Продолжение на 11-й стр.

O Początek na str. 4
DZNACZENInimi uzyskiwali prawo do zwiększonego żołdu, zwalniano ich także od kar cielesnych, a w wypadku aresztowania musieli przebywać w izbach oficerskich.

Najwyższą rangę nadano Krzyżowi Wielkiemu i Krzyżowi Komandorskiemu. Przysługiwały one tylko wodzom, pierwszy za stoczenie zwycięskiej bitwy, zajęcie twierdzy lub skuteczną obronę twierdzy, drugi za osiągnięcie wyraźnej przewagi nad nieprzyjacielem. W powołanej przez ks. Poniatowskiego kapitule znalazło się czterestu oficerów, w tym sam książę, Tadeusz Kościuszko, Mikołaj Bronikowski, Michał Wielhorski, Stanisław Mokronowski, Eustachy Sanguszko, Józef Zajączek, Ludwik Kamieniecki. Kapituła zajmowała się rozpatrywaniem wniosków o nadanie Orderu i przedstawianiem ich Wielkiemu Mistrzowi Orderu, którym był król Stanisław August. Ten otrzymał też, jako monarcha prawo do noszenia Krzyża Wielkiego. Zmienił się również kształt orderu. Nowy ks. Józef tak opisał: „Odnaka Krzyża Wojskowego składa się z czarno emaliowanego krzyża złotego, na którego ramionach widnieje napis *Virtuti Militari*, w środku na tarczy złotej znajduje się *Orzeł Polski*. Na odwrotnej stronie Krzyża nieemaliowanej, widać litery *SARP*, tj. Stanislaus Augustus Rex Poloniae, w środku herb Litwy, pod nim zaś data 1792 r. tj. data ustanowienia. Ozdobieni Krzyżem Wielkim noszą tę oznakę na szerokiej wstędze błękitnej z obwódkami czarnymi, przewieszanej przez lewe ramię. Do tej klasy orderu należy również ośmioramienna gwiazda srebrna, na której znajduje się Krzyż Wojskowy, a którą nosi się na lewej piersi. Krzyż jest jednaki dla trzech pierwszych klas; komandorowie noszą go na szyi, kawalerowie przy pętlicy guzika. Odnaka klasy czwartej jest złota, podobna do pierwszych klas, lecz bez emalii. Odnaka klasy piątej składa się z krzyża srebrnego tegoż kształtu i ozdobionego temi napisami».

Pierwsze krzyże przerobili z otrzymanych już medali na własny koszt sami odznaczeni. Prace te wykonał znany i ceniony nadworny jubiler króla Jean Martin.

Książę Poniatowski w porozumieniu z królem poszerzył listę odznaczonych za wyróżniające się czyny w wojnie polsko-rosyjskiej 1792 r. Ostatecznie orderem udekorowano 526 osób. Wśród wyróżnionych w drugiej kolejności byli również

Tadeusz Kościuszko

przyszli bohaterowie powstania Kościuszkowskiego Jakub Jasiński (poległy w obronie Pragi) i wojen napoleońskich Józef Zajączek, Stanisław Fiszer, Ludwik Kamieniecki, Michał Cichocki, Mikołaj Bronikowski.

Po uporządkowaniu spraw związanych z orderami wojskowymi ks. Józef z małą grupą najbliższych przyjaciół i współpracowników wyjechał z kraju na zachód Europy. Na emigrację udał się również inny kawaler Krzyża *Virtuti Militari* Tadeusz Kościuszko. Wyjazdy te należały do stosunkowo powszechnych form protestu przeciwko represyjnej polityce przywódców konfederacji Targowickiej wobec reformatorskich i patriotycznych środowisk. Jednym z pierwszych posunięć konfederacji stało się wydanie już 29 sierpnia 1792 r. uniwersału zakazującego noszenia «Znaków i Ozdob militarnych» otrzymanych podczas wojny z Rosją. Do jednostek wojskowych wysłano nawet specjalnych komisarzy mających dopilnować zdejmowania krzyży i oddawania ich nowym władzom. Tym, którzy wystąpili z wojska i zachowali odznaczenia wojskowe, grożono sądem i pozbawieniem praw obywatelskich.

Postanowienia konfederacji wymierzone przeciwko Krzyżom Wojskowym spotkały się z ostrymi sprzeciwami wojska i znacznej części opinii publicznej. Potępiono także króla za podporządkowanie się woli Targowicy i za wyrażenie zgody na kasację orderu. Protesty przybrały różnorodne formy. Jedni oddając Krzyże czynili to w sposób obraźliwy dla konfederacji, na przykład dodając do nich zjadliwe listy. Inni natomiast zdecydowanie odmówili odpięcia ich od mundurów a nawet powiększali je tak, aby były wyraźnie widoczne (np. ks. Eustachy Sanguszko).

Niektóre oddziały wojskowe wystosowały specjalne manifesty, w których zwracały się o utrzymanie odznaczeń za czyny w kampanii 1792 r. Sprawa *Krzyży Wojskowych* ożywiła się jesienią w 1793 r.

23 listopada 1793 r. mimo protestów posłów związanych z konfederacją i rosyjską ambasadą sejm skasował postanowienia wydane przeciwko *Krzyżom Wojskowym* i tym samym przywrócił je wojsku. Uchwała sejmowa wywołała gwałtowną reakcję Rosji. Carya odwołała swojego dotychczasowego ambasadora Jakowa Sieversa i zastąpiła go Osipem Igelstromem mającym opinię zwolennika bezwzględnego łamania wszelkich przejawów polskiej samodzielności. Otrzymał on od Katarzyny II instrukcje, które doprowadziły do ponownej likwidacji orderu. Politycy związani z konfederacją Targowicką, dysponując silnym poparciem Rosji wystąpili przeciwko uchwałom sejmowym. Spowodowali, jawnie łamiąc prawo, usunięcie odpowiednich, odnoszących się do odznaczeń zapisów z ksiąg sejmowych. 10 stycznia 1794 r. kierowana przez nich Rada Nieustająca, będąca formalnie rządem Rzeczypospolitej wydała uniwersał znoszący *Krzyże Wojskowe* i nakazujący ich odsyłanie razem z patentami do biura Rady. I tym razem decyzje mające doprowadzić do usunięcia z wojska orderów spotkały się z różnymi formami oporu. Gen. Stanisław Mokronowski demonstracyjnie nosił przyznane mu odznaczenie głośno przy tym zapowiadając, iż może je zwrócić jedynie temu, z rąk którego je otrzymał, czyli ks. Poniatowskiemu. W Wielkim Księstwie Litewskim garnizony wojskowe 28 marca postanowiły wręcz odrzucić uniwersał Rady Nieustającej z 10 stycznia, uznając go za niezgodny z prawami Rzeczypospolitej, a więc pozbawiony znaczenia.

Wybuch Insurekcji przerwał spory wokół *Krzyża Wojskowego*. Naczelnik powstania Tadeusz Kościuszko nie przywrócił orderu, ale także nie zakazał noszenia go swoim żołnierzom. Przesłanych przez króla Stanisława Augusta, 130 odznaczeń *Virtuti Militari* nie przyjął, polecając odesłać je władcy. W ocenie Naczelnika *Krzyż Wojskowy* miał zostać orderem związanym jedynie z kampanią 1792 r. Przy tym rozdawanie odznaczeń ofiarowanych przez skompromitowanego zbyt jawną uległością wobec konfederacji i rosyjskich ambasadorów władcy wydawało się sprzeczne z duchem Insurekcji.

Ciąg dalszy na str. 12

Начало на 5-й стр.

НОВЫЙ орден князь Юзеф описал таким образом: «Знак *Военного Креста* состоит из золотого креста, покрытого чёрной эмалью, на плечах которого видна надпись *Virtuti Militari*, в центре на золотом щите расположен *Польский Орёл*. На обратной, незмалированной стороне Креста видны буквы *SARP*, то есть *Stanislaus Augustus Rex Poloniae*, в центре – герб Литвы, а под ним – дата 1792 год, то есть дата учреждения. Награждённые Большим Крестом носят его на широкой синей ленте с чёрными каёмками, пропущенной через левое плечо. К этой степени ордена полагалась и восьмиконечная серебряная звезда с изображением *Военного Креста*, носимая на левой стороне груди. Крест одинаков для первых трёх степеней; командоры носят его на шее, кавалеры – в пуговичной петлице. Знак ордена четвёртой степени – золотой, выглядит как знак орденов первых степеней, но без эмали. Знак пятой степени состоит из серебряного креста той же формы и украшен теми же надписями».

Первые кресты переделали из полученных медалей за свой счёт сами награждённые. Работу выполнил известный и ценный при дворе ювелир короля Жан Мартен.

Князь Понятовский по соглашению с королём расширил список награждённых за выдающиеся деяния в польско-русской войне 1792 г. В итоге ордена были удостоены 526 человек. Во второй по очерёдности группе награждённых были также будущие герои: Костюшковского восстания – Якуб Ясиньский (погибший при обороне Праги) и наполеоновских войн – Юзеф Зайончек, Станислав Фишер, Людвик Каменецкий, Михал Цихоцкий, Миколай Брониковский.

По упорядочению дел, связанных с военными орденами, князь Юзеф с небольшой группой близких друзей и соратников уехал из страны на запад Европы. В эмиграцию отправился и другой кавалер Креста *Virtuti Militari* – Тадеуш Костюшко. Эти отъезды были одной из форм повсеместного протеста против репрессивной политики руководителей Тарговицкой конфедерации по отношению к реформаторским и патриотическим кругам.

Одним из первых начинаний конфедерации стало издание уже 29 августа 1792 г. универсала, запрещающего ношение «Военных знаков и наград»,

полученных во время войны с Россией. Военные части даже подверглись инспекции специально высланных для этого комиссаров, которые должны были присмотреть за тем, чтобы кресты были сняты и сданы новым властям. Тем же, кто вышел в отставку и сохранил награду, грозили судом и лишением гражданских прав.

Проведение в жизнь решений конфедерации, направленных против *Военных Крестов*, наталкивалось на острое сопротивление войск и значительной части общественного мнения. Осуждали также короля – за его подчинение воле Тарговицы и за согласие на ликвидацию ордена. Протесты приняли различные формы. Некоторые, возвращая кресты, делали это оскорбительным для конфедерации способом, прикладывая к ним язвительные письма. Иные же категорически отказывались снять орден с мундира, и даже увеличивали их размеры, дабы бросались в глаза (например, князь Евстахий Сангушко). Некоторые военные части направляли специальные запросы, с ходатайствами о сохранении наград за участие в кампании 1792 г. Ситуация с *Военными Крестами* оживилась осенью 1793 г.

23 ноября 1793 г., несмотря на протесты депутатов, связанных с конфедерацией и российским посольством, Сейм отменил решение о ликвидации *Военного Креста*, тем самым вернув его войскам. Решение Сейма вызвало резкую реакцию России. Царица отозвала своего прежнего посла Якова Сиверса и заменила его Осипом Игельстромом, считавшимся приверженцем идеи безусловного подавления любых проявлений польской самостоятельности. Он получил от Екатерины II инструкции, которые привели к повторной отмене ордена. Политики Тарговицкой конфедерации, располагая всемерной поддержкой России, выступили против решения Сейма. Явно в нарушение существующего права из сеймовых книг были изъяты соответствующие записи, касающиеся орденов. 10 января 1794 г. опекаемый ими Непрерывный Совет, будучи формально правительством Речи Посполитой, издал универсал, отменяющий *Военные Кресты* и предписывающий отсылать ранее выданные вместе с патентами в канцелярию Совета. И в этот раз решение, которое должно было привести к изгнанию ордена из армии, встретилось с различными формами сопротивления. Генерал Станислав Мокроновский демонстративно

носил выданный ему орден, громко заявляя при этом, что вернуть его может только тому, кто его выдавал – то есть князю Понятовскому.

В Великом княжестве Литовском военные гарнизоны 28 марта решили открыто игнорировать указ Непрерывного Совета от 10 января, признавая его противоречащим праву Речи Посполитой, а значит – ничтожным.

Восстание прервало споры о *Военном Кресте*. Начальник восстания Тадеуш Костюшко не восстановил орден, но и не запретил его ношения своим солдатам. Присланным королём Станиславом Августом 130 орденов *Virtuti Militari* не принял, распорядившись вернуть их монарху. По мнению Начальника, *Военный Крест* должен был остаться наградой, связанной исключительно с кампанией 1792 г. При этом раздача наград, жалованных королём, скомпрометированным явной податливостью по отношению к конфедерации и российским послам, шла вразрез с самим духом восстания.

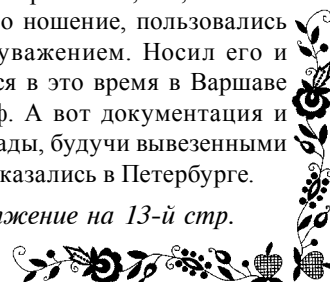
Костюшко, в свою очередь, жаловал выдающимся офицерам золотые кольца с надписью «Родина – своему защитнику».

Не был восстановлен орден *Virtuti Militari* и в воюющих в 1797–1806 гг. на стороне войск Франции Польских легионах и им подобных. Их создатель генерал Ян Хенрик Домбровский не участвовал в кампании 1792 г. и не принадлежал к персонам, награждённым *Военным Крестом*. В подчинённых ему формированиях лиц, заслуживающих награды, вносили в «Книгу чести и храбрости польского солдата». Удостаивали их также французских и итальянских наград, из которых в польских шеренгах особенно ценился существующий с 1804 г. орден *Почётного Легиона*. Распространился также обычай вручения наградного памятного оружия, особенно сабель и шпаг.

В Речи Посполитой, разделённой в 1795 г. между Россией, Австрией и Пруссией, носили Кресты *Virtuti Militari* на гражданской одежде. Общественное мнение воспринимало Крест как символ патриотизма, а те, кто имел право на его ношение, пользовались всеобщим уважением. Носил его и находящийся в это время в Варшаве князь Юзеф. А вот документация и статут награды, будучи вывезенными русскими, оказались в Петербурге.

Продолжение на 13-й стр.

ПОЛЬСКИЕ ВЕДОМОСТИ, Краснодар, 2012, № 1-2 (34-35)

Jan Henryk Dąbrowski

Początek na str. 4

KOŚCIUSZKO przyznawał natomiast wyróżniającym się oficerom złote obrączki z napisem «Ojczyzna Obrońcy Swemu».

Nie restytuowano również orderu *Virtuti Militari* w walczących, w latach 1797–1806 u boku wojsk Francji, oddziałach Legionów Polskich i im pokrewnych. Ich twórca gen. Jan Henryk Dąbrowski nie uczestniczył w kampanii 1792 r. i jeszcze nie należał do osób odznaczonych *Krzyżem Wojskowym*. W podległych mu formacjach wyróżniających się wpisywano do «Księgi cnoty i waleczności żołnierza polskiego». Nagradzano ich również odznaczeniami francuskimi i włoskimi, z których w polskich szeregach szczególnie ceniono istniejący od 1804 r. order *Legii Honorowej*. Rozpowszechnił się również zwyczaj rozdawania honorowego pamiątkowego oręża, przede wszystkim szabel i szpad.

W kraju natomiast, podzielonym w 1795 r. przez trzy zaborcze państwa: Rosję, Austrię i Prusy, noszono *Krzyże Virtuti Militari* na cywilnych ubraniach. W ocenie społeczeństwa *Krzyż* stawał się symbolem patriotyzmu, a ci, którzy mieli do niego prawa, cieszyli się powszechnym szacunkiem. Przypinał go także przebywający teraz w Warszawie ks. Józef. Natomiast akta i statut odznaczenia znalazły się, wywiezione przez Rosjan, w Petersburgu.

KSIĘSTWO WARSZAWSKIE

Wkroczenie wojsk francuskich w listopadzie 1806 r. na ziemię polską, wycofanie się z Wielkopolski, Warszawy i części Pomorza armii pruskiej oraz porażki wspomagającej jej armii rosyjskiej,

umożliwiły gen. J. H. Dąbrowskiemu i ks. Poniatowskiemu podjęcie prac organizacyjnych nad formowaniem polskiej siły zbrojnej. Ks. Józef, któremu po krótkich wahaniach Napoleon powierzył nadzór nad całością procesu tworzenia wojska, już w grudniu przywrócił order *Krzyża Wojskowego* oraz zebrał członków dawnej Kapituły odznaczenia. Okazało się jednak, iż w Warszawie znajduje się ich już tylko trzech: Józef Zajączek, Ludwik Kamieniecki i Mikołaj Bronikowski. Postanowili oni, iż każdy udekorowany w 1792 r. orderem ma prawo do jego noszenia dopiero po przedstawieniu patentu lub zaświadczenia sześciu kawalerów *Krzyża*.

Decyzje ks. Poniatowskiego wsparte autorytetem szczątkowej kapituły nie zyskały powszechnej aprobaty wojska. Sam fakt restytuowania *Krzyży Wojskowych* nie wydawał się oficerom kontrowersyjny. Polemizowano natomiast ze sposobem ich przywrócenia i zwracano uwagę, iż w odtwarzanym przez ks. Józefa systemie orderowym zabrakło miejsca dla wyróżnionych pamiątkowymi obrączkami w powstaniu 1794 r., bronią honorową w okresie 1797–1806 i *Legii Honorowej*. Pojawiły się wówczas pomysły, aby *Krzyże Virtuti Militari* przysługiwały automatycznie wszystkim oficerom i żołnierzom wyróżnionym za czyny bojowe w latach 1792–1806. Zwolennikiem takiego rozwiązania był między innymi gen. Jan Henryk Dąbrowski.

Narastający spór rozstrzygnął król saski, a jednocześnie z woli Napoleona władca Księstwa Warszawskiego powstałego w wyniku układów zawartych między Francją, Rosją i Prusami w lipcu 1807 r., na centralnych obszarach byłej Rzeczypospolitej. Fryderyk August zadecydował dekretem z 26 grudnia 1807 r., aby w pierwszym rozdaniu *Krzyże Komandorskie* otrzymali wszyscy dowódcy dywizji, *Krzyże Kawalerskie* dowódcy brygad i pułków, szefowie sztabów dywizji i zastępcy dowódców pułków. Oprócz tego każdej dywizji i pułkowi przydzielił jednakową ilość odznaczeń do rozdania według uznania dowódców i Rad Pułkowych (stałe kolegalne instytucje). Obliczenia Ministerium Wojny wskazywały, iż należy przygotować 3 *Krzyże Komandorskie*, 147 *Kawalerskich*, 87 *Złotych* i 108 *Srebrnych*. Do trzech wyższych klas zostały przywiązane, podobnie jak w 1792 r. specjalne pensje. Dekorowani dwoma niższymi uzyskiwali prawo do zwiększonego żołdu. Rozdanie *Krzyży*

Virtuti Militari odbyło się w pierwszych tygodniach 1808 r. w poszczególnych pracach pułkach. Uroczystości miały różny charakter. Starano się jednak zawsze, aby wypadły możliwie okazale. W większości z nich brali udział także przedstawiciele lokalnej administracji, a miasta garnizonowe odpowiednio dekorowano.

Fryderyk August będący, w myśl postanowień artykułu 85 ustawy konstytucyjnej Księstwa Warszawskiego, jak to sformułowano, „naczelnikiem” orderów, nie powołał kapituły *Krzyża Wojskowego*. O jego nadawaniu mieli współdecydować z władcą dowodzący w polu generałowie i pułkownicy oraz Rady, a następnie od 1809 r. Komisje Pułkowe. Odznaczenie uzyskało urzędową nazwę *Order Wojskowy Księstwa Warszawskiego*.

Powtórne nadawanie *Krzyży Wojskowych* odbyło się po zakończeniu, zwycięskiej dla polskiego oręża wojny z Austrią w 1809 r. I tym razem Fryderyk August z góry określił ilość odznaczeń przeznaczonych do rozdelenia w pułkach. Jednocześnie sprecyzował zasady przydzielania orderów. I tak *Krzyż Kawalerski* mógł otrzymać jedynie ten, który wcześniej został ozdobiony *Krzyżem Złotym*. *Krzyż Złoty* mógł przypaść jedynie udekorowanemu *Krzyżem Srebrnym*. Ponowne dekoracje przeprowadzano na uroczystych zbiórkach. W niektórych wziął udział, jako wódz naczelny ks. Józef Poniatowski. Niekiedy rozdawano jednocześnie *Krzyże Wojskowe* oraz *Krzyże Legii Honorowej*, których pewną liczbę przesłał Napoleon do Księstwa Warszawskiego. Książę Poniatowski spowodował również, iż *Krzyżami Virtuti Militari* odznaczano oficerów i żołnierzy pułków o polskim składzie narodowym, ale wchodzących do wojsk francuskich. W ten sposób podkreślał więź między tymi jednostkami polskimi.

Kolejne duże nadanie *Krzyży Virtuti Militari* odbyło się na podstawie decyzji Fryderyka Augusta z 9 września 1812 r. już w czasie wyprawy Wielkiej Armii Napoleona na Moskwę. Tym razem jednak, książę warszawski nie określił liczby orderów, jaka miała przypaść poszczególnym pułkom. O tym, oraz o sposobie nadania miał zadecydować wódz naczelny wojska polskiego ks. Józef Poniatowski. Fryderyk August sugerował jedynie, aby w pierwszej kolejności dekorować posiadaczy *Legii Honorowej*.

Ciąg dalszy na str. 14

Начало на 5-й стр.

ВАРШАВСКОЕ КНЯЖЕСТВО

Вступление французских войск в ноябре 1806 г. на польские земли, оттеснение из Великой Польши, Варшавы и части Поморья прусской армии и поражения союзной ей русской армии предоставили генералу Яну Хенрику Домбровскому и князю Понятовскому возможность приступить к формированию польских вооружённых сил.

Князь Юзеф, которому не без колебаний Наполеон доверил надзор за процессом создания армии, уже в декабре восстановил орден *Военного Креста*, а также собрал членов Капитулы ордена. Однако оказалось, что в Варшаве их всего трое: Юзеф Зайончек, Людвик Каменецкий и Миколай Брониковский. Они приняли решение о том, что каждый награждённый орденом в 1792 г. имеет право на его ношение только в случае предъявления патента либо свидетельства шести кавалеров Креста.

Решения князя Понятовского, поддержанные авторитетом Капитулы неполного состава, не встретили всеобщего одобрения в войсках. Сам факт возвращения *Военных Крестов* офицерами не подвергался сомнению. Полемика касалась способа их восстановления, и подчёркивалось, что в воссоздаваемой князем Юзефом наградной системе не нашлось места для награждённых памятным кольцом в период восстания 1794 г., почётным оружием в период 1797–1806 гг. и орденом *Почётного Легиона*. Витали идеи, что кресты *Virtuti Militari* должны полагаться всем офицерам и солдатам, награждённым за боевые подвиги в

1792–1806 гг. Приверженцем такого решения был также и генерал Ян Хенрик Домбровский.

Нарастающим спорам положил конец король саксонский, и одновременно, согласно воле Наполеона, – властитель Варшавского княжества, образованного в результате договорённостей между Францией, Россией и Пруссией в июле 1807 г. на срединной территории бывшей Речи Посполитой. Фридрих Август декретом от 26 декабря 1807 г. постановил, чтобы при первой раздаче Командорские Кресты получили все командиры дивизий, Кавалерские Кресты – командиры бригад и полков, начальники штабов дивизий и заместители командиров полков. Кроме того, каждой дивизии и каждому полку выделялось одинаковое количество наград для раздачи на усмотрение командира и Полковых советов (постоянные коллегиальные органы). По подсчётам Военного министерства выходило, что нужно приготовить 3 Командорских Креста, 147 – Кавалерских, 87 – Золотых и 108 – Серебряных. К трём первым степеням полагались, как и в 1792 г., специальные выплаты. Награждённые двумя низшими получали право на повышенное денежное довольствие. Выдача Крестов *Virtuti Militari* состоялась в первые несколько недель 1808 г. по полкам. При этом церемонии разнились, но награждения всегда старались проводить настолько торжественно, насколько это было возможным. В большинстве из них приняли участие также представители местной администрации, а гарнизонные города соответственно украшались.

Фридрих Август, являвшийся, по смыслу статьи 85 Конституционного закона Варшавского княжества, как это формулировалось, «начальником» Орден, не создал Капитулы *Военного Креста*. Решение о награждении принималось по согласованию с монархом начальствующими на поле брани генералами и полковыми командирами, а также Советами; впоследствии, начиная с 1809 г. эту функцию передали Полковым комиссиям. Награда получила своё официальное название – *Военный Орден Варшавского Княжества*.

Следующее награждение состоялось по окончании успешной для польского оружия войны с Австрией 1809 г. И на этот раз Фридрих Август заранее определил количество наград для раздачи в полках. Одновременно с этим он уточнил порядок жалования

орденами. Так, Кавалерский Крест мог теперь получить исключительно тот, кто ранее был награждён Золотым Крестом. Золотой Крест, мог достаться лишь обладателю Серебряного. Новые награждения проводились на торжественных построениях. В некоторых из них принял участие в качестве главнокомандующего князь Юзеф Понятовский. Иногда раздавались одновременно и *Военные Кресты*, и ордена *Почётного Легиона*, некоторое количество которых в Варшавское княжество направил Наполеон. Благодаря Понятовскому Крестами *Virtuti Militari* награждались также офицеры и солдаты полков, состоящих из поляков, в составе французской армии, – таким образом подчёркивалась связь между этими польскими частями.

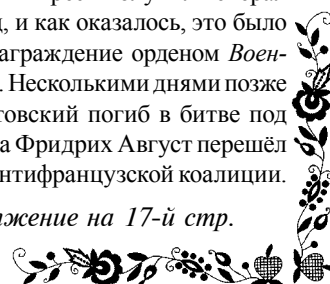
Очередное крупное награждение крестами *Virtuti Militari* состоялось по решению Фридриха Августа от 9 сентября 1812 г. уже во время похода Великой армии Наполеона на Москву. В этот раз, однако, Варшавский князь не определил количество орденов, предназначенных каждому из полков. Решение об этом, равно как и способе вручения, должен был принять главнокомандующий польской армии князь Юзеф Понятовский. Единственное, что рекомендовал Фридрих Август – в первую очередь награждать обладателей ордена *Почётного Легиона*.

Понятовский ввёл принцип скорейшего награждения, по возможности – прямо на поле битвы. Первые *Военные Кресты* достались отличившимся в битве за Смоленск 16 и 17 сентября. Последние, в московском походе, он раздавал, будучи тяжело контуженным, во время трагического отступления. Подобным образом он поступал в кампанию 1813 г., во время отступления по приказу Наполеона остатков польского войска на Запад, в направлении Франции. Фридрих Август не препятствовал князю, соглашаясь с растущим числом награждений. Оставил за собой лишь привилегию принятия решения о пожаловании Большого Креста и Командорских Крестов. 1 октября 1813 г. Командорский Крест получил генерал Людвик Пац, и как оказалось, это было последнее награждение орденом *Военного Креста*. Несколькими днями позже князь Понятовский погиб в битве под Лейпцигом, а Фридрих Август перешёл на сторону антифранцузской коалиции.

Продолжение на 17-й стр.

Орден Почётного легиона

Joanna Żubr

Początek na str. 4

PONIATOWSKI przyjął zasadę szybkiego, jeśli to było możliwe, to nawet na polu bitwy, dekorowania. Pierwsze *Krzyże Wojskowe* przypadły wyróżniającym się w walkach o Smoleńsk w dniu 16 i 17 września. Ostatnie w wyprawie moskiewskiej rozdawał już ciężko kontuzjowany, w czasie tragicznego odwrotu. Podobnie postępował w czasie kampanii 1813 r. w czasie wycofywania się na rozkaz Napoleona resztek wojska polskiego na zachód, ku Francji. Fryderyk August nie sprzeciwiał się księciu, akceptując rosnącą liczbę nadań. Zastrzegł dla siebie jedynie decyzję o przydzieleniu Krzyża Wielkiego oraz Krzyży Komandorskich. 1 października 1813 r. Krzyż Komandorski otrzymał gen. Ludwik Pac. Była to jak się okazało ostatnia dekoracja *Orderem Krzyża Wojskowego*. Kilka dni później książę Józef zginął w bitwie pod Lipskiem, a Fryderyk August przeszedł na stronę koalicji antyfrancuskiej.

W latach Księstwa Warszawskiego nadano 2566 *Orderów Krzyży Wojskowych*: 2 Krzyże Wielkie, 10 Krzyży Komandorskich, 501 Krzyży Kawalerskich, 923 Krzyże Złote i 1130 Krzyży Srebrnych. Wśród odznaczonych byli nie tylko Polacy. Krzyż Wielki otrzymał także marszałek Louis N. Davout.

Po raz pierwszy odznaczenie to (Krzyż Srebrny) otrzymała kobieta – sierżant 17 pułku piechoty Joanna Żubr. Wsławiła się w nocnym szturmie z 19 na 20 maja 1809 r. na ufortyfikowany i dobrze obsadzony przez Austriaków Zamość. Brała także udział w kampanii 1812 r.

Order Wojskowy Księstwa Warszawskiego w swoim wyglądzie początkowo nie różnił się od Krzyży z 1792 r. Jednak w 1808 r. car Rosji, wówczas sojusznik

Francji

zwrócił się do Fryderyka Augusta z sugestią usunięcia z rewersu herbu Litwy – *Pogoni*. Litwa od trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej wchodziła w skład Imperium rosyjskiego i zdaniem Aleksandra I jej znak nie powinien znajdować się na Krzyżach. Książę warszawski uznał, choć zapewne niechętnie, argumenty cara i ordery przyznawane za czyny w kampaniach 1809, 1812 i 1813 r. pozbawione zostały *Pogoni*. W jej miejsce wprowadzono łacińską dewizę «*Rex et Patria*». Nie wszyscy jednak pogodzili się z tą zmianą. Niektórzy przywrócili odznaczeniu herb Litwy na własny koszt, usuwając jednocześnie dewizę. Tak było między innymi w 1 pułku lekkokonnym gwardii (szwoleżerów). Rzecz znamienna, że ks. Poniatowski wiedzący od gen. Józefa Reutenstraucha o samowolnie dokonanych przez odznaczonych zmianach nie interweniował. Większość orderów oficjalnego wzoru wykonywano w Warszawie, w pracowni Andrzeja Janasche.

W Królestwie Polskim, utworzonym wskutek uchwał Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r., na gruzach Księstwa Warszawskiego, utrzymano *Krzyże Wojskowe*. Odpowiedni zapis znalazł się w artykule 44 Konstytucji, nadanej Królestwu przez jej pierwszego władcę i jednocześnie cara Aleksandra I. Odznaczenie otrzymało oficjalną nazwę *Order Wojskowy Polski*. Nie zmienił się jego kształt oraz podział na klasy. Pozostawiono też sposób nagradzania udekorowanych pensjami orderowymi, a w wypadku niższych klas większym żołdem. W okresie panowania Aleksandra I oraz jego następcy na warszawskim i petersburskim tronie Mikołaja I nie doprowadzono do powołania Kapituły. Nie opracowano także statutu odznaczenia. Przeprowadzono natomiast ewidencję odznaczonych i wydano ją drukiem. Zajęła się tym Komisja Rządowa Wojny, która też podjęła trud weryfikacji orderów nadawanych w 1812 r. Znaczna liczba wówczas odznaczonych, z różnych powodów, wynikających przeważnie z wojennych okoliczności nie odebrała tak patentu, jak i samych Krzyży. Oficerowie i żołnierze otrzymywali teraz w miejsce patentów specjalne oświadczenia podpisywane przez zastępcę ministra wojny gen. Maurycego Hauke, dyrektora generalnego Komisji Rządowej Wojny gen. Józefa Nowickiego. Wszyscy generałowie cieszyli się w tym okresie znakomitą opinią oraz szacunkiem wojska. Byli też kawalerami orderu *Virtuti Militari*.

POWSTANIE LISTOPADOWE

Problem sposobu i zasad nadawania Krzyży zaktualizował się w czasie powstania Listopadowego i wojny polsko-rosyjskiej 1831 r. Poddano go pod obrady sejmiku 28 stycznia 1831 r. trzy dni po detronizacji Mikołaja I. Poseł powiatu kieleckiego Teodor Ślaski postawił pytanie «czy rozdawnictwo dwóch najwyższych klas *Krzyża Wojskowego* ma należeć do rządu czy też sejmiku». Po dyskusji uchwalono, iż przywileje i obowiązki władcy wobec Krzyża przechodzą na Rząd Narodowy. Zdecydowanie odrzucono natomiast poglądy przeciwnika wszystkich odznaczeń, posła powiatu hrubieszowskiego Józefa Świrskiego.

Pierwsze nadania przeprowadzono po walkach pod Warszawą i bitwie pod Grochowem w dniach 18, 19 i 25 lutego 1831 r. *Krzyże Virtuti Militari* przyznano, jako pierwszym żołnierzom 5 pułku jazdy imienia Zamoyskich. Następne nadania odbywały się po wszystkich bitwach i większych potyczkach. Gen. Jan Skrzynecki oraz jego następcy na stanowisku naczelnego wodza chętnie dekorowali na polu walki lub bezpośrednio po powrocie pułków z frontu. Szybko też ustaliła się prosta procedura odznaczania. O ile uhonorowany żołnierz nie otrzymał Krzyża z rąk naczelnego wodza, to do dekoracji wystarczył umotywowany wniosek dowódcy pułku, zaakceptowany przez dowódcę kompani. W gestii Rządu Narodowego pozostawały wprawdzie Krzyże Wielkie oraz Komandorskie, jednak i w tym przypadku przed powzięciem decyzji miał on zasięgnąć opinii naczelnego wodza.

Stosunkowo liberalne zasady odznaczania prowadziły zdaniem niektórych polityków, wojskowych i wyższych urzędników państwowych do osłabienia znaczenia Krzyża *Virtuti Militari*. Szczególnie krytykowano dwóch ostatnich wodzów naczelnych generałów Jana Krukowieckiego i Macieja Rybińskiego. Zarzucano im, że rozdawaniem odznaczeń pragnęli podtrzymać swój autorytet w szeregach armii, od wiosny 1831 r. ponoszącej dotkliwe porażki. W ocenie dowódcy jednego z najlepszych pułków, 4 pułku piechoty liniowej, Józefa Święckiego obniżyli oni rangę Krzyży do «pamiątkowej odznaki».

W czasie powstania przyznano 3873 *Krzyże Wojskowe Polskie* w tym 1 Krzyż Komandorski, 105 Krzyży Kawalerskich.

ciąg dalszy na str. 18

1792-1831

ПОЛЬСКИЕ ВЕДОМОСТИ, Краснодар, 2012, № 1-2 (34-35)

1792-1831

Начало на 5-й стр.

ЗА ВРЕМЯ существования Варшавского княжества было выдано 2566 орденов *Военного Креста*: 2 Больших Креста, 10 Командорских Крестов, 501 Кавалерский Крест, 923 Золотых Креста и 1130 Серебряных Крестов. Среди награждённых были не только поляки. Большой Крест получил маршал Луи Даву.

Впервые в истории Серебряный Крест получила женщина – сержант 17 полка пехоты Иоанна Жубр. Прославилась она участием в ночном штурме с 19 на 20 мая 1809 г. прекрасно укрепленного и хорошо обороняемого австрийцами Замостья. Она принимала участие и в кампании 1812 г.

Военный орден Варшавского княжества изначально своим внешним видом не отличался от крестов образца 1792 г. Однако в 1808 г. царь России, в то время – союзницы Франции, обратился к Фридриху Августу с советом убрать с реверса герб Литвы – *Погонь*. С момента третьего раздела Речи Посполитой Литва входила в состав Российской империи, и по мнению Александра I, её герб не должен был находиться на Крестах. Варшавский князь признал, хотя и не совсем охотно, аргументы русского царя, и ордена, выданные за подвиги в кампаниях 1809, 1812 и 1813 гг., были лишены *Погони*. Вместо неё появился девиз на латыни – «*Rex et Patria*» (Король и Родина). Не все, однако, согласились с таким изменением. Некоторые за собственный счёт возвращали награде герб Литвы, удаляя одновременно девиз. Так случилось и в 1 гвардейском полку лёгкой кавалерии.

Примечательно, что князь Понятовский, знавший от генерала Юзефа Раутенштрауха о самовольной передаче орденов, в это не вмешивался. Большинство орденов официально утвержденного образца изготавливалось в Варшаве, в мастерской Анджея Янаше.

В Царстве Польском, появившемся в результате решений Венского конгресса от 1815 г., на развалинах Варшавского княжества, *Военные Кресты* были сохранены. Соответствующая запись была включена в статью 44 Конституции, дарованной Царству его первым монархом и одновременно царём Александром I. Награда получила официальное название «Военный Польский Орден». Его форма и деление на степени остались неизменными. Был также сохранён порядок поощрения наградными выплатами, а в отношении низших степеней – повышенным

денежным довольствием. В период правления Александра I и его преемника на варшавском и петербургском престолах Николая I Капитул ордена не создавался. Статут награды также отсутствовал. Зато был составлен и отпечатан список награждённых. Занялась этим Военная правительственная комиссия, которая также взяла на себя труд проведения верификации награждённых в тот период, по разным причинам, большей частью – из-за военных обстоятельств, не получила ни патентов, ни самих Крестов. Офицерам и солдатам выдавали теперь вместо патентов специальные удостоверения, подписываемые заместителем военного министра генералом Маурицием Гауке и генеральным директором Военной правительственной комиссии генералом Юзефом Новицким. Все генералы в этот период пользовались превосходной репутацией и уважением в войсках. Сами они были кавалерами ордена *Virtuti Militari*.

НОВАЯ ВОССТАНИЕ

Во время Ноябрьского восстания и польско-русской войны 1831 г. вновь возникла проблема – каким образом и по каким критериям награждать Крестами? Вопрос рассматривался на заседании Сейма 28 января 1831 г. – через три дня после низложения Николая I. Депутат от Келецкого повета Теодор Слёнский задан вопрос: «должна ли выдача Крестов двух высших степеней быть прерогативой правительства или сейма»? После обсуждения было решено, что привилегии и обязанности монарха по отношению к Кресту переходят к Национальному правительству. Решительно осуждены были взгляды противника всяких наград, депутата от Хрубешовского повета Юзефа Свирского.

Первые награждения были произведены после боёв под Варшавой и битвы под Гроховом 18, 19 и 25 февраля 1831 г. Раньше других Крестов *Virtuti Militari* были удостоены солдаты 5 кавалерийского полка имени Замойских. Последующие награждения производились после каждой битвы и серьёзной схватки. Генерал Ян Скшынецкий и его преемники на посту главнокомандующего охотно производили награждения на поле битвы либо непосредственно по возвращению полков с фронта. Быстро вошла в обиход простая процедура награждения. Ежели представленный

Александр I

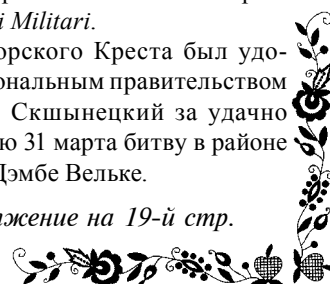
к награде солдат не получил Креста из рук главнокомандующего, то для вручения было достаточно мотивированного представления командира полка, согласованного с командиром роты. В компетенции Национального правительства оставались, правда, Большие и Командорские Кресты, однако и в этом случае решение принималось с учётом мнения главнокомандующего.

Сравнительно либеральные принципы награждения привели, по мнению некоторых политиков, военных и высших государственных чиновников, к ослаблению значения Креста *Virtuti Militari*. Особенно критиковали последних двух главнокомандующих – генералов Яна Круковецкого и Мацея Рыбиньского. Обвиняли их в том, что пытались раздачей орденов поднять свой собственный авторитет в рядах армии, с весны 1831 г. терпящей чувствительные поражения. По оценке командира одного из лучших полков – 4 полка линейной пехоты – Юзефа Свенцицкого, низвели они Кресты до «памятного знака».

Во время восстания было выдано 3873 *Польских Военных Креста*, в их числе – 1 Командорский и 105 Кавалерских Крестов. Принимая во внимание, что через повстанческую армию прошло около ста тысяч солдат, подофицеров и офицеров, а также то, что армия эта вела упорные бои, число награждений не было значительным. Трудно согласиться с обоснованностью обвинений в слишком поспешных и немотивированных массовых раздачах *Virtuti Militari*.

Командорского Креста был удостоен Национальным правительством генерал Ян Скшынецкий за удачно проведенную 31 марта битву в районе местности Дэмбе Вельке.

Продолжение на 19-й стр.

Początek na str. 4

BIORĄC pod uwagę fakt, że przez powstańczą armię przeszło około stu tysięcy żołnierzy, podoficerów i oficerów oraz, że toczyła ona zacięte walki, liczba dekoracji nie była znaczna. Trudno się zgodzić z zasadnością oskarżeń o zbyt pochopne, czy pozbawione motywacji masowe rozdawania *Virtuti Militari*.

Krzyż Komandorski Rząd Narodowy przyznał gen. Janowi Skrzyneckiemu za pomyślnie stoczoną 31 marca bitwę w rejonie miejscowości Dębnie Wielkie. Wśród nagrodzonych Krzyżami Kawalerskimi znaleźli się generałowie: Antoni Giełgud, Wojciech Chrzanowski, Bonifacy Jagmin i Ambroży Skarżyński. Gen. Chrzanowskiego ceniono nie tylko, jako odważnego oficera, ale dostrzegano w nim jednego z najwybitniejszych ówczesnych polskich strategów. Wyróżniono także kilku wolontariuszy obcego pochodzenia w tym gen. Hieronima Ramorina (nieślubny syn marszałka J. Lannes'a) wybitnego chirurga Josepha F. Malgaigne'a, lekarza Wilhelma Schouffelena, Ernesta L. von Schantza. Odznaczono także trzy kobiety. Krzyże Srebrne otrzymały: starszy felczer 10 pułku piechoty liniowej Józefa Kluczycka oraz starszy asystent chirurga tego samego pułku Józefa Daniela Rostkowska. Tym samym Krzyżem udekorowano 3 października 1831 r. kadeta 1 pułku jazdy augustowskiej Barbarę Bronisławę Czarnowską.

Nie spełniały się oczekiwania Rządu Narodowego spodziewającego się ozdobienia *Krzyżami Wojskowymi* sztandarów wyróżniających się pułków. Gen. Skrzynecki na początku marca udzielił Rządowi wymijającej odpowiedzi, odsuwając na później rozstrzygnięcie tego zagadnienia. To stanowisko nie wynikało z braku zrozumienia dla tej nowej w polskiej tradycji wojskowej formy wyróżniania. Było natomiast jednym z elementów skrytej rywalizacji między gen. Skrzyneckim a naczelnymi cywilnymi instytucjami państwowymi. Z tego właśnie powodu wódz naczelny nie dopuścił do złożenia przez armię, po detronizacji Mikołaja I, nowej ułożonej w sejmie przysięgi. Nie zgodził się również na rozdanie wojsku przez prezesa Rządu Narodowego sztandarów. Przechowywane w twierdzy Modlin dostały się w dniu jej kapitulacji 9 października 1831 r. w ręce Rosjan.

Krzyże *Virtuti Militari* z 1831 r. różniły się, choć nie w

Jan Skrzynecki

zasadniczy sposób, od nadawanych przez ks. Józefa Poniatowskiego i Fryderyka Augusta. Powrócono do wzoru z 1792 r. i po usunięciu dewizy «Rex et Patria» ponownie wprowadzono herb Litwy *Pogoń*. Było to zgodne z uchwałą sejmiku ustalającą, iż godłem Królestwa Polskiego stanie się dwupolowy herb. Na jednym polu herbu znalazł się *Orzeł Biały* na drugim *Pogoń*. Z Krzyżem *Virtuti Militari* w dalszym ciągu były związane pensje orderowe. Ich wysokość ustalił sejm uchwałą podjętą 19 lutego 1831 r.

Odznaczenia wykonywano tak, jak w poprzednim okresie w Warszawie. Na zlecenie Rządu Narodowego zajmowali się tym dwaj jubilerzy Henryk Hildebrand i Paweł Siennicki. Ten ostatni uchodził za najwybitniejszego artystę w swojej specjalności. Przed 1831 r. przyjmował zamówienia także od rodziny cara. Stosunkowo szybko jednak okazało się, że wobec braku funduszy jubilerzy nie są w stanie dostarczyć odpowiedniej ilości Krzyży. Wyróżnieni wojskowi zaczęli więc zamawiać je prywatnie, choć kategorycznie zakazał tego gen. Skrzynecki. W tej sytuacji Rząd Narodowy powziął decyzję, aby w złotych odznaczeniach zmniejszyć ciężar kruszców. Nie doszło do tego na skutek wkroczenia w pierwszych dniach września do Warszawy wojsk rosyjskich i szybkiego upadku powstania. Ci, którzy zostali odznaczeni Krzyżami, ale ich nie zdążyli odebrać, składali zamówienia u zagranicznych jubilerów.

ZEMSTA CARA

Po upadku powstania car Mikołaj I zniósł odrębność Królestwa Polskiego oraz zlikwidował jego siły zbrojne. Oficerowie i podoficerowie Wojska Polskiego sprzed listopada 1830 r., którzy walczyli podczas powstania utracili prawo do korzyści z otrzymanych w 1831 r. awansów i orderów. Jeśli ponowili przysięgę homagialną zachowali jednak te, które wynikały ze służby przed

wybuchem powstania. Mogli m.in. w dalszym ciągu posiadać Krzyże nadane im w okresie Księstwa Warszawskiego. Zlikwidowano jednak pensje orderowe. Zarządzenie zakazujące noszenia orderów otrzymanych w powstaniu wydał wódz rosyjskiej armii interwencyjnej i namiestnik Królestwa feldmarszałek Iwan Paskiewicz już w listopadzie 1831 r., bezpośrednio po wyjściu resztek wojsk polskich z kraju do Prus i Austrii.

Paskiewicz nie domagał się natomiast oddawania Krzyży *Virtuti Militari* z 1831 r. oraz dokumentów nadań. Wiedział, że takie zarządzanie spotka się z powszechnym bojkotem i będzie trudne do wyegzekwowania. W praktyce rosyjski aparat administracyjny nie interweniował nawet w przypadku jawnego eksponowania powstańczych odznaczeń i stopni (np. na epitafiach w kościołach, czy na nagrobkach). Zadowolili się faktem oficjalnego zaprzeczenia ich legalności.

Car rozważał natomiast pod koniec 1831 r. możliwość włączenia *Krzyża Wojskowego Polskiego* do rosyjskiego systemu orderowego. Uczyniono już tak z orderem *Świętego Stanisława* oraz orderem *Orla Białego*. Ostatecznie zrezygnował z tego pomysłu. Historia Krzyża zbyt mocno bowiem została związana z wojnami i walkami polsko-rosyjskimi. Na petersburskim dworze zwyciężyła koncepcja wykorzystania kształtu i częściowo nazwy odznaczenia do ustanowienia nowej odznaki pamiątkowej związanej ze zbrojnym zdławieniem powstania. Miała być ona przyznana wszystkim oficerom i żołnierzom rosyjskim uczestniczącym w wojnie z Królestwem Polskim zamiast medalu tradycyjnie rozdawanego po każdej zwycięskiej kampanii.

Urzędowa nazwa nowego rosyjskiego odznaczenia wprowadzonego 31 grudnia 1831 r. brzmiała: *Polska Odznaka Zaszczytna za Zasługi Wojenne*. Prawo do noszenia jej otrzymali, zgodnie z projektem, wszyscy żołnierze i oficerowie bijący się z polskimi regularnymi i partyzanckimi oddziałami w Królestwie Polskim, na Litwie oraz Ukrainie oraz towarzyszący rosyjskim wojskom kapelani i lekarze. *Odznakę Zaszczytną* podzielono na pięć klas. Odznaczenie I klasy przypadło feldmarszałkowi Paskiewiczowi, jego szefowi sztabu, oraz dowódcom korpusów, II klasy generałom i oficerom na etatach generalskich, III klasy i IV klasy wyższym oficerom, duchownym i lekarzom,

ciąg dalszy na str. 20

Начало на 5-й стр.

РЕДИ награждённых Кавалерскими Крестами были генералы: Антоний Гельгуд, Войцех Хжановский, Бонифаций Ягмин и Амброзий Скажиньский. Генерала Хжановского ценили не только как отважного офицера, в нём видели одного из самых выдающихся польских стратегов того времени. Награды получили несколько добровольцев иностранного происхождения, в том числе генерал Иероним Раморин (внебрачный сын маршала Жана Ланна), выдающийся хирург Джозеф Ф. Мальгейн, врач Вильгельм Шоффлен, Эрнест Л. фон Шантц. Были награждены и три женщины. Серебряные Кресты получили: старший фельдшер 10 полка линейной пехоты Юзефа Ключицкая, а также старший ассистент хирурга того же полка Юзефа Даниэля Ростковская. А 3 октября 1831 г. такой же Крест получила кадет 1 полка августовской кавалерии Барбара Бронислава Чарновская.

Не сбылись надежды Национального правительства, ожидавшего, что *Военные Кресты* украсят знамёна отличившихся полков. Генерал Скшынецкий в начале марта дал уклончивый ответ на этот запрос Правительства, предпочтя решение этой проблемы отложить на потом. Такая позиция вытекала не из отсутствия понимания для этой новой в польской традиции формы награждения. Она стала одним из элементов неявной формы соперничества между генералом Скшынецким и верховными гражданскими государственными органами. Именно потому главнокомандующий не допустил принятия армией новой присяги, сочинённой в сейме после низложения Николая I. Он также не дал согласия на раздачу Председателем Национального правительства знамён. Сохраняемые в крепости Модлин, они стали в день её капитуляции 9 октября 1831 г. трофеем русских.

Кресты *Virtuti Militari* 1831 г. отличались, хоть и не коренным образом, от Крестов, выдававшихся князем Юзефом Понятовским и Фридрихом Августом. Вновь обратились к образцу 1792 г.; и на месте убранного девиза «*Rex et Patria*» опять появился герб Литвы *Погонь*. Сделано это было в соответствии с постановлением сейма о том, что символом Царства Польского станет герб с двумя полями. На одном поле герба помещён *Белый Орёл*, в втором — *Погонь*. За Крестом *Virtuti Militari* продолжали сохраняться наградные

выплаты. Их размер был установлен решением сейма от 19 февраля 1831 г.

Награды изготавливались, как и в прежние времена, в Варшаве. По заказу Национального правительства этим занимались два ювелира — Хенрик Хильдебранд и Павел Сенницкий. Последний считался выдающимся мастером своего дела. До 1831 г. он принимал заказы царской фамилии. Однако сравнительно скоро оказалось, что из-за недостатка средств ювелиры не могут изготовить надлежащего количества Крестов.

Награждённые военные стали отказываться их в частном порядке, хотя генерал Скшынецкий категорически это запрещал. В сложившейся ситуации Национальное правительство приняло решение об уменьшении содержания драгоценного металла в золотых наградах. Но до этого так и не дошло в результате вторжения в первых числах сентября в Варшаву русских войск и быстрого подавления восстания. Награждённые Крестами, но их не получившие, делали заказы иностранным ювелирам.

МЕСТЬ ЦАРЯ

Подавив восстание, царь Николай I упразднил автономию Царства Польского, а также ликвидировал его вооружённые силы. Офицеры и подофицеры, служившие в Войске Польском до ноября 1830 г. и принимавшие участие в восстании, утратили право пользования преимуществами от полученных в 1831 г. орденов и чинов. Если же они подтвердили присягу на верность царю, то сохраняли те, что вытекали из службы до начала восстания. Им, в частности, разрешалось сохранять Кресты, выданные в период существования Варшавского княжества. А вот наградные выплаты упразднились. Распоряжение о запрете ношения орденов, выданных во время восстания, издал главнокомандующий российской интервенционной армией и наместник Царства Польского фельдмаршал Иван Паскевич уже в ноябре 1831 г., непосредственно после вывода остатков польских войск с территории Царства в Пруссию и Австрию.

Однако Паскевич не требовал возврата Крестов *Virtuti Militari* 1831 г., равно как и наградных документов. Он понимал, что такое распоряжение будет встречено повсеместным бойкотом и станет трудным для исполнения. На практике русский административный аппарат не реагировал

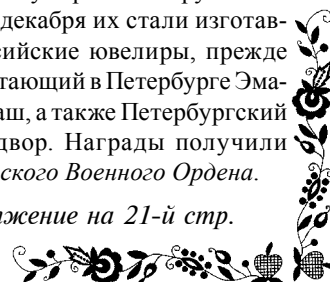
даже на явные примеры публичного демонстрация повстанческих орденов и чинов (например, на эпитафиях в костёлах или на надгробиях). Довольствовались фактом официального признания их нелегальными.

Царь же в конце 1831 г. рассматривал возможность включения *Польского Военного Креста* в систему наград Российской империи. Так уже было сделано с орденом *Святого Станислава* и с орденом *Белого Орла*. В конечном счёте царь отказался от этой затеи. Ведь история Креста была неразрывно связана с польско-русскими войнами и сражениями. При петербургском дворе победила концепция использования внешнего вида награды и, частично, её названия — для введения нового памятного знака, связанного с вооружённым подавлением восстания. Он полагался всем русским офицерам и солдатам, участвовавшим в войне с Царством Польским вместо медали, традиционно раздаваемой по окончании каждой победной кампании.

Официальное название новой российской награды, введённой 31 декабря 1831 г., звучало так: *Польский Почётный Знак за Военные Заслуги*. Право на ношение знака получили, согласно проекту, все солдаты и офицеры, сражавшиеся с польскими регулярными и партизанскими отрядами в Царстве Польском, в Литве и на Украине, а также сопутствующие русским войскам священнослужители и лекари. Почётный знак был поделён на 5 степеней. Знак I степени достался фельдмаршалу Паскевичу, его начальнику штаба, а также командующим корпусами, II степени — генералам и офицерам на генеральских должностях; III и IV степени — высшим офицерам, священникам и лекарям, V степени — прочим военным, фельдшерам и цирюльникам. Николай I не соизволил одарить особыми привилегиями носителей награды. Не сбылись мечты солдат, рассчитывавших на освобождение их от телесных наказаний.

Первые *Почётные знаки* были изготовлены ещё до их официального введения в оккупированной русскими Варшаве. С декабря их стали изготавливать российские ювелиры, прежде всего — работающий в Петербурге Эмануэль Паннаш, а также Петербургский монетный двор. Награды получили форму *Польского Военного Ордена*.

Продолжение на 21-й стр.

Początek na str. 4

VKLASY pozostałym wojskowym oraz felczerom i cyrulikom. Mikołaj I nie zgodził się na danie specjalnych przywilejów posiadaczom odznaczeń. Nie spełniły się nadzieje żołnierzy liczących na zwolnienie ich od kar cielesnych.

Pierwsze *Odznaki Zaszczytne* wykonano, jeszcze przed oficjalnym ich wprowadzeniem, w okupowanej przez Rosjan Warszawie. Od grudnia ich produkcją zajęli się rosyjscy jubilerzy, przede wszystkim pracujący w Petersburgu Emanuel Pannasz oraz Mennica petersburska. Odznaki otrzymały kształt *Orderu Wojskowego Polskiego*. Zasadnicza różnica między polskim a rosyjskim odznaczeniem sprowadziła się do zastąpienia daty «1792» datą «1831». Rosyjskie odznaczenia podobnie jak polskie sporządzono ze złota oraz V klasy ze srebra. Specjalne przepisy regulowały sposób noszenia *Odznaki Zaszczytnej*.

Ustanowione przez Mikołaja I odznaczenie społeczeństwo polskie przyjęło zdecydowanie wrogo. W okupowanym kraju z naturalnych przyczyn nie wypowiedziano się głośno, ograniczając protest do towarzyskiego bojkotowania rosyjskich wojskowych. Natomiast w polskich skupiskach emigracyjnych we Francji, Anglii i Niemczech powstała pokaźna liczba odezw i broszur, których autorzy ostro potępiali skopiowanie Krzyża *Virtuti Militari* przez Mikołaja I. Część tych wypowiedzi powstała w obcych, przeważnie we francuskim języku i była przeznaczona dla cudzoziemców. Przypominano w nich historię Orderu oraz podkreślano jego związek z walką o utrzymanie, a potem odzyskanie niepodległości. Ustanowienie przez cara Mikołaja I Polskich *Odznak Zaszczytnych* nazywano kradzieżą i gwałtem. Pisano również, iż rosyjskie odznaczenie przybrało charakter znaku najeźdźców i niewolników.

WIELKA EMIGRACJA

Na emigracji znalazła się duża liczba Polaków, szacunkowo oceniona na około 10 tys. osób, przeważnie wojskowych. Wielu z nich otrzymało *Krzyże Wojskowe* w czasie powstania Listopadowego lub wobec braku odznaczeń w końcowej fazie walki, tymczasowe zaświadczenia o nadaniu. Już na przełomie 1831 i 1832 r. rozpoczęto weryfikację listy

odznaczonych. Znacznym ułatwieniem w tej pracy były wywiezione przez ostatniego wodza naczelnego Wojska Polskiego gen. Macieja Rybińskiego dokumenty Sztabu Generalnego. W wypadku braku nazwiska na liście odznaczonych należało podać pisemne oświadczenia byłych przełożonych lub podwładnych, poświadczające fakt dekoracji lub nadania. Zdarzało się również, iż na skutek wojennych okoliczności nie zdołano powiadomić wyróżnionego o przyznaniu Krzyżu. Wówczas prowadzono poszukiwania już w środowiskach emigracyjnych. Nie zdarzały się natomiast przypadki zakwestionowania noszonego na emigracji odznaczenia. Pierwsze, choć stosunkowo dyskretne, sprzeciwy wywołały nadanie we Francji przez gen. Rybińskiego kilkunastu Krzyży *Virtuti Militari* za czyny z okresu wojny polsko-rosyjskiej 1831 r.

Efektem nadzorowanej przez gen. Rybińskiego pracy weryfikacyjnej obejmującej obok spraw odznaczeń także rozpatrzenie otrzymywanych w 1831 r. awansów stało się uporządkowanie wykazu oficerów Wojska Polskiego. W odpowiedniej rubryce «Kontroli oficerów Wojska Polskiego» razem z krótką charakterystyką przebiegu służby znalazły się także informacje o ewentualnym posiadaniu *Krzyża Wojskowego*.

Na emigracji nie powrócono natomiast do zaproponowanego 18 września 1831 r. przez członka rządu Joachima Lelewela nowego odznaczenia «Gwiazdy Wytrwałości». Miano ją przyznawać tym, «co za sprawę niepodległości do końca wytrwali pod narodowymi sztandarami».

Otrzymały w powstaniu listopadowym Krzyż *Virtuti Militari* należał do najbardziej cenionych pamiątek. Udekorowani nosili tę odznaczenie również, gdy wstąpili do obcych wojsk. Znaczna ich liczba znalazła się w armii belgijskiej, a niektórzy, w tym generałowie Jerzy Langerman, Jan Skrzynecki, Ignacy Kruszkowski, zajęli wysokie w hierarchii służbowej miejsca. Przeciwno noszeniu przez polskich oficerów w belgijskiej służbie Orderów *Virtuti Militari* protestowała rosyjska dyplomacja. Po natarciowych uwagach rosyjskiego ambasadora minister spraw wojskowych Belgii zakazał na początku 1840 r. noszenia jakichkolwiek obcych odznaczeń bez zgody rządu. Oczywiście na pierwszą prośbę zareagował on odmownie, stwierdzając między innymi, że nie może «upoważniać do

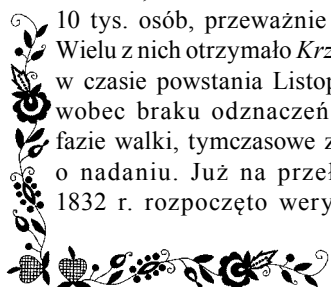
noszenia ozdób, udzielonych przez rząd nieuznany przez żadne inne państwa». Do wyegzekwowania zdjęcia Krzyża minister zamierzał użyć gen. Skrzyneckiego. Oba fakty: zlekceważenie legalnego Rządu Narodowego z 1831 r. oraz próba wykorzystania byłego wodza naczelnego do niepopularnej, wręcz krzywdzącej polskich żołnierzy misji, oburzyły Polaków w belgijskiej służbie. Gen. Skrzynecki po konsultacji z Władysławem Zamoyskim, politykiem związanym z wpływowym emigracyjnym stronnictwem ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, zdecydował «...bronić polskich oficerów do upadłego. Niech się odwołują do izb, do króla, niech powiedzą, że trzeba było zażądać zdjęcia Krzyżów przed przyjęciem ich do wojska. Ale teraz, po ośmiu latach służby bez zarzutu, zmuszać ich do rzeczy w ich oczach hańbiącej, pod karą pozbawienia służby jest srogą krzywdą». Rząd belgijski szybko się zorientował w jak trudnej sytuacji znaleźli się polscy wojskowi. Wprawdzie nie wycofał zarządzenia Ministra Spraw Wojskowych, ale też go nie egzekwował.

W okresie powstania Styczniowego nie restytuowano Krzyży *Virtuti Militari*. Polskie tajne naczelne władze z 1863–1864 r. postanowiły zlikwidować wszystkie odznaczenia, uznając, że udział w powstaniu jest obowiązkiem każdego Polaka i nie powinien być specjalnie wynagradzany. Przy tym całość wysiłku skupiono na walce politycznej i zbrojnej z zaborcami, pozostawiając do rozstrzygnięcia w przyszłości wiele mniejszych, jak to oceniano, problemów. Należał do nich także sposób honorowego wyróżniania powstańców.

Mimo wszystko Krzyże *Virtuti Militari* zaistniały w latach 1863–1864, choć w marginalnym wymiarze. Z przekazów pamiątkarskich wiemy, iż przynajmniej kilkakrotnie oficerowie otrzymali Krzyże przekazane im przez wyróżnionych w 1831 r. uczestników powstania listopadowego.

Jedynym pozytywnym następstwem wojny polsko-rosyjskiej 1792 r. było zademonstrowanie światu, że Polacy gotowi są bohatersko walczyć o swój narodowy byt, że Polacy ginęli w daremnej wojnie nie dlatego, bo byli narodem w stanie rozkładu, lecz właśnie dlatego, że się ocknęli z letargu. Ich czyn bojowy dał początek tradycji walki o odzyskanie pełnej niepodległości, następnym zaś pokoleniom przekazał pierwszą listę kawalerów Orderu *Virtuti Militari*.

Ciąg dalszy na str. 22

Начало на 5-й стр.

ОСНОВНАЯ разница между польской и российской наградой была в замене даты «1792» датой «1831». Российские награды, как и польские, были изготовлены из золота, а V степени – из серебра. Особые предписания определяли правила ношения *Почётного знака*.

Введённую Николаем I награду польская общественность восприняла исключительно враждебно. В оккупированной стране по естественным причинам об этом громко не говорили, ограничиваясь дружным бойкотом русских военных. Зато в польских эмиграционных кругах – во Франции, Англии и Германии – появилось большое количество воззваний и брошюр, авторы которых остро порицали копирование Креста *Virtuti Militari* Николаем I. Часть этих воззваний была написана на иностранных языках, большей частью – по-французски, и была предназначена для иностранцев. Припомнили в них историю Ордена, а также отдельно подчёркивали его связь с борьбой – сначала за удержание, а затем – и за обретение независимости. Введение царём Николаем I *Польских Почётных Знаков* называли кражей и насилием. Писали также, что русская награда приобрела характер знака захватчиков и невольников.

ВЕЛИКАЯ ЭМИГРАЦИЯ

В эмиграции пребывало значительное количество поляков, примерно 10 000 человек, большей частью – военных. Многие из них получили во время Ноябрьского восстания *Военные Кресты* либо, ввиду нехватки наград в заключительной фазе сражения, временные наградные свидетельства. Уже на переломе 1831 и 1832 гг. была начата процедура верификации списка награждённых. Значительно облегчили этот труд материалы Генерального штаба, вывезенные последним главнокомандующим Войска Польского генералом Мацеєм Рыбиньским. В случае отсутствия фамилии в списках награждённых необходимо было представить письменные свидетельства вышестоящих командиров либо подчинённых, подтверждающие факт вручения награды либо представления к ней. Случалось также, что из-за военных обстоятельств награждённых не уведомляли о пожаловании Крестом. В таких случаях производились поиски уже в польских эмиграционных кругах. А вот эпизодов подвергания со-

Польский Почётный Знак за Военные Заслуги

мнению носимых в эмиграции наград не случалось. Первые, хотя и робкие, протесты вызвала раздача во Франции генералом Рыбиньским около полутора десятков Крестов *Virtuti Militari* за деяния во время польско-русской войны 1831 г.

Результатом верификационных работ, проводимых под контролем генерала Рыбиньского, охвативших, кроме наградных дел, ещё и рассмотрение полученных в 1831 г. повышений в чинах, стало упорядочение реестра офицеров Войска Польского. В соответствующей рубрике «Сверки офицеров Войска Польского» вместе с краткой характеристикой прохождения службы помещены были также сведения о награждениях *Военным Крестом*.

В эмиграции не рассматривался вопрос о введении предложенной 18 сентября 1831 г. членом правительства Иоахимом Лелевелем новой награды «Звезда Стойкости». Предполагалось жаловать её тем, «кто за дело независимости выстоял до конца под национальными знамёнами».

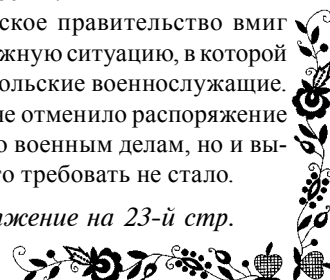
Полученный во время Ноябрьского восстания Крест *Virtuti Militari* принадлежал к наиболее ценным реликвиям. Удостоенные этой награды носили её, даже вступив в ряды иностранных войск. Значительное их число оказалось в бельгийской армии, а некоторые, в том числе генералы Ежи Лангерман, Ян Скушынецкий, Игнаций Крушевский, заняли высокие посты в её служебной иерархии. Российская дипломатия протестовала против ношения Крестов *Virtuti Militari* польскими офицерами на бельгийской службе.

После назойливых замечаний российского посла министр по военным

делам Бельгии в начале 1840 г. запретил ношение каких-либо иностранных наград без согласия на то правительства. Разумеется, на первую просьбу оно отреагировало отказом, уверяя, среди прочего, что не может наделять полномочиями «носить награды, выданные правительством, не признанным ни одним другим государством». С целью понуждения к снятию Креста министр планировал использовать генерала Скушынецкого. Оба факта – пренебрежительное отношение к легальному Национальному правительству 1831 г. и попытка использовать бывшего главнокомандующего для выполнения непопулярной, даже оскорбительной для польских солдат миссии, – возмутили поляков, состоящих на бельгийской службе. Генерал Скушынецкий после консультации с Владиславом Замойским – политиком, связанным с влиятельной эмигрантской партией князя Адама Ежи Чарторыйского, решил «...защищать польских офицеров до последнего. Пусть обратятся в палаты, к королю, пусть заявят, что нужно было потребовать снятия Крестов до принятия их на военную службу. Но теперь, после восьми лет беспорочной службы, принуждать их к вещам, позорным в их глазах, под страхом увольнения со службы – это явная несправедливость».

Бельгийское правительство вмиг оценило сложную ситуацию, в которой оказались польские военнослужащие. Хотя оно и не отменило распоряжение министра по военным делам, но и выполнения его требовать не стало.

Продолжение на 23-й стр.

Początek na str. 4

WOJNA polsko-rosyjska 1792 r. nie doprowadziła do zwycięstwa Polski. Jej klęska dała Rosji, Austrii i Prusom okazję do dokonania w 1793 r. drugiego jej rozbioru. Nawet Powstanie Kościuszkowskie nie zatrzymało sąsiednich mocarstw przed absolutnym rozkładem Polski.

Wiek XIX upamiętnił się w Polsce jeszcze dwoma zrywami walki: w 1830–1831 roku oraz w 1863. Oba zaznały klęski, ale oba przyczyniły się do skryształizowania w duszy narodu polskiego nieprzemagalnego impulsu do walki zbrojnej o niepodległość, aż do osiągnięcia zwycięstwa. Wiek XX przyniósł ze sobą I Wojnę światową, która dała Polakom następną nadzieję do odzyskania niepodległości. Dla Zachodu trwała ona od 1914 do 1918 roku, dla Polaków do roku 1921. Praktycznie powróciła ona na mapę Europy w 1918 roku, moment ten był przeżyciem szczęścia dla wszystkich żyjących. Rzeczywistość jednak wymagała od nich dalszej walki o wytyczenie wciąż nieokreślonych granic kraju. Otarli z oczu łzy szczęścia, nadziali bagnety na broń i ruszyli do boju.

RUCH O NIEPODLEGŁOŚĆ POLSKI

Idea przywrócenia Orderu *Virtuti Militari* odżyła w latach 1909–1914 w środowisku strzeleckim związanym z Józefem Piłsudskim. Przygotowując się do wywołania insurekcji w zaborze rosyjskim strzelcy chcieli między innymi określić krój mundurów i orła wojskowego przyszłych powstańczych formacji. Chętnie przy tym zwracali się ku polskim tradycjom wojskowym. I tak przyjęli orła z czasów Królestwa Polskiego, choć jednak bez korony. Pierwsze egzemplarze tego znaku wybito z oryginalnej, przechowywanej w rodzinie Czesława Jarnuszkiewicza sztancy. Natomiast po wybuchu wojny w I Brygadzie Legionów Polskich, będącej sukcesorką strzelców zastanawiano się nad możliwością restytuowania *Krzyży Wojskowych*. Ostatecznie nie zdecydowano się na urzeczywistnienie tego zamysłu. Wśród piłsudczyków panowało przekonanie, że Legiony przynależne do austriackiego państwa nie mają zbyt wiele do samodzielnosci, a nie chciano dopuścić do ewentualnego przejęcia *Krzyża Virtuti Militari* przez instytucje orderowe Austrii. Motyw tego odznaczenia jednak wykorzystał Piłsudski w nadawanej w sierpniu 1916 roku

*Honorowa Odznaka I Brygady
«Za Wierną Służbę»*

Honorowej Odznace I Brygady «Za Wierną Służbę». Plastik wkomponował stylizowany zarys *Krzyża Wojskowego*, na którego ramionach umieszczono: „1BrJP” (I Brygada Józefa Piłsudskiego). W ten sposób zainicjowano zwyczaj wykorzystania orderu *Virtuti Militari* dla kompozycji odznak jednostek, przede wszystkim pułków piechoty.

Zasadność odnowienia *Krzyża Virtuti Militari* dyskutowano również w 1915–1916 r. być może pod wpływem informacji napływających z I Brygady, także w Komendzie Legionów Polskich. Na jej polecenie wykonano nawet kilka wersji odznaczenia nazywanego *Krzyż Cnocie Wojskowej* oraz sporządzono statut. Zamiary Komendy Legionów nie znalazły zrozumienia naczelnych austro-węgierskich władz wojskowych. W tej sytuacji lojalne wobec Wiednia dowództwo Legionów zarzuciło prace nad odznaczeniem.

Także w znajdującym się na terenie Rosji I Korpusie Polskim opracowano projekt odznaczenia wyraźnie nawiązującego do Orderu *Virtuti Militari*. Pomysłodawcą był Henryk Nowodworski. Jego inicjatywa nie została zrealizowana.

Znaczące dla przyszłości *Krzyża Virtuti Militari* okazały się w końcowym okresie I Wojny Światowej, pracą oficera, powstałej w 1917 r. „Polskiej Siły Zbrojnej”, Wacława Tokarza. Ten jeden z najwybitniejszych historyków polskich, przed 1914 r. prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w redagowanym przez siebie i stojącym na wysokim poziomie piśmie «Wiarus» spopularyzował przeszłość polskiego oręża. W jednym z pierwszych numerów zamieścił artykuł, w którym przypomniał dzieje *Krzyża*. Rozważania zamknął charakterystycznym stwierdzeniem: „Odrodzenie wojska polskiego musi przywrócić i tę dawną

odznakę walecznych jak ją przywróciło za czasów Księstwa Warszawskiego».

Artykuł Wacława Tokarza kończy pierwszy okres dziejów Orderu *Virtuti Militari*. W tym czasie odznaczenie zdobyło trwałe miejsce w narodowej tradycji wojskowej. Podobnie jak orzeł wojskowy Królestwa Polskiego, czapka rogatywka czy pieśń «Warszawianka» z przełomu 1918 i 1919 r., aspirująca do roli hymnu narodowego, zostały wpisane w historię walk o odrodzenie państwa polskiego. Otrzymali je wszyscy najwybitniejsi i dobrze zasłużeni wojskowi m.in. ks. Józef Poniatowski, Tadeusz Kościuszko, Jan Henryk Dąbrowski, Jakub Jasiński, Karol Kniaziewicz, Józef Chłopicki, Stanisław Fiszer, Michał Sokolnicki, Jan Skrzynecki, Ludwik Kicki, Józef Dwernicki, Józef Bem. Wielu wyróżnionych, w tym generałowie Jasiński, Poniatowski, Fiszer, Kicki i Żymierski zakończyło życie w różnych bitwach w latach 1794, 1812 i 1831.

Krzyż Virtuti Militari został przekazany II Rzeczypospolitej, jako symbol najlepszych i najszlachetniejszych wątków historii polskiego wojska.

Rok 1918 przyniósł Polsce długo oczekiwaną niepodległość. Kraj stanął przed wielkimi wyzwaniem. Należało od początku stworzyć organizm państwowy, powołać administrację, zbudować armię. Z nadejściem wolności regulacji wymagały także zasady odznaczania orderami i ustalenie starszeństwa pomiędzy nimi. *Krzyż Virtuti Militari* był pierwszym restytuowanym orderem II Rzeczypospolitej. Szybkiemu restytuowaniu orderu sprzyjała sytuacja zewnętrzna Polski. Wojna z Rosją Sowiecką dostarczała przykładów męstwa, które musiały być nagrodzone. Odznaczenie żołnierza za zasługi wojenne dodatkowo wpływało na morale armii, podnosiło poziom jej waleczności i zdeterminowania. Dlatego już w marcu i kwietniu 1919 r. opracowano dwa niezależne od siebie projekty odrestaurowania *Krzyża Virtuti Militari*. Jeden powstał w Radzie Wojskowej, drugi zaś opracowano w Naczelnym Dowództwie Wojska Polskiego.

W pracach nad projektami brali udział wybitni dowódcy, historycy wojskowości i plastycy. Szybkiego przywrócenia orderu domagało się społeczeństwo, a także posłowie na Sejm. W 1919 roku do Ministerstwa Spraw Wojskowych napływały liczne wnioski o zatwierdzenie statutow i wzorów odznak, które mogłyby być nadawane za obronę Śląska czy rejonów wschodnich.

ciąg dalszy na str. 24

Начало на 5-й стр.

В О ВРЕМЯ Январского восстания Крестов *Virtuti Militari* не восстанавливали. Тайные верховные власти в 1863–1864 гг. решили ликвидировать все награды, считая, что участие в восстании – обязанность каждого поляка, и что за это особые награды не полагаются. При этом вся мощь усилий была сосредоточена на вооружённой и политической борьбе с захватчиками, оставляя на будущее разрешение сравнительно менее значимых, как тогда казалось, проблем. К таким проблемам отнесли и способ почётного отличия повстанцев.

Тем не менее, Кресты *Virtuti Militari* появлялись в 1863–1864 гг., хотя и в маргинальных количествах. По свидетельствам мемуаристов известно, по меньшей мере, о нескольких случаях получения офицерами Крестов, переданных им участниками Ноябрьского восстания, награждёнными в 1831 г.

Единственным положительным последствием польско-русской войны 1792 г. была демонстрация всему миру готовности поляков героически сражаться за свою национальную самобытность. Поляки гибли в тщетной войне не от того, что как народ находились в состоянии разложения, но именно потому, что очнулись от летаргического сна. Их военное выступление дало начало традиции борьбы за обретение полной независимости, а будущим поколениям передало первый перечень кавалеров Ордена *Virtuti Militari*.

Польско-русская война 1792 г. не привела к победе Польши. Поражение поляков дало возможность России, Австрии и Пруссии осуществить в 1793 г. второй её раздел. Восстание Костюшко не остановило соседние государства от полного раздела Речи Посполитой. Век XIX запомнился в Польше ещё двумя боевыми порывами – в 1830–1831 гг. и в 1863 г. Оба обернулись поражением, но благодаря им в душе польского народа выкристаллизовался непреходящий импульс к вооружённой борьбе за свободу до победного конца. XX век принёс с собой I Мировую войну, которая вновь дала полякам очередную надежду на обретение независимости. Для Запада война длилась с 1914 по 1918 г., для поляков – по 1921 г. Фактически Польша вернулась на карту Европы в 1918 г., этот момент обернулся переживанием счастья для всех живущих. Действительность, однако, требовала от них дальнейшей борьбы за определение всё ещё не начертанных границ

страны. Вытерев слёзы счастья, поляки примкнули штыки и двинулись в бой.

ДВИЖЕНИЕ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ ПОЛЬШИ

Идея восстановления Ордена *Virtuti Militari* ожила в 1909–1914 гг. в среде Союза «Стрелец», связанной с Юзефом Пилсудским. Стрельцы, готовясь вызвать восстание на территориях аннексированных Россией, желали среди прочего определиться с покроем мундиров и военным орлом на кокарду для будущих повстанческих формирований. При этом они охотно обращались к польским военным традициям. Таким образом и был принят орёл времён Царства Польского, однако без короны. Первые экземпляры этого знака были отштампованы с оригинальной матрицы, хранящейся в семье Чеслава Ярнушкевича. А вот с началом войны в I Бригаде Польских легионов, почин которой положил Союз «Стрелец», задумались над возможностью возрождения *Военных Крестов*. В конце концов, на воплощение этого замысла не решились. Среди пилсудчиков господствовало мнение, что Легионы, входящие в австрийское народное ополчение, не имеют достаточной самостоятельности, а возможная передача Креста *Virtuti Militari* наградным инстанциям Австрии была бы нежелательной. Однако мотив этой награды Пилсудский использовал во вручавшемся в августе 1916 г. *Почётном Знаке I Бригады «За Верную Службу»*. Художник использовал стилизованный контур *Военного Креста*, на плечах которого разместил: «1BrJP» (1 Brygada Józefa Piłsudskiego). Таким образом, был инициирован обычай применения ордена *Virtuti Militari* для композиций знаков военных частей, прежде всего – пехотных полков.

Обоснованность возрождения Креста *Virtuti Militari* обсуждалась также в 1915–1916 гг., быть может, под влиянием сообщений, поступающих из I Бригады, в том числе – в Комендатуре Польских легионов. По её распоряжению было даже изготовлено несколько вариантов награды, названной *Крестом Военного Достоинства*, и составлен статут. Намерения Комендатуры легионов не нашли понимания у верховных австро-венгерских военных властей. В этой ситуации лояльное Вене командование легионов прекратило работу над наградой.

Проект награды явно в духе традиций Ордена *Virtuti Militari* разраба-

тывался также и в I Польском корпусе в России. Автором идеи был Хенрик Новодворский. Эта инициатива реализована не была.

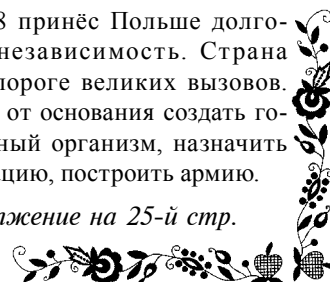
Кресты *Virtuti Militari*, оказавшие влияние на будущее, появились в последний период I Мировой войны благодаря работе Вацлава Токажа, офицера «Польской вооружённой силы», созданной в 1917 г. Этот выдающийся польский историк, до 1914 г. являвшийся профессором Ягеллонского университета, в журнале «Вярус» [«Служака»], издававшемся на высоком уровне под его же редактированием, популяризировал историю польского оружия. В одном из первых номеров поместил он статью, напомнившую историю Креста. Рассуждения заершились характерным выводом: «Возрождение польской армии обязано вернуть эту старинную награду храбрым, как она была возвращена во времена Варшавского княжества».

Статья Вацлава Токажа завершает первый период в истории Ордена *Virtuti Militari*. За это время награда обрела устойчивое место в национальной военной традиции наряду с военным орлом Царства Польского, конфедераткой или песней «Варшавянка» стыка 1918–1919 гг., претендующей на роль национального гимна, которые были вписаны в историю борьбы за возрождение польского государства. Получили её все самые выдающиеся и заслуженные военные, среди которых: князь Юзеф Понятовский, Тадеуш Костюшко, Ян Хенрик Домбровский, Якуб Ясиньский, Кароль Князевич, Юзеф Хлопицкий, Станислав Фишер, Михал Сокольниковский, Ян Скшынецкий, Людвик Кицкий, Юзеф Дверницкий, Юзеф Бем. Многие награждённые, в том числе генералы Ясиньский, Понятовский, Фишер, Кицкий и Жимерский сложили головы в различных битвах в 1794, 1812 и 1831 гг.

Крест *Virtuti Militari* был передан II Речи Посполитой как символ наилучших и благороднейших сюжетов истории Войска Польского.

Год 1918 принёс Польшу долгожданную независимость. Страна стояла на пороге великих вызовов. Предстояло от основания создать государственный организм, назначить администрацию, построить армию.

Продолжение на 25-й стр.

Początek na str. 4

PRAGNAĆ nie przeciwdziałać tworzeniu regionalnych wyróżnień nadawanych przez lokalne organy władzy, co nie sprzyjałoby zespalaniu armii odrodzonego państwa, Ministerstwo Spraw Wojskowych starało się maksymalnie przyspieszyć sprawy proceduralne związane z restytuowaniem jednolitych odznak dla całego państwa, całego wojska.

7 maja 1919 r. posłowie Sejmu Ustawodawczego przyjęli wniosek w sprawie ustanowienia odznaki za waleczność dla członków «Polskiej Siły Zbrojnej», zmuszając tym samym Ministerstwo Spraw Wojskowych do opracowania ustawy o Orderze *Virtuti Militari*. Ze względu na ówczesną sytuację militarną oraz brak czasu na pracę nad nowym projektem, zdecydowano przyjąć wspomniany wyżej projekt opracowany przez Radę Wojskową. Ostatecznie po wprowadzeniu kilku poprawek projekt skierowano do Sejmu i 1 sierpnia 1919 r. został on przyjęty przez posłów znaczną większością głosów.

Artykuł 1 ustawy stanowił: «Przywraca się ustanowiony władzą królewską w r. 1792 i potwierdzony Konstytucją Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 23 listopada 1793 r. order wojskowy pod nazwą *Virtuti Militari*».

Ustawa dzieliła order na 5 klas:

1.– klasa I – Krzyż Wielki – zawieszony na szerokiej niebieskiej wstędze z czarnymi paskami wzdłuż brzegów, przepasywanej przez prawe ramię do lewego boku, gwiazda orderowa noszona była po lewej stronie piersi;

2.– klasa II – Krzyż Komandorski, noszony na wstędze, na szyi;

3.– klasa III – Krzyż Kawalerski noszony po lewej stronie piersi;

4.– klasa IV – Krzyż Złoty noszony po lewej stronie piersi;

5.– klasa V – Krzyż Srebrny noszony po lewej stronie piersi.

Odznakę orderu stanowił czteroramienny krzyż zakończony na rogach kulkami o wymiarach uzależnionych od klasy.

Krzyże trzech pierwszych klas były emaliowane na czarno ze złotymi obramowaniami, IV i V klasy były pozłacane lub posrebrzane i miały czarne paski emalii na obramowaniu. Na ramionach Krzyży widniał napis «*Virtuti Militari*», a w środku znajdował się biały orzeł w koronie i insygniami królewskimi. Na stronie odwrotnej widniała dewiza orderu –

Honor i

Ojczyzna oraz data ustanowienia 1792 r. Wygląd orderu zmienił się dość znacząco w porównaniu z XVIII i XIX wiekiem. Zniesiono królewskie inicjały, herb Litwy – *Pogoń*, zmieniono także dewizę orderu. Ustawa stwierdzała, że order jest «nagrodą czynów wybitnego męstwa i odwagi, dokonanych w boju i połączonych z poświęceniem się dla dobra Ojczyzny». Krzyż Wielki mógł otrzymać tylko wódz naczelny, Komandorski – dowódca samodzielnego związku taktycznego, Kawalerski – dowódca oddziału, Złoty i Srebrny – oficerowie, podoficerowie i szeregowcy. Order niezależnie od klasy dawał odznaczonemu wiele przywilejów. Należały do nich: dożywotnia pensja w wysokości 300 zł rocznie, tytuł kawalera orderu, prawo pierwszeństwa przy nadziale ziemi, obsadzaniu stanowisk państwowych, przyjęciu do korpusu inwalidów. Żołnierze byli zobowiązani do noszenia go na mundurze. Order miał swoje święto – 3 maja, w rocznicę uchwalenia Konstytucji Państwa. Pilną sprawą stało się powołanie Kapituły Orderu oraz opracowanie zasad funkcjonowania Zgromadzenia Kawalerów i statutu orderu.

Już 1 stycznia 1920 r. Wódz Naczelny swoim rozkazem powołał Kapitułę Tymczasową *Orderu Wojskowego Virtuti Militari*. W jej skład weszli: Józef Piłsudski, jako przewodniczący oraz jako członkowie: gen. broni Józef Haller, gen. por. Wacław Iwaszkiewicz, gen. ppor. Bolesław Roja, gen. ppor. Edward Rydz-Śmigły, kpt. Andrzej Kopa, kpt. Adam Koc. Wszyscy oni zostali odznaczeni Krzyżami Srebrnymi. Pierwsze posiedzenie Kapituły połączone z wręczeniem orderów odbyło się 22 stycznia 1920 r. w rocznicę powstania Styczniowego.

23 lutego 1920 r. na mocy ustawy sejmowej z 1 sierpnia 1919 r. Minister Spraw Wojskowych powołał specjalne komisje celem opracowania i przekazania Kapitułce Tymczasowej wniosków o odznaczenie orderem walczących w czasie I Wojny światowej. Były to: Komisja Legionów Polskich, Komisja Formacji Polskich na Wschodzie, Komisja Formacji Polskich na Zachodzie. Ponadto wnioski o odznaczenie uczestników powstania Styczniowego miała przedłożyć Rada Wojenna, obradująca pod kierownictwem gen. por. Eugeniusza Henning-Michaelisa w porozumieniu z prezesem Towarzystwa Weteranów 1863 roku.

W 1921 r. w tym celu powołano specjalną Komisję składającą się z wybitnych historyków, którzy mieli

Eugeniusz Henning-Michaelis

wystawić wnioski o odznaczenie uczestników walk w powstaniu Styczniowym. Pracę poszczególnych komisji i sprawę regulacji w przyznawaniu Krzyża przyspieszyły wydarzenia w roku 1921. Po podpisaniu pokoju ryskiego i zakończeniu działań wojennych, 3 maja 1921 r. Józef Piłsudski wydał rozkaz w sprawie «Wniosków na odznaczenie orderem *Virtuti Militari* za udział w poszczególnych działaniach wojennych». Nakazywał w nim powołanie trzech specjalnych komitetów: pierwszy do wytypowania kandydatów do orderu zasłużonych w dziele rozbioru Niemców (organizowany przez kpt. Adama Koca), drugi – miał opracowywać wnioski o odznaczenia dla obrońców Lwowa (kierowany przez gen. Tadeusza Rozwadowskiego), i trzeci – miał rozpatrywać kandydatów do orderu spośród powstańców wielkopolskich (kierowany przez płk. Stanisława Taczaka).

Józef Piłsudski określił, że krzyże można przydzielać za operację wileńską i obronę Wilna, zdobycie Mińska, operację dyneburską, zdobycie Kalenkowicz i Mozyrza, operację ukraińską i inne znaczniejsze starcia. Mimo bezzwłocznie podjętych prac nadawanie orderu nadal napotykało na olbrzymie trudności. Za intencjami nie nadążały bowiem prace organizacyjne przy opracowywaniu statutu, nie ułatwiała też pracy tymczasowość Kapituły Orderu.

Prace nad statutem Krzyża *Virtuti Militari* rozpoczęły się ostatecznie w lutym 1920 r. Według założeń Komisji Statutowej wyłonionej z Kapituły Tymczasowej statut miał składać się z następujących części:

Ciąg dalszy na str. 26

Начало на 5-й стр.

НАСТУПЛЕНИЕМ свободы потребовалось установление правил награждения орденами и определение их старшинства. Крест *Virtuti Militari* был первым восстановленным орденом II Речи Посполитой. Скорому возрождению ордена способствовало внешнее положение Польши. Война с Советской Россией давала примеры мужества, которые требовали отличий. Награждение солдата за военные заслуги положительно сказывалось на боевом духе армии, укрепляло её доблесть и волю к победе. Поэтому уже в марте и апреле 1919 г. были разработаны два независимых проекта возрождения Креста *Virtuti Militari*. Один был создан в Военном Совете, другой же разрабатывался Верховным командованием Войска Польского.

В работе над проектами принимали участие выдающиеся командиры, историки военного дела и художники. Скорого возвращения ордена требовало общество и депутаты Сейма. В 1919 г. в Министерство военных дел поступали многочисленные предложения по утверждению статуты и образцов знаков, которые могли бы стать наградами за оборону Силезии или восточных регионов. Не желая противодействовать созданию региональных наград, жалующих местными органами власти, что не способствовало бы сплочению армии возрождённого государства, Министерство военных дел старалось максимально ускорить процедуры, связанные с возрождением единообразных наград для всего государства, всей армии.

7 мая 1919 г. депутаты Учредительного сейма приняли предложение об учреждении награды за доблесть для членов «Польской вооружённой силы», понуждая тем самым Министерство военных дел к разработке закона об Ордене *Virtuti Militari*. Принимая во внимание тогдашнее военное положение и нехватку времени на разработку нового проекта, было решено утвердить выше упомянутый проект Военного Совета. В конце концов, после внесения нескольких поправок, проект был направлен в Сейм и 1 августа 1919 г. был принят значительным большинством голосов.

Статья 1 закона гласит: «Восстанавливается учреждённый королевской властью в 1792 г. и утверждённый Конституцией Сейма Речи Посполитой 23 ноября 1793 г. военный орден под названием *Virtuti Militari*».

Закон разделял орден на 5 степеней: – степень I – Большой Крест, носимый на широкой голубой ленте с чёрными полосами по краям, ниспадающей с правого плеча к левому бедру, звезда ордена, носимая на левой стороне груди.

– степень II – Командорский Крест, носимый на шейной ленте.

– степень III – Кавалерский Крест, носимый на левой стороне груди.

– степень IV – Золотой Крест, носимый на левой стороне груди.

– степень V – Серебряный Крест, носимый на левой стороне груди.

Знаки ордена представляли собой четырёхплечий крест, завершённый по углам шариками, с размерами соответственно степени.

Кресты трёх первых степеней были покрыты чёрной эмалью с золотой окантовкой, IV и V степеней были позолоченными или посеребрёнными с чёрной каймой на окантовке. На плечах креста читалась надпись «*Virtuti Militari*», а в центре размещался белый орёл в короне и с королевскими регалиями. На реверсе помещался девиз ордена – «*Honor i Ojczyzna*» (Честь и Родина) и дата учреждения – 1792 г. Вид ордена довольно значительно изменился по сравнению с XVIII и XIX вв. Были исключены королевские инициалы, герб Литвы – «Погонь», изменён девиз ордена. Закон подчёркивал, что орден является «наградой за поступки исключительного мужества и отваги, проявленные в бою и неотделимые от самопожертвования для пользы Отечества». Большой Крест мог вручаться исключительно главнокомандующему, Командорский – командующему отдельного тактического соединения, Кавалерский – командиру части, Золотой и Серебряный – офицерам, подофицерам и рядовым. Орден, независимо от степени, давал награждённому множество привилегий. К ним относились: пожизненные выплаты в размере 300 злотых в год, титул кавалера ордена, преимущественное право на надел землёй, занятия государственных корпус. Солдатам вменялось в обязанность его ношение на мундире. Орден имел свой праздничный день – 3 мая, в годовщину принятия Конституции Государства. Неотложным делом стало учреждение Капитула Ордена, разработка основ функционирования Кавалерского Собрания и статута ордена.

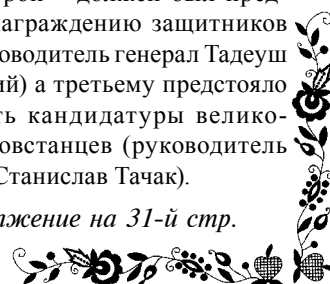
Уже 1 января 1920 г. Верховный главнокомандующий своим приказом

учредил Временный Капитул военного ордена *Virtuti Militari*. В его состав вошли: Юзеф Пилсудский в качестве председателя, члены: генерал брони Юзеф Халлер, генерал-поручник Вацлав Ивашкевич, генерал-подпоручник Болеслав Роя, генерал-подпоручник Эдвард Рыдз-Смиглый, капитан Анджей Копа, капитан Адам Коц. Все они были удостоены Серебряных Крестов. Первое заседание капитула, объединённое с вручением орденов, состоялось 22 января 1920 г. в годовщину Январского восстания.

23 февраля 1920 г. на основании закона, принятого Сеймом 1 августа 1919 г., Министр по военным делам учредил специальные комиссии для составления и передаче Временному Капитулу списков представленных к награждению участников I Мировой войны. Ими стали: Комиссия Польских легионов, Комиссия польских формирований на Востоке и Комиссия польских формирований на Западе. Кроме того, наградные представления на участников Январского восстания должен был предложить Военный Совет под председательством генерала-поручника Эугениуша Хеннинг-Михаэлиса по согласованию с председателем Ассоциации ветеранов 1863 года.

В 1921 г. с этой целью была создана особая комиссия, состоящая из выдающихся историков, которые должны были представить наградные списки на участников боёв Январского восстания. Работу отдельных комиссий и упорядочивание награждений Крестом ускорили события 1921 г. После подписания Рижского мирного договора и окончания боевых действий, 3 мая 1921 г., Юзеф Пилсудский издал приказ в отношении «Представлений к награждению орденом *Virtuti Militari* за участие в отдельных боевых действиях». Распорядился в нём создать три специальных комитета: первый – для выбора кандидатов на награждение орденом среди отличившихся в проведении разоружения немцев (организованный капитаном Адамом Коцем), второй – должен был представить к награждению защитников Львова (руководитель генерал Тадеуш Розвадовский) а третьему предстояло рассмотреть кандидатуры великопольских повстанцев (руководитель полковник Станислав Тачак).

Продолжение на 31-й стр.

Początek na str. 4

- I. 1. Wstęp historyczny.
- II. 2. Ustawa sejmowa z 1 sierpnia 1919 roku.
3. Rozkaz Nr 13 Naczelnego Wodza o utworzenie Kapituły Tymczasowej.
4. Rozkaz Nr 13 Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.
5. Rozkaz Ministerstwa Spraw Wojskowych z 21 listopada 1920 roku.
- III. 1. Statut
 - a. Regulamin wewnętrzny Kapituły Tymczasowej,
 - b. Opis orderów,
 - c. Ceremoniał wręczania odznaczonym orderem *Virtuti Militari*,
 - d. Opis czynów nagradzanych orderem *Virtuti Militari*.
2. Wzory i technika wykonania orderów.
3. Rysunki ilustrujące sposób noszenia orderu.

Wstęp historyczny opracować miał znany historyk wojskowości płk prof. Wacław Tokarz, wzory krzyży – dyrektor Muzeum Wojska w Warszawie prof. Bronisław Gembarzewski, zaś rysunki wykonać miał malarz por. Jan Goliński. W składzie Komisji byli: – gen. Mieczysław Kuliński – przewodniczący, kpt. Adam Koc, mjr Mieczysław Mackiewicz, płk Stanisław Skrzyński.

Według projektu statutu «order mógł otrzymać każdy żołnierz, który nie tylko zgodnie z honorem, poczuciem obowiązku i przysięgą spełnił całkowicie swoją powinność wojskową, ale oprócz tego odznaczył się wybitnym czynem wojskowym ku chwale Oręża Polskiego. Musi on z rozkazu swego dowódcy lub z własnej inicjatywy – jedynie dobro Polski i jej oręża mając na względzie – dokonać czynu bohaterskiego, świadczącego o wyjątkowej odwadze, samozaparcia się i przytomności umysłu, lub jako dowódca przeprowadzić akcję z pełnym chwały wynikiem.

Niezmierna jest sława Oręża Polskiego, niezliczone też są przejawy bohaterstwa żołnierza polskiego – Statut określa tylko wytyczne ogólne, którymi winni się kierować dowódcy, składając wnioski o odznaczenie Orderem *Virtuti Militari* swoich podkomendnych. Czyni dokonane samorzutnie (lub wbrew nakazowi) zasługują w pierwszym rzędzie na odznaczenia».

Statut określał, jakie czyny żołnierskie zasługiwały na wyróżnienie orderem. Stanowił o przyznaniu kawalerowi orderu pensji orderowej oraz przewidywał sposób wręczania wyróżnienia.

Józef Piłsudski

Opracowując statut skorzystano z ceremoniału wręczania dawnego rosyjskiego orderu *Świętego Jerzego*. Krzyż Wielki wręczał przewodniczący Kapituły, a uchwała o jego przyznaniu odczytywana była, jako rozkaz dzienny przed frontem wszystkich oddziałów armii i floty. Komandorią Orderu *Virtuti Militari* dekorował oficer w randze generała wyznaczony przez naczelnego wodza. Również w tym przypadku odczytywano rozkaz przed frontem jednostek. Uroczystości zawsze kończyła defilada wojsk.

Krzyże niższych klas wręczał najwyższy przełożony w danym garnizonie. Ceremoniał przewidywał odczytanie rozkazu i udział odznaczonych we mszy polowej. Niezależnie od tego czy wręczenie orderu odbywało się w garnizonie czy na polu bitwy w momencie wręczenia wygłaszano następujące słowa:

«Poruczniku (szeregowcze) *N.N.* w nagrodę za męstwo okazane w walce z nieprzyjacielem w obronie Ojczyzny, Wódz Naczelny nadaje Ci Krzyż *Virtuti Militari* V klasy». Wszystkie omówione wyżej założenia statutu obowiązywać miały po jego wprowadzeniu w życie.

Równoległe z pracami nad statutem toczyły się prace nad przekształceniem Kapituły Tymczasowej w Stałą. Jej brak utrudniał bowiem nadawanie orderów i wydawanie aktów formalno-prawnych. Po wielu posiedzeniach Kapituły Tymczasowej często z udziałem Józefa Piłsudskiego, po rozpatrzeniu wielu koncepcji 24 listopada 1922 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Kapituły Stałej. W jej składzie znaleźli się:

- przewodniczący (Wielki Mistrz) – marsz. Józef Piłsudski,
- zastępca przewodniczącego (kanclerz) – gen. broni Zygmunt Zieliński,

– członkowie – gen. broni Stanisław Szeptycki, gen. broni Tadeusz Rozwadowski, gen. dyw. Edward Rydz-Śmigły, gen. dyw. Jan Romer, gen. dyw. Stanisław Haller, płk Stefan Dąb-Biernacki, ppłk Kazimierz Rybicki, ppłk Gustaw Paszkiewicz, mjr Zygmunt Piasecki, st. sierż. Kazimierz Sipika, plut. Stanisław Jakubowicz,

– sekretarz – rtm. Adam Sokołowski.

Już w trakcie pierwszego posiedzenia Kapituły Stałej zdawano sobie sprawę z niedoskonałości ustawy z 1 sierpnia 1919 r. Potwierdził to czas późniejszy, kiedy wynikło mnóstwo sporów wokół legalności Kapituły Stałej, wokół zasług przewidywanych w projekcie statutu do odznaczenia orderem. Dlatego w toku kolejnych posiedzeń Kapituły dokonywano zmian w zasadach jej funkcjonowania.

W 1923 r. praktycznie był gotowy projekt Ustawy o orderze wojennym *Virtuti Militari*. Jednakże niekorzystna sytuacja wewnętrzna, odsunięcie się od życia politycznego przez marsz. Józefa Piłsudskiego spowodowała przedłużenie się w czasie prac nad formalną stroną nadawania orderu. Mimo przedstawienia projektu ustawy do Sejmu w maju 1925 r., nie doczekał się on zatwierdzenia przez Izbę Najwyższą.

Od 1930 r. przygotowywano nowy projekt ustawy orderowej, w dużej mierze oparty na poprzednich projektach. Ale również on nie został wprowadzony w życie. W następnych latach toczyły się żarliwe dyskusje mające na celu ostateczne ustalenie ustawy. Przyjęto wiele uwag i poprawek. Ostatecznie 21 marca 1933 r. ustawa została uchwalona, w cztery dni później tekst Ustawy o *Orderze Wojennym Virtuti Militari* został podpisany przez Prezydenta Ignacego Mościckiego. Nowa ustawa określała warunki przyznawania poszczególnych klas orderu. Stanowiła, że «Order Wojenny *Virtuti Militari* jest nagrodą wybitnych czynów wojennych, połączonych z całkowitą ofiarnością w myśl hasła «Honor i Ojczyzna». Ponadto przewidywała wiele przywilejów dla kawalerów orderu. Dożywotnia pensja, prawo pierwszeństwa przy obsadzaniu urzędów, nadawaniu ziemi, prawo do leczenia na koszt państwa czy zniżka kolejowa były gratyfikacją za okazane męstwo. Szeregowiec odznaczony Krzyżem Złotym mógł być mianowany sierżantem, podoficer – podporucznikiem. Również na mocy przepisów wykonawczych do ustawy państwo zobowiązywało się do zapewnienia pracy kawalerom orderu.

Ciąg dalszy na str. 32

1792-1831

1918-1923

1918-1923

1940-1945 ZACHÓD

1940-1945 ZACHÓD

ПОЛЬСКИЕ ВЕДОМОСТИ, Краснодар, 2012, № 1-2 (34-35)

1940-1945 ZACHÓD

1943-1980

Начало на 5-й стр.

ЮЗЕФ ПИЛСУДСКИЙ подчеркнул, что Крестами можно награждать за виленскую операцию и оборону Вильно, взятие Минска, динабургскую операцию, взятие Каленковичей и Мозыря, украинскую операцию и другие значительные столкновения. Несмотря на экстренность действий, представления к ордену преодолевали огромные трудности. Замыслы опережали организационную деятельность по разработке статута, не облегчал работу и временный характер Капитула Ордена.

Работы по статуту Креста *Virtuti Militari* начались, наконец, в феврале 1920 г. По замыслу статутной комиссии, созданной из членов Временного Капитула, документ должен был состоять из следующих частей:

- I. 1. Историческое вступление.
- II. 2. Закон, принятый Сеймом 1 августа 1919 г.
3. Приказ № 13 Верховного главнокомандующего о создании Временного Капитула.
4. Приказ № 13 Главного командования Войска Польского.
5. Приказ Министерства по военным делам от 21 ноября 1920 г.
- III. 1. Статут
 - а. Внутренний регламент Временного Капитула,
 - б. Описание орденов,
 - с. Церемониал вручения награждённым ордена *Virtuti Militari*,
 - д. Описание подвигов награждаемых орденом *Virtuti Militari*.
2. Образцы и техника изготовления орденов.
3. Рисунки, иллюстрирующие правила ношения ордена.

Историческое вступление должен был составить известный историк военного дела полковник профессор Вацлав Токаж, образцы крестов – директор Музея Войска Польского в Варшаве профессор Бронислав Гембажевский, а рисунки должен был сделать художник поручник Ян Голинский. В составе комиссии были: генерал Мечислав Кулинский – председатель, капитан Адам Коц, майор Мечислав Мацкевич, полковник Станислав Скшыньский.

В соответствии с проектом статута «орден мог получить каждый солдат, который не только в соответствии с честью, чувством долга и присягой полностью исполнил воинскую повинность, но кроме того отличился выдающимся ратным поступком во славу Польского Оружия. Он должен

Орден Святого Георгия

по приказу своего командира или по собственной инициативе – единственно во благо Польши и её оружия – совершить подвиг, свидетельствующий об исключительной отваге, самоотверженности и самообладании, либо будучи командиром, провести операцию с хвалебным результатом. Неизмерима слава Польского Оружия, неисчислимы и проявления героизма польского солдата – Статут определяет лишь общие наметки, которыми должны руководствоваться командиры, направляя представления к награждению Орденом *Virtuti Militari* своих подчинённых. Подвиги, совершённые по собственной воле (либо вопреки распоряжению) подлежат первоочередному награждению».

Статут определял, какие действия солдат заслуживают награждения орденом, устанавливал назначение кавалеру наградных выплат и предусмотренный ритуал вручения награды. При разработке статута был использован церемониал вручения бывшего российского ордена *Святого Георгия*. Большой Крест вручал председатель Капитула, а решение о его удостоивании зачитывалось как повседневный приказ перед строем всех частей армии и флота. Командорский Крест Ордена *Virtuti Militari* вручал офицер в чине генерала, назначенный главнокомандующим. И в этом случае приказ зачитывался перед строем частей. Торжества всегда заканчивались церемониальным прохождением войск.

Кресты низших степеней вручал старший из командиров данного гарнизона. Церемониал предусматривал зачитывание приказа и участие награждённых в полевой мессе. Вне зависимости от того, происходило ли вручение ордена в гарнизоне или на поле боя, в момент вручения произносились следующие слова:

«Поручник (рядовой) *N.N.*, в награду за мужество, проявленное в бою с неприятелем в защиту Отечества, Главнокомандующий удостоивает тебя Креста *Virtuti Militari* V степени». Все оговоренные выше положения статута вступали в силу с момента его принятия.

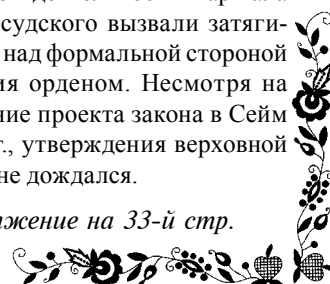
Одновременно с работами над статутom проходило преобразование Временного Капитула в Постоянный, – ведь его отсутствие затрудняло удостоивание орденами и выдачу формально-правовых документов. После многочисленных заседаний Временного Капитула, зачастую с участием Юзефа Пилсудского, в результате рассмотрения многих концепций 24 ноября 1922 г. состоялось первое заседание Постоянного Капитула. В него вошли:

- председатель (Гроссмейстер) – маршал Юзеф Пилсудский,
- заместитель председателя (Канцлер) – генерал брони Зыгмунт Зелинский,
- члены: генерал брони Станислав Шептицкий, генерал брони Тадеуш Розвадовский, генерал дивизии Эдвард Рыдз-Смиглый, генерал дивизии Ян Ромер, генерал дивизии Станислав Халлер, полковник Стефан Домб-Бернацкий, подполковник Казимеж Рыбицкий, подполковник Густав Пашкевич, майор Зыгмунт Пясецкий, старший сержант Казимеж Сипика, плутоновый Станислав Якубович,
- секретарь – ротмистр Адам Соколовский.

Уже в ходе первого заседания Постоянного Капитула выявились недостатки закона от 1 августа 1919 г. Это подтвердилось в дальнейшем, когда возникло множество споров о легальности Постоянного Капитула и о заслугах, предусмотренных в проекте статута для награждения орденом. Поэтому в ходе дальнейших заседаний Капитула вводились изменения в принципы его функционирования.

В 1923 г. был практически готов проект Закона о *Военном Ордене Virtuti Militari*. Однако неблагоприятное внутреннее положение, отход от политической деятельности маршала Юзефа Пилсудского вызвали затягивание работ над формальной стороной награждения орденом. Несмотря на представление проекта закона в Сейм в мае 1925 г., утверждения верховной палатой он не дождался.

Продолжение на 33-й стр.

Początek na str. 4

JEDNAK w warunkach głębokiego kryzysu gospodarczego wywiązanie się z przyjętych na siebie przez państwo zobowiązań było bardzo trudne. Przez cały okres międzywojenny sprawami nadawania orderów zajmowała się Kapituła Orderu. Mimo wielu sprzeciwów i deprecjonowania jej roli, Kapituła właściwie wypełniała swoją rolę. Zajmowała się sprawami uchwalenia statutu, do czego jednak nie doszło, sprawami wniesienia poprawek do ustawy z 1922 r. mającymi na celu jej dostosowanie do zagrożenia wojennego, w obliczu, jakiego stanęła Polska w roku 1939. Pomimo nie w pełni uregulowanych kwestii formalnych, honorowanie Krzyżami *Virtuti Militari* odbywało się w Polsce międzywojennej dosyć sprawnie. Już w pierwszych latach niepodległości Kapituła Orderu przyznała odznaczenia na wniosek powstałych w 1919 r. komisji.

Kierując się ich wnioskami przyznano za kampanie wojenne lat 1914–1921 poniższe ilości orderów: Naczelny Polski Komitet Wojskowy – 10 krzyży, I Korpus Polski – 245, II Korpus Polski – 68, III Korpus Polski – 10, Legion Puławski – 50, Oddział Murmański – 14, Oddział Odeski – 10, Dywizja gen. Żeligowskiego – 30, Dywizja Syberyjska – 100, Polska Organizacja Wojskowa – 80, Armia Polska we Francji – 103, Legion Bajoński – 20, Legiony Polskie – 1360.

Z przytoczonego wyżej podziału wynika, że najbardziej zostali uhonorowani żołnierze Legionów Polskich, jako formacji, która położyła największe zasługi w dziele odzyskania niepodległości. W czasie wojny 1919–1920 r. Krzyże *Virtuti Militari* nadawali żołnierzom dowódcy oddziałów bezpośrednio na froncie. Po udekorowaniu wstążkami wniosek był przysyłany do zatwierdzenia Kapitulie Tymczasowej. Taki sposób nadawania orderów wprowadził sporo zamieszania. Dlatego też w 1921 r. próbowano uporządkować sprawy nadawania orderów poprzez sporządzanie list odznaczonych i przekazanie ich Naczelnemu Wodzowi i Kapitulie Orderu. Ogółem do końca 1923 r. nadano 8342 Krzyże V klasy, w tej liczbie 140 osobom obcej narodowości, głównie Francuzom. Byli wśród nich marszałek Francji i Polski Ferdynand Foch, marszałek Philipp Petain, marszałek Joseph Jacques Joffre, wojskowi z Łotwy, oficerowie belgijscy i japońscy.

Krzyżem *Virtuti Militari* odznaczono także Lwów i Verdun,

groby Nieznanego Żołnierza w Waszyngtonie, Bukareszcie i Paryżu oraz wiele chorągwi, sztandarów i trąbek oddziałów Wojska Polskiego. Początkowo nadawano wyłącznie ordery V klasy. Dopiero po przekształceniu Kapituły Tymczasowej w Stałą przyznawano ordery wyższych klas. Ceremonie nadawania orderu miały głównie charakter polityczny i propagandowy. W II Rzeczypospolitej przyznano 6 Krzyży Wielkich, 19 Komandorskich, 14 Kawalerskich i 63 Złotych.

Krzyżem Wielkim odznaczono marszałka Józefa Piłsudskiego, marszałka Francji, Anglii i Polski Ferdynanda Focha, króla Rumunii Ferdynanda I, króla Belgów Alberta I, króla Serbów, Chorwatów i Słowenów Aleksandra I i króla Włoch Wiktora Emmanuela II. Krzyże Komandorskie m.in. otrzymali: marsz. Józef Piłsudski, generałowie: Stanisław Haller, Lucjan Żeligowski, Władysław Sikorski, generał armii francuskiej Maxim Weygand, marszałek Japonii Jasukata Oku. Krzyże Kawalerskie i Krzyże Złote przyznawano również cudzoziemcom. Tak rozległa «geografia orderu» w jego wyższych klasach potwierdza tezę o jej politycznym znaczeniu. Honorowanie cudzoziemców Krzyżem *Virtuti Militari* zachowało się w tradycji orderu i było wyrazem uznania dla oficerów obcych armii za kunszt wojskowy i polskiej wobec nich przyjaźni. Order *Virtuti Militari* w hierarchii odznaczeń II Rzeczypospolitej znajdował się na szczytnym drugim miejscu za Orderem *Orla Białego* i cieszył się w społeczeństwie dużym szacunkiem.

W okresie międzywojennym order zachował swój wygląd bez istotniejszych modyfikacji. Po opisanych wcześniej zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 1 sierpnia 1919 r. jedynie 25 marca 1933 r. na podstawie ustawy zmieniono nazwę orderu. Od tej pory nazwa brzmiała *Order Wojenny Virtuti Militari*. Zarówno nazwa jak i forma przetrwały do lat powojennych. Legenda orderu *Virtuti Militari* przetrwała czas pokoju.

WOJNA OBRONNA 1939

Polska zaznawała błogosławieństwa pokoju przez okres niewiele dłuższy niż 18 lat. Pierwszego września 1939 r. Hitler uderzeniem na nią rozpoczął zawieruchę II Wojny światowej. Zawiedli Polskę jej zachodni sprzymierzeńcy – nie zaatakowali Niemiec, pomimo najuroczystszej przysięgi.

Pozostawiona samej sobie wobec całej niemieckiej potęgi, została rozgromiona. Ostatni rozkaz Naczelnego Wodza polecił jednostkom bezpośrednio niezaangażowanym w walce kierować się na południe i przechodzić na Węgry przez przepust zaledwie pół roku wcześniej odzyskanej historycznej granicy w Karpatach. Granice te przeszło we wrześniu 50 000 polskiego wojska. Dzięki zaistnieniu w porę owej przyjaznej granicy, 25 000 żołnierzy armii oraz personelu lotniczego przedostało się do Rumunii. Oprócz resztek polskich sił zbrojnych znalazł się tam również Prezydent Rzeczypospolitej oraz Rząd. Przeszli na terytorium Rumunii, otrzymali zgodę jej królewskiego rządu oraz przyrzeczenie umożliwienia szybkiego tranzytu do Francji. Przyrzeczeń tych rząd rumuński nie dotrzymał. Prezydent RP oraz członkowie polskiego rządu zostali internowani. Ostatnim aktem władzy najwyższego zwierzchnika Rzeczypospolitej było – zgodnie z obowiązującą konstytucją RP z 1935 r. – mianowanie przezeń swego następcy, Władysława Raczkiewicza, już znajdującego się we Francji. Nowy prezydent powołał nowy rząd w Paryżu. Bardzo szybko powstały też we Francji nowe Polskie Siły Zbrojne.

Dzięki przeczernemu przesunięciu jednostek Polskiej Marynarki Wojennej («Błyskawica», «Grom» i «Burza») z pięciuset marynarzami na pokładach, ostatniego dnia sierpnia z ich bałtyckich baz do baz Brytyjskiej Marynarki Wojennej w Szkocji, już na jesieni 1939 r. współdziałała ona ściśle z marynarką wojenną Jego Królewskiej Mości. Brała ona udział w zabezpieczaniu wybrzeża brytyjskiego przed możliwym niemieckim desantem, a następnie w bitwie o Atlantyk oraz w walkach na Morzu Śródziemnym i Północnym. Polski personel lotniczy również w bardzo krótkim czasie wylądował w Wielkiej Brytanii, gdzie kolejno formowane były polskie jednostki bojowe, a czasowa nadwyżka polskiego personelu latającego była też przydzielana do jednostek brytyjskich. W Bitwie o Anglię (od 8 sierpnia do 31 października 1940 r.) brały udział dwa polskie dywizjony myśliwskie. Jednym z nich był Dywizjon 303 – w prostej linii spadkobierca tradycji bojowych pamiętnej Eskadry 7, zorganizowanej w Polsce przez lotników amerykańskich, do walki ramię przy ramieniu z polskimi lotnikami, w latach 1918–1920.

ciąg dalszy na str. 34

Начало на 5-й стр.

1930 г. готовился новый проект закона об ордене, в значительной степени опиравшийся на предыдущие проекты, однако и он не был реализован. В последующие годы протекали жаркие дискуссии с целью окончательного принятия закона. Было учтено множество замечаний и поправок. Наконец, 21 мая 1933 г. закон был утверждён, а четырьмя днями позже текст Закона о *Военном Ордене Virtuti Militari* был подписан Президентом Игнацием Мосцицким. Новый закон определял условия награждения каждой из степеней ордена. Текст его гласил, что «Военный орден *Virtuti Militari*» является наградой исключительных ратных действий, соединённых с абсолютной жертвенностью в соответствии с лозунгом «Честь и Отчизна». Кроме того, закон предусматривал множество привилегий для кавалеров ордена. Пожизненные выплаты, право на первоочередное занятие постов, надел земли, право на лечение за счёт государства и железнодорожные льготы были вознаграждением за проявленное мужество. Рядовой, награждённый Золотым Крестом, мог быть произведён в сержанты, подофицер – в подпоручники. На основании исполнительных подзаконных актов государство обязывалось предоставлять кавалерам ордена работу. Однако в условиях глубокого экономического кризиса справляться с принятыми на себя обязательствами государству было непросто. В течение всего межвоенного периода жалованием награды занимался Капитул Ордена.

Капитул, несмотря на множество протестов и принижение его роли, надлежащим образом исполнял свою функцию. Занимался проблемой утверждения статута, которое, однако не состоялось, внесением поправок в закон 1922 г., имеющих целью адаптировать его к военной угрозе, перед лицом которой Польша оказалась в 1939 г. Несмотря на неполное улаживание формальных вопросов, удостоивание Крестами *Virtuti Militari* в довоенной Польше проходило довольно чётко. Уже в первые годы независимости Капитул Ордена удостоил наград кандидатов, представленных комиссиями, учреждёнными в 1919 г. По их представлениям за военные кампании 1914–1921 гг. пожаловано следующее количество орденов: Центральный польский военный комитет – 10 кре-

стов, I Польский корпус – 245, II Польский корпус – 68, III Польский корпус – 10, Пулавский легион – 50, Мурманский отряд – 14, Одесский отряд – 10, Дивизия генерала Желиговского – 30, Сибирская дивизия – 100, «Польская военная организация» – 80, Польская армия во Франции – 103, Байонский легион – 20, Легионы польские – 1360.

Из приведённого выше списка следует, что самый большой чести удостоились солдаты Польских легионов как формирования, имевшего наибольшие заслуги в деле восстановления независимости. В период войны 1919–1920 гг. Крестами *Virtuti Militari* награждали солдат непосредственно на фронте командиры частей. После вручения орденской ленты представление направлялось на утверждение Временным Капитулом. Такой принцип награждения орденами приводил ко многим недоразумениям. Именно поэтому в 1921 г. предпринимались попытки упорядочить награждение орденами путём составления списков награждённых и направление их Верховному главнокомандующему и Капитулу Ордена. Всего до конца 1923 г. было произведено 8342 награждения Крестами V степени, в т.ч. 140 иностранцев, преимущественно французов. Среди них были маршал Франции и Польши Фердинанд Фош, маршал Филипп Петен, маршал Жозеф Жак Жоффри, военные из Латвии, бельгийские и японские офицеры.

Крестом *Virtuti Militari* были награждены также Львов и Верден, могилы неизвестного солдата в Вашингтоне, Бухаресте и Париже и многие штандарты, знамёна и горны частей

Герб Львова

Фердинанд Фош

Войска Польского. Первоначально жаловались ордена исключительно V степени. Лишь после преобразовании Временного Капитула в Постоянный жаловались ордена высших степеней. Церемонии вручения ордена носили политический и пропагандистский характер. Во II Речи Посполитой пожаловано 6 Больших Крестов, 19 Командорских, 14 Кавалерских и 64 Золотых.

Большого Креста были удостоены маршал Юзеф Пилсудский, маршал Франции, Англии и Польши Фердинанд Фош, король Румынии Фердинанд I, король бельгийцев Альберт I, король сербов, хорватов и словенцев Александр I и король Италии Виктор Эммануил II. Командорские Кресты получили: маршал Юзеф Пилсудский, генералы: Станислав Халлер, Люциан Желиговский, Владислав Сикорский, генерал французской армии Максим Вейган, маршал Японии Ясуката Оку. Кавалерские и Золотые Кресты жаловались также иностранцам. Столь обширная «география ордена» высших степеней подтверждает тезис о её политическом значении. Награждение иностранцев орденом *Virtuti Militari* сохранилось в традиции ордена, и в отношении офицеров иностранных армий являлось знаком признания их военного искусства и польской к ним дружбы. Орден *Virtuti Militari* в иерархии наград II Речи Посполитой находился на почётном втором месте после ордена *Белого Орла* и пользовался в обществе большим уважением.

В межвоенный период орден сохранил свой вид без существенных модификаций.

Продолжение на 35-й стр.

Początek na str. 4

WŁAŚNIE Dywizjon 303 wślawił się kontynuując tradycje swych amerykańskich przodków, ustanawiając rekordowy wynik zestrzeleń samolotów nieprzyjaciela, przy najniższych stratach własnych. Patronem Dywizjonu 303 był przebywający wówczas służbowo w Wielkiej Brytanii generał lotnictwa Stanów Zjednoczonych, były współtwórca i dowódca historycznej Eskadry 7, kiedyś podpułkownik Polskich Sił Zbrojnych Merian C. Cooper, kawaler Orderu *Virtuti Militari*.

Armia polska na Zachodzie – jak polska marynarka i lotnictwo – uczestniczyła we wszystkich kolejnych kampaniach Sił Sprzymierzonych: norweskiej w 1940 r., francuskiej, inwazji kontynentu Europy w 1944 r., w belgijskiej, holenderskiej, niemieckiej, aż do zwycięstwa w Maju 1945 r.

We wrześniu 1939 r. w historii rozpoczął się kolejny etap. Czas, w którym okoliczności przyznawania Krzyża odpowiadały najpełniej wybitym na nim słowom. W początkowym okresie wojny order *Virtuti Militari* był przyznawany przez wyższych dowódców, często symbolicznie tylko poprzez wpisanie nazwiska wyróżnionego do rozkazu. Na stosowanie bezpośrednich aktów dekoracji orderem, za zasługi na polu walki, nie pozwalała dynamika bojów. Przewaga wroga była tak znaczna, wypadki następowały tak szybko, że dowódcy mogli oddać cześć bohaterstwu swoich podwładnych tylko w naprędce pisanych rozkazach pochwalnych, czy pożegnanych. Dochodziło do sytuacji,

Juliusz Rómmel

w których dowódcy oddawali swe orderzy żołnierzom. Przykładem jest tutaj znana szarża 14 pułku Ulanów Jazłowieckich pod Wólką Węglową w dniu 19 września 1939 r. Wówczas to gen. Juliusz Rómmel swoim odpiętym od munduru orderem udekorował kaprała Bronisława Czecha – bohaterskiego obrońcy sztandaru. W podobny sposób dowódca 66 pułku piechoty 16 września na polach bitwy nad Bzurą nagroził por. L. Fligera. Próbę uporządkowania sposobu dekorowania orderem podjął gen. Rómmel – najpierw dowódca armii «Łódź», a później «Warszawa» 28 września 1939 r. W Warszawie gen. dywizji Juliusz Rómmel powołał Tymczasową Kapitułę orderu *Virtuti Militari*. O decyzji tej tak napisał po latach w swoich wspomnieniach: «Miałem upoważnienie Naczelnego Wodza. Zaznaczam jednak, że wszystkie odznaczenia Krzyżem *Virtuti Militari* zostały rozpatrzone i aprobowane przez stworzoną przeze mnie Kapitułę tego orderu. W jej składzie znajdowali się: gen. dyw. Tadeusz Kutrzeba, gen. bryg. Walerian Czumę, gen. bryg. Franciszek Alter. Zgodnie z zasadami odznaczenia Kapituła Tymczasowa nadawała dywizjom lub pułkom broniącym Warszawy określoną ilość Krzyży V klasy. Krzyże Złote nadawał osobiście gen. Rómmel. Również on był uprawniony do odznaczania dowódców grup operacyjnych, dywizji i pułków. Oficerowie niższego szczebla byli nagradzani przez dowódców grup operacyjnych i dywizji.

Przykładów bohaterstwa we wrześniu 1939 roku było bardzo dużo. Nie sposób dziś ustalić wszystkich kawalerów orderu, było ich zbyt wielu. Wśród odznaczonych między innymi znaleźli się: – żołnierze Wołyńskiej Brygady Kawalerii z jej dowódcą płk. dypl. Julianem Filipowiczem odznaczonym Krzyżem Złotym za bohaterskie boje pod Mokrą. – Żołnierze 20 Dywizji Piechoty z dowódcą płk. dypl. Wilhelmem Andrzejem Ławiczem-Liszką za walki pod Mławą, – żołnierze 7 pułku Strzelców Konnych, uczestnicy bitwy nad Bzurą, – obrońcy twierdzy Modlin, – obrońcy Westerplatte i Warszawy, – uczestnicy ostatniej bitwy kampanii wrześniowej – pod Kockiem. Wśród odznaczonych były także osoby cywilne, ochotnicy z Robotniczych Batalionów Obrony Warszawy, lekarze ze szpitali polowych nawet harcerze.

Po klęsce wrześniowej honorowanie orderami *Virtuti Militari* odbywało się

Merian C. Cooper

na obczyźnie. Już 9 listopada 1939 r. gen. W. Sikorski przyznał Warszawie Krzyż Srebrny Orderu *Wojennego Virtuti Militari* «w uznaniu bohaterskiego wytrwałego męstwa, dowiedzonego przez ludność stołecznego miasta Warszawy w obronie przeciw najazdowi niemieckiemu».

W późniejszym okresie naczelny wódz uhonorował m.in. dowódcę ORP «Orzeł» kmdra ppor. Jana Grudzińskiego oraz gen. Władysława Andersa. Warto zauważyć, iż stosunek gen. Sikorskiego do odznaczania po przegranej kampanii nie był jednoznaczny. Z jednej strony uważał, że czas po przegranej wojnie nie jest najwłaściwszy do przypinania orderów, z drugiej zaś rozumiał, że przykładów bohaterstwa było zbyt wiele, aby można było o nich zapomnieć.

W związku z tym, że na terenie Francji, a następnie Wielkiej Brytanii znalazło się kilku członków Kapituły Orderu *Wojennego Virtuti Militari*, m.in. gen. broni Józef Haller, gen. dyw. Stefan Dąb-Biernacki, gen. bryg. Gustaw Paszkiewicz, płk Adam Koc i płk Kazimierz Rybicki, sprawy związane z nadawaniem orderów przekazano referatowi Odznaczeń, działającemu przy Biurze Naczelnego Wodza i Gabinetie Ministra Spraw Wojskowych.

Krzyże *Virtuti Militari* nadawał Wódz Naczelny gen. broni Władysław Sikorski. Uehonorowani otrzymywali legitymacje tymczasowe, a od przełomu lat 1941–1942 legitymacje ze zdjęciem odnaczonego, z podaną klasą i numerem orderu. W latach 1944–1945 przyznano bardzo dużo orderów, a legitymacje były drukowane nawet w drukarniach polowych.

ciąg dalszy na str. 36

Начало на 5-й стр.

ПОСЛЕ вышеописанных изменений, введённых на основании закона от 1 августа 1919 г., лишь 25 марта 1933 г. на основании закона было изменено название ордена. С тех пор он стал называться: «Военный Орден *Virtuti Militari*». Как название, так и форма остались неизменными до послевоенных лет. Легенда ордена *Virtuti Militari* сохранилась и в мирное время.

ОБОРОНИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА 1939 ГОДА

Польша познавала блаженство мира чуть больше 18 лет. Первого сентября 1939 г. нападением на неё Гитлер развязал II Мировую войну. Подвели Польшу её западные союзники – не атаковали Германию, несмотря на клятвенное обещание. Предоставленная сама себе перед всей немецкой мощью, Польша была разгромлена. Последним приказом Верховный главнокомандующий предложил частям, непосредственно не задействованным в боях, направляться на юг и переходить в Венгрию через пропускной пункт всего лишь полгода тому назад восстановленной границы в Карпатах. Эту границу в сентябре пересекло 50 000 польских военнослужащих. Благодаря вовремя воссозданной дружественной границе 25 000 солдат армии и авиационного персонала переместились в Румынию. Кроме остатков польских вооружённых сил там оказались и Президент Речи Посполитой и Правительство – они перешли на территорию Румынии, получив согласие её королевского правительства и обещание скорого транзита во Францию.

Этих обещаний румынское правительство не исполнило. Президент Речи Посполитой и члены польского правительства были интернированы. Последним актом наивысшей власти Речи Посполитой в соответствии с действующей Конституцией 1935 г. – было назначение им своего преемника, Владислава Рачкевича, уже находящегося во Франции. Новый Президент созвал новое правительство в Париже. Очень скоро также во Франции были образованы новые Польские Вооружённые Силы.

Благодаря дальновидному переводу кораблей Польского Военно-морского флота («Блыскавица», «Гром» и «Бужа») с пятьюстами моряками на борту в последний день августа из их балтийских баз в базы Британского Военно-морского флота в Шотландии, уже осенью 1939 г. Польский ВМФ

тесно взаимодействовал со флотом Его Королевского Величества, принимал участие в защите британского побережья от возможной высадки немецкого десанта, а затем в битве за Атлантику и сражениях на Средиземном и Северном морях. Польский авиационный персонал также в скором времени высадился на Британские острова, где один за другим формировались польские боевые части, а временный избыток лётного состава направлялся в британские боевые части. В битве за Англию (с 8 августа по 31 октября 1940 г.) принимали участие два польских истребительных дивизиона. Одним из них был Дивизион-303, прямой наследник достопамятной Эскадрильи-7, организованной в Польше американскими лётчиками для боёв плечом к плечу с польскими лётчиками в войну 1918–1920 гг. Дивизион-303 прославился именно как продолжатель традиций своих американских основателей, устанавливая рекордный результат сбитых самолётов противника при минимальных собственных потерях. Попечителем Дивизиона-303 был пребывающий по службе в то время в Великобритании генерал Военно-воздушных сил Соединённых Штатов, один из бывших создателей и командир исторической Эскадрильи-7, некогда подполковник Польских Вооружённых Сил Мериан К. Купер, кавалер Ордена *Virtuti Militari*.

Польская армия на Западе – также как польский флот и авиация – принимала участие во всех последующих кампаниях Союзнических сил: норвежской 1940 г., французской, высадке на европейский континент в 1944 г., в бельгийской, голландской, немецкой вплоть до Победы в мае 1945 г.

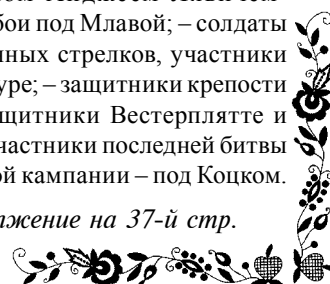
В сентябре 1939 г. история вступила в очередной этап. Настали времена, когда обстоятельства награждения Крестом в наибольшей степени соответствовали выбитым на нём словам. На начальном этапе войны орденом *Virtuti Militari* высшие военачальники награждали чисто условно, внося фамилии награждённых в текст приказа. Непосредственному исполнению актов награждения орденом за заслуги на поле брани препятствовала динамика боёв. Преимущество врага было столь значительным, события развивались столь стремительно, что командиры могли воздать честь героизму своих подчинённых лишь в поспешно составляемых приказах – похвальных или поминальных. Случались ситуации,

когда командиры отдавали солдатам свои ордена. Примером может послужить знаменитый кавалерийский удар 14 полка Язловецких улан под Волькой Венглёвой 19 сентября 1939 г. Тогда генерал Юлиуш Руммель отстёгнутым от своего мундира орденом наградил капрала Бронислава Чеха – героического защитника знамени. Таким же образом командир 66 пехотного полка 16 сентября на полях битвы на Бзуре наградил поручника Л. Флигера. Попытку упорядочить процедуру награждения орденом предпринял 28 сентября 1939 г. генерал Руммель, вначале командующий армии «Лодзь», а затем «Варшава». В Варшаве генерал дивизии Юлиуш Руммель создал Временный Капитул Ордена *Virtuti Militari*. Годы спустя он так описал в мемуарах принятие этого решения: «Я располагал полномочиями главнокомандующего. Однако замечу, что все награждения Крестом *Virtuti Militari* были рассмотрены и апробированы созданным мною Капитулом этого ордена. В его состав входили: генерал дивизии Тадеуш Кутшеба, генерал бригады Валериан Чума, генерал бригады Францишек Альтер. В соответствии с положениями о награждении Временный Капитул выдавал дивизиям и полкам, защищавшим Варшаву, определённое количество Крестов V степени. Золотыми Крестами генерал Руммель награждал лично. Он также был уполномочен награждать командующих оперативными группами, командиров дивизий и полков. Офицеры более низких звеньев награждались командующими оперативными группами и командирами дивизий.

Примеров героизма в сентябре 1939 г. было множество. Ныне невозможно установить всех кавалеров ордена, было их очень много. Среди награждённых были: – солдаты Вольнской кавалерийской бригады с её командиром полковником Генерального штаба Юлианом Филиповичем, награждённым Золотым Крестом за героические бои под Мокрой; – солдаты 20 пехотной дивизии с командиром полковником Генерального штаба Вильгельмом Анджеем Лявичем-Лишкой за бои под Млавой; – солдаты 7 полка Конных стрелков, участники битвы на Бзуре; – защитники крепости Модлин, защитники Вестерплатте и Варшавы; участники последней битвы сентябрьской кампании – под Коцком.

Продолжение на 37-й стр.

ПОЛЬСКИЕ ВЕДОМОСТИ, Краснодар, 2012, № 1-2 (34-35)

Początek na str. 4

ZAPAS Krzyży wywiezionych z Polski, szybko się kurczył. Brakowało zwłaszcza Krzyży Srebrnych. Zdarzały się przypadki, kiedy sami odznaczeni musieli zamawiać w firmach grawerskich ordery dla siebie.

9 września 1943 r. przy Gabinetie Naczelnego Wodza w ramach Referatu Odznaczeń powołany został Sekretariat Kapituły *Orderu Wojennego Virtuti Militari*. Natomiast 15 października 1943 r. nowy Naczelny Wódz gen. broni Kazimierz Sosnkowski powołał Kapitułę Orderu. Kanclerzem Kapituły mianowano gen. broni Lucjana Żeligowskiego, a w jej skład weszło 12 kawalerów orderu. Byli to: gen. bryg. Gustaw Paszkiewicz, gen. bryg. Stanisław Maczek, płk Kazimierz

Gustaw Paszkiewicz

Rybicki, kmr por. Stanisław Michał Nahorski, ppłk Stefan Witerzeni, mjr Marian Kucharski, kpt. Franciszek Sakowski, kpt. Bronisław Kliś, por. Józef Bartosik, chor. Józef Pełko, st. sierż. Stanisław Kłosowski i bosmanmat Lucjan Wyrantowicz.

Wyłoniona ze składu Kapituły Komisja statutowa przygotowała projekt statutu tymczasowego regulującego, wszystkie kwestie związane z nadawaniem Krzyża. Projekt ten nigdy nie został wprowadzony w życie, albowiem nie zatwierdził go Wódz Naczelny z uwagi na ogrom pracy dowództwa w końcowym etapie wojny. W końcu 1944 r. zaszły zresztą dość istotne zmiany w pracy Kapituły *Orderu Wojennego Virtuti Militari*.

Kanclerzem Kapituły został gen. bryg. Gustaw Paszkiewicz. 30 stycznia 1945 r. sekretariat przemianowano na Biuro Kapituły *Orderu Wojennego Virtuti Militari*,

k t ó r e

prowadziło wszystkie sprawy związane z nadawaniem orderu. Nadanie krzyży zatwierdzał Naczelny Wódz, a w czasie, kiedy gen. dyw. Bór-Komorowski przebywał w niewoli, prezydent Władysław Raczkiewicz.

We wrześniu 1945 r. w związku z nową sytuacją Rządu RP na emigracji i nie uznawaniu przez władze brytyjskie stanowiska naczelnego wodza wszystkie jego funkcje przejął szef Sztabu Głównego. Natomiast wszystkie sprawy związane z instytucją orderu przejęła nowa Kapituła pod przewodnictwem gen. Stanisława Maczka.

Ogółem za działania wojenne w latach 1940–1945 w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie nadano 5573 Krzyży *Virtuti Militari* wszystkich klas. Wśród odznaczonych znaleźli się: – żołnierze i sztandar Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich. Był to pierwszy w dziejach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie przypadek udekorowania sztandaru jednostki. Dekoracji dokonał osobiście gen. W. Sikorski na terenie obozu Douglas Park w Szkocji w lipcu 1941 r. Po raz drugi żołnierze jednostki, która wslawiła się w walkach o Narwik zostali udekorowani w grudniu 1941 r. a dowódca Podhalan gen. bryg. Zygmunt Bohusz-Szyszko odznaczony został Krzyżem Złotym; – uczestnicy walk w toku kampanii francuskiej. Wśród nich dowódca 10 Brygady Kawalerii Pancernej gen. bryg. Stanisław Maczek, a także dowódca 2 Dywizji Strzelców Pieszych gen. bryg. Bronisław Prugar-Ketling; – oficerowie i żołnierze Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich za walki w Afryce. Wśród odznaczonych znajdował się także dowódca brygady gen. Stanisław Kopański uhonorowany Krzyżem Złotym; – lotnicy Polskich Sił Powietrznych, wśród nich zasługujący na szczególne uznanie piloci 303 dywizjonu

Władysław Sikorski

myśliwskiego im. Tadeusza Kościuszki. Dowódca dywizjonu mjr pil. Zdzisław Krasnodębski został odznaczony przez gen. Sikorskiego w szpitalu polowym Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy. Natomiast pierwszym Krzyżem Złotym nadanym w Polskich Siłach Powietrznych gen. Kazimierz Sosnkowski udekorował mjra pil. Aleksandra Gaboszewicza w listopadzie 1944 r.; – żołnierze 3 Dywizji Strzelców Karpackich za zasługi w czasie kampanii włoskiej z lat 1944–1945. Dowódca dywizji gen. Bronisław Duch otrzymał Krzyż Kawalerski; – żołnierze 1 Dywizji Pancernej dowodzonej przez gen. Stanisława Maczka za walki w latach 1944–1945 we Francji, Belgii, Holandii i Niemczech. Wśród wyróżnionych oficerów dywizji znajdował się potomek brata króla Stanisława Augusta Poniatowskiego – Kazimierza, ppor. Andrzej Poniatowski, który poległ 22 stycznia 1945 r. nad Mozą; – żołnierze 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej pod dowództwem gen. bryg.

Ciąg dalszy na str. 38

Jan Grudziński

Начало на 5-й стр.

СРЕДИ награждённых были также гражданские лица, добровольцы из Рабочих батальонов обороны Варшавы, врачи полевых госпиталей и даже харцеры.

После сентябрьского поражения награждение орденами *Virtuti Militari* производилось на чужбине. Уже 9 ноября 1939 г. генерал Владислав Сикорский удостоил Варшаву Серебряного Креста *Военного Ордена Virtuti Militari* «в признание стойкого героического мужества, проявленного населением столичного города Варшавы в обороне от немецкого вторжения».

В последующий период главнокомандующий награждал среди прочих командира подводной лодки «Ожел» командора-подпоручника Яна Грудзиньского, а также генерала Владислава Андерса. Стоит отметить, что отношение генерала Сикорского к награждениям после проигранной кампании не было однозначным. С одной стороны, он считал, что время после проигранной войны не самое подходящее для прикрепления на грудь орденов, а с другой же понимал, что примеров героизма было столь много, что забыть о них невозможно.

В связи с тем, что на территории Франции, а затем Великобритании собралось несколько членов Капитулы *Военного Ордена Virtuti Militari*, в том числе генерал брони Юзеф Халлер, генерал дивизии Стефан Домб-Бернацкий, генерал бригады Густав Пашкевич, полковник Адам Коц и полковник Казимеж Рыбицкий, дела, связанные с жалованием орденами, были переданы в Наградной отдел, действовавший при канцелярии главнокомандующего и кабинете Министра военных дел.

Крестов *Virtuti Militari* удостоивал главнокомандующий генерал брони Владислав Сикорский. Удостоенным вручались временные удостоверения, а от стыка 1941–1942 гг. удостоверения с фотографией награждённого, степенью и номером ордена. В 1944–1945 гг. было произведено множество награждений, а удостоверения печатались даже в полевых типографиях. Запас Крестов, вывезенных из Польши, стремительно сокращался. Особенно не хватало Серебряных Крестов. Случалось, что награждённые были вынуждены самостоятельно заказывать ордена для себя в ювелирных фирмах.

9 сентября 1943 г. при кабинете главнокомандующего в составе Наградного

отдела был создан секретариат Капитулы *Военного Ордена Virtuti Militari*. А вот 15 октября 1943 г. новый главнокомандующий генерал брони Казимеж Соснковский созвал Капитулу Ордена. Канцлером Капитулы был назначен генерал брони Люциан Желиговский, а в его состав вошло 12 кавалеров ордена. Ими стали: генерал бригады Густав Пашковский, генерал бригады Станислав Мачек, полковник Казимеж Рыбицкий, командор-поручник Станислав Михал Нахорский, подполковник Стефан Витежени, майор Мариан Кухарский, капитан Францишек Саковский, капитан Бронислав Клись, поручник Юзеф Бартосик, хорунжий Юзеф Пелко, старший сержант Станислав Клосовский и боцманмат Люциан Вывантович.

Люциан Желиговский

Выделенная из состава Капитулы статутная комиссия подготовила проект временного статута, регулирующего все вопросы, связанные с награждениями Крестом. Этот проект никогда не был реализован, поскольку не был утверждён главнокомандующим из-за огромной занятости командования на завершающем этапе войны. Однако в конце 1944 г. в работе Капитулы *Военного Ордена Virtuti Militari* произошли довольно существенные изменения.

Канцлером Капитулы стал генерал бригады Густав Пашкевич. 30 января 1945 г. секретариат был переименован в Бюро Капитулы *Военного Ордена Virtuti Militari*, которое вело все дела, связанные с награждением орденом. Награждение Крестами утверждал главнокомандующий, а в период, когда генерал дивизии Бур-Коморовский пребывал в плену, — президент Владислав Рачкевич.

В сентябре 1945 г., в связи с изменившимся положением эмигра-

ционного Правительства Польского Государства и непризнанием британскими властями поста главнокомандующего, все его функции были переданы начальнику Генерального штаба. А все дела, связанные с институтом ордена, были переданы новому Капитулу под председательством генерала Станислава Мачека.

Всего за боевые действия 1940–1945 гг. в Польских Вооружённых Силах на Западе было вручено 5573 Креста *Virtuti Militari* всех степеней. Среди награждённых фигурировали:

- солдаты и зная Отдельной бригады Подхальских стрелков. Это был первый в истории Польских Вооружённых Сил на Западе случай награждения знамени воинской части. Награждение произвёл лично генерал Владислав Сикорский на территории лагеря Дуглас-Парк в Шотландии в июле 1941 г. Повторно солдат части, которая прославилась в боях за Нарвик, наградили в декабре 1941 г., а командир подхальцев генерал бригады Зыгмунт Бохуш-Шишко был удостоен Золотого Креста;

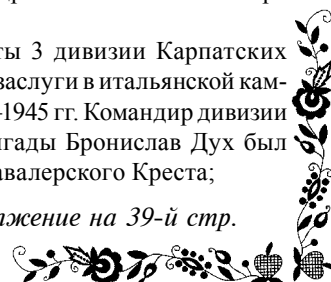
- участники сражений французской кампании. Среди них командир 10 Бригады бронетанковой кавалерии генерал бригады Станислав Мачек, а также командир 2 дивизии Пеших стрелков генерал бригады Бронислав Пругар-Кетлинг;

- офицеры и солдаты Отдельной бригады Карпатских стрелков за сражения в Африке. Среди награждённых — командир бригады генерал бригады Станислав Копаньский, удостоенный Золотого Креста;

- лётчики Польских военно-воздушных сил, среди которых особого признания заслуживают пилоты 303 Истребительного дивизиона им. Тадеуша Костюшко. Командир дивизиона пилот майор Здзислав Краснодембский получил Крест *Virtuti Militari* V степени в полевом госпитале из рук генерала Сикорского. А вот первым Золотым Крестом в Польских военно-воздушных силах генерал Казимеж Соснковский награждал пилота майора Александра Габошевича в ноябре 1944 г.;

- солдаты 3 дивизии Карпатских стрелков за заслуги в итальянской кампании 1944–1945 гг. Командир дивизии генерал бригады Бронислав Дух был удостоен Кавалерского Креста;

Продолжение на 39-й стр.

Początek na str. 4

STANISŁAWA Sosabowskiego, bohaterowie bitwy pod Arnhem; – marynarze Polskiej Marynarki Wojennej oprócz wspomnianego wcześniej dowódcy ORP «Orzeł» kmdra ppor. Jana Grudzińskiego, który był pierwszym marynarzem uhonorowanym orderem IV i V klasy. Ponadto wśród wyróżnionych znaleźli się m.in.: dowódca niszczyciela ORP «Garland» kmdr ppor. Bolesław Biskupski, dowódca okrętu podwodnego ORP «Sokół» kpt. mar. Borys Karnicki; dowódca niszczyciela ORP «Błyskawica» kmdr ppor. Ludwik Lichodziejewski.

Żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie wielokrotnie dawali przykłady bohaterstwa i poświęcenia. Ich wysiłek zbrojny należy do najpiękniejszych kart w historii oręża polskiego. Pamięć o nich jest ciągle żywa w naszym społeczeństwie.

Osobną kwestią było odznaczanie Orderami Wojennymi *Virtuti Militari* cudzoziemców. Nadawano je zwłaszcza wyższym oficerom – dowódcom alianckich Korpusów czy Armii. Wśród uhonorowanych znaleźli się między innymi: feldmarsz. Bernard Law Montgomery, dowódca alianckich sił ekspedycyjnych w Europie gen. Dwight Eisenhower, głównodowodzący wojsk chińskich w wojnie z Japonią marsz. Czang-Kaj-Szek. Łącznie w czasie ostatniej wojny żołnierzom polskich formacji przyznano 5363 Krzyże Srebrnych, 201 Złotych. Krzyżem Wielkim nie odznaczono nikogo. Krzyże Komandorskie otrzymali: gen. dyw. Tadeusz Bór-Komorowski i gen. dyw. Władysław Anders, Krzyże Kawalerskie m.in. gen. dyw. Stanisław Maczek i gen. bryg. Bronisław Duch.

Stanisław Maczek

W okupowanym kraju również nie brakowało przykładów męstwa i odwagi. Nagradzano bohaterów konspiracji i walki podziemnej. Żołnierze Związku Walki Zbrojnej, a później Armii Krajowej byli nagradzani orderami na wniosek komendantów obszarów i okręgów. Sprawami związanymi z przyznawaniem orderu zajmował się oddział I Komendy Głównej, a wnioski zatwierdzał Komendant Główny Armii Krajowej. Jeśli dotyczyły orderów wyższych klas były przedstawiane do akceptacji naczelnemu Wódzowi w Londynie. W przypadku, gdy wniosek dotyczył Komendanta Głównego był on przekazywany do Londynu przez Delegata Rządu na Kraj.

Oczywiście w warunkach konspiracji nie mogło być mowy o uroczystym wręczaniu orderów czy legitymacji. Potwierdzeniem był jedynie tekst rozkazu

Kazimierz Sosnkowski

Komendanta Głównego. W okresie sprawowania funkcji Komendanta Głównego Armii Krajowej przez gen. Stefana Roweckiego przyznano niewielką liczbę Krzyży *Virtuti Militari* V klasy. Najwięcej orderów nadano w czasie powstania warszawskiego. Wnioski odnacenieniowe rozpatrywał Komendant Główny gen. Tadeusz Bór-Komorowski, w miarę możliwości również sam dokonywał dekoracji. Po upadku powstania uprawnienia do przedstawiania wniosków o odznaczenie orderem *Virtuti Militari* posiadał pełniący obowiązki Komendanta Głównego gen. bryg. Leon Okulicki. Natomiast po rozwiązaniu Armii Krajowej prawo nadawania Krzyży *Virtuti Militari* V klasy przysługiwało Delegatowi Sił Zbrojnych na Kraj, kontynuującemu tym

Stefan Rowecki

samym nagradzanie żołnierzy polskiej armii podziemnej.

W okresie powojennym Order *Virtuti Militari* był przyznawany przez Kapitułę działającą na emigracji oraz przez legalne władze w kraju. Taki stan rzeczy nie sprzyjał utrzymaniu prestiżu Orderu na należnym mu poziomie. Przykładem naruszenia zasad odznaczania orderem było przyznanie Krzyża Wielkiego Leonidowi Breżniewowi w 1974 r. Pod naporem krytyki i licznych protestów zwłaszcza ze strony Kawalerów Orderu. Prezydent III Rzeczypospolitej anulował akt niezasłużonego przyznania odznaczenia.

Reasumując, na przestrzeni blisko trzech wieków order sławiący cnotę wojenną przetrwał na poczesnym miejscu w systemie odznaczeń. Jego sława przeżyła czas niewoli i wypaczeń. Nadawany za wojenne zasługi spełnił swą rolę.

Honorował męstwo i odwagę, był zaszczytem dla wyróżnionych i pragnieniem walczących Polaków. Wyróżnienie nim w znacznym stopniu mobilizowało żołnierzy, wzmacniało ich motywację do walki, wpływało na siłę całej armii.

Do dziś pozostaje on najstarszym spośród nadawanych orderem wojskowym na świecie. Jego szacunek w narodzie jest wielki, a jego legenda jest wciąż żywa.

NADANIE ORDERU AMERYKAŃSKIM BOJOWNIKOM

Polacy i cały naród Polski zawsze miał szacunek do Stanów Zjednoczonych. Dwóch najlepszych polskich dowódców, Kazimierz Pułaski i Tadeusz Kościuszko przyjechali ażeby służyć Jerzemu Washingtonowi w czasie amerykańskiej wojny o niepodległość.

Ciąg dalszy na str. 40

Начало на 5-й стр.

– солдаты 1 Бронетанковой дивизии под командованием генерала бригады Станислава Мачека за бои в 1944–1945 гг. во Франции, Бельгии, Голландии и Германии. Среди награждённых офицеров дивизии был потомок брата короля Августа Понятовского – Казимежа, подпоручник Анджей Понятовский, который сложил голову 22 января 1945 г. у реки Маас;

– солдаты 1 Отдельной парашютной бригады под командованием генерала бригады Станислава Сосабовского, герои битвы при Арнгейме;

– моряки Польского военно-морского флота. Кроме упомянутого выше командира подводной лодки «Ожел» командора-подпоручника Яна Грудзиньского, который стал первым моряком, удостоенным орденов IV и V степеней, среди награждённых были также: командир эсминца «Гарланд» командор-подпоручник Болеслав Бискупский, командир подводной лодки «Сокул» капитан флота Борис Карницкий, командир эсминца «Блыскавица» командор-подпоручник Людвик Лиходзеевский.

Солдаты Польских вооружённых сил на Западе многократно подавали примеры героизма и самоотверженности. Их боевой вклад представляет собой наилучшие страницы истории польского оружия. Память о них всё ещё жива в нашем обществе.

Отдельный вопрос – это награждение *Военным Орденом Virtuti Militari* иностранцев. Вручали его преимущественно высшим офицерам – командующим союзных корпусов или армий. Среди удостоенных были также: фельдмаршал Бернард Лоу Монтгомери, командующий союзными экспедиционными силами в Европе генерал Дуайт Эйзенхауэр, главнокомандующий китайских войск в войне с Японией маршал Чан-Кайши. Всего за время последней войны солдатам польских формирований вручено 5363 Серебряных и 201 Золотой Крест. Большим Крестом не награждён никто. Командорские Кресты получили: генерал дивизии Тадеуш Бур-Коморовский и генерал дивизии Владислав Андерс, Кавалерские Кресты среди прочих – генерал дивизии Станислав Мачек и генерал бригады Бронислав Дух.

В оккупированной Польше также отмечались проявления мужества и отваги. Награждались герои конспирации и подпольной борьбы. Солдаты Союза вооружённой борьбы, а позже

Армии Крайовой награждались по представлению комендантов районов и округов. Наградными делами занимался I Отдел Главной комендатуры, а представления утверждал Главный комендант Армии Крайовой. Если они касались орденов высших степеней, то представлялись на одобрение главнокомандующему в Лондоне. В случае, когда представление касалось Главного коменданта, то оно передавалось из Польши в Лондон представителем Правительства.

Конечно же, в условиях конспирации не могло быть и речи о торжественном вручении орденов или удостоверений. Подтверждением служил лишь текст приказа Главного коменданта. В период исполнения функции Главного коменданта Армии Крайовой генералом Стефаном Ровецким было присвоено лишь небольшое число Крестов *Virtuti Militari* V степени. Наибольшее количество награждений орденами состоялось во время Варшавского восстания. Наградные представления рассматривал Главный комендант генерал Тадеуш Бур-Коморовский, по мере возможности он лично и награждал. После подавления восстания полномочиями на представление к награждению орденом *Virtuti Militari* располагал генерал бригады Леон Окулицкий. А вот после роспуска Армии Крайовой право присвоения Крестов *Virtuti Militari* V степени перешло к Представителю в Польше Вооружённых сил, продолжившему таким образом награждение солдат польской подпольной армии.

В послевоенный период Орден *Virtuti Militari* жаловался Капитулом, действующим в эмиграции и легальными властями в Польше. Такое состояние вещей не способствовало поддержанию престижа Ордена на соответствующем ему уровне. Примером нарушения принципов награждения Орденом было вручение Большого Креста Леониду Брежневу в 1974 г. Под напором критики и многочисленных протестов, особенно со стороны кавалеров Ордена, Президент III Речи Посполитой аннулировал акт незаслуженного пожалования награды.

Подведём итоги: в течение почти трёх веков орден, прославляющий военную доблесть, сохранился в наградной системе на почётном месте. Слава его пережила время неволи и идеологических уклонов. Жалованный за военные заслуги орден роль свою исполнил.

Он воздавал почести мужеству и отваге, был честью для награждённых и вожелением для сражающихся поляков. Награждение им в значительной степени мобилизовало солдат, усиливало их мотивацию воевать, влияло на мощь всей армии.

Поньше остаётся он самым древним из жалуемых боевых орденов в мире. Уважение к нему в народе велико, а его легенда не меркнет.

НАГРАЖДЕНИЕ ОРДЕНОМ АМЕРИКАНСКИХ ВОИНОВ

Поляки и весь польский народ испытывали уважение к Соединённым Штатам. Два самых выдающихся польских полководца, Казимеж Пулаский и Тадеуш Костюшко, прибыли служить Джорджу Вашингтону в американской войне за независимость. Поляки в качестве образца взяли для своей Конституции 3 Мая конституцию американскую. Польская конституция стала второй в мире демократической конституцией.

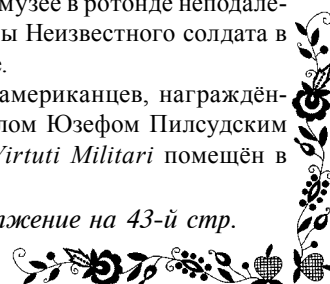
Всего лишь тринадцать американцев получили Орден *Virtuti Militari* в 1921 г. за их помощь в польско-советской войне. В этой группе было девять американских лётчиков, служивших добровольцами в польской авиации. Они создали 7-й Авиационный полк, о котором подробно пишется в изданной в 1974 г. книге Роберта Каролевича и Росса Фенна ПОЛЁТ ОРЛОВ [R. Karolevitz, R. Fenn THE FLIGHT OF EAGLES].

Во время I Мировой войны генерал Джон Першинг получил Командорский и Серебряный Кресты за свою тактическую помощь. Доктор медицины Виолетта Гербер получила Серебряный Крест за оказание помощи в полевых госпиталях и уход за ранеными. Командорский Крест генерала Першинга под номером 19 хранится в собрании Смитсоновского музея в Вашингтоне. Я по особому разрешению получил позволение сфотографировать Крест генерала. Он помещён на обложку моей книги.

Крест под номером 262, пожалованный Неизвестному солдату Америки, находится в застеклённой витрине в небольшом музее в ротонде неподалёку от могилы Неизвестного солдата в Арлингтоне.

Список американцев, награждённых маршалом Юзефом Пилсудским Крестами *Virtuti Militari* помещён в таблице 1.

Продолжение на 43-й стр.

Początek na str. 4

POLACY nawet modelowali swoją Konstytucję 3 Maja na podstawie konstytucji amerykańskiej. Polska konstytucja była drugą demokratyczną konstytucją na świecie.

Tylko trzynastu Amerykanów dostało Order *Virtuti Militari* w 1921 r. za ich pomoc w wojnie polsko-sowieckiej. W tej grupie było dziewięciu amerykańskich pilotów, którzy służyli, jako wolontariusze w lotnictwie polskim. Powołali oni do istnienia 7 Pułk Lotniczy, o którym obszernie pisano w 1974 r. w książce napisanej przez Karolevitz i Fenn pod tytułem, THE FLIGHT OF EAGLES.

W czasie I Wojny światowej generał John J. Pershing otrzymał Krzyż Komandorski i Srebrny za jego pomoc taktyczną. Dr Violette Gerber otrzymała Krzyż Srebrny za jej pomoc w szpitalach polowych i opiekę nad rannymi. Komandoria generała Pershinga nosi numer 19 i znajduje się w zbiorach Smithsonian Museum w Washingtonie. Ja za specjalnym pozwoleniem mogłem sfotografować krzyż generała. Widnieje on na okładce mojej książki.

Krzyż numer 262, nadany Nieznanemu Żołnierzowi Ameryki znajduje się w szklanej gablocie w małym muzeum, w rotundzie koło Grobu Nieznanego Żołnierza w Arlington. Lista Amerykanów udekorowanych przez marszałka Józefa Piłsudskiego, krzyżami *Virtuti Militari* umieszczona jest w tablicy 1.

W czasie II Wojny stosunki pomiędzy aliantami a Rządem Polskim w Londynie były na dobrym poziomie. Rząd ten nadał krzyże *Virtuti Militari* V klasy osiemnastu amerykańskim dowódcom najwyższych stopni oraz personelowi niższych rang, zwłaszcza za bitwę pod Monte Cassino w maju 1944 r. Lista odznaczonych umieszczona jest w tablicy 2.

W latach toczonej się II Wojny, Rząd Polski na Emigracji powierzył firmie Spinks i Syn, w Londynie, wykonanie 10 kompletów Wielkiego Krzyża Orderu *Virtuti Militari*. Przewidywał on nadanie ich po zakończeniu wojny. Jednak po Konferencji Jałtańskiej (1945 r.) Polacy na uchodźstwie czuli się zdradzonymi przez swych aliantów. W atmosferze ogólnego przygnębienia, myśl o nadawaniu przygotowanych odznaczeń uległa zarzuceniu – nawet najwyżsi dowódcy polscy nie otrzymali Krzyża Wielkiego. W zrozumieniu i poczuciu żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na

Zachodzie, ich wysiłek wojenny w walce o Polskę wolną, został zmarnowany.

Ponownie – jak w 1939 r. – Polska została przez swych aliantów pozostawiona własnemu losowi. Kulminacyjnym punktem osamotnienia Polaków było nie zaproszenie ich do udziału w paradzie zwycięstwa – „aby nie rozgniewać Stalina”. Szybkie «zapomnienie» wkładu Polaków w zwycięstwo nad hitlerowskimi Niemcami, po ofiarnej bitwie o Anglię, na pustyniach Afryki, zdobyciu Monte Cassino przyniosło żołnierzom tylko rozczarowanie.

Po wojnie, zdominowany przez komunistów rząd w Polsce, nadał Orderzy *Virtuti Militari* amerykańskim generałom najwyższych stopni; były to prawie wyłącznie Krzyże Kawalerskie, kl. III. Jeden tylko Amerykanin otrzymał Krzyż Komandorski, kl. II. – był nim gen. Joseph McNarney. Gen. George Patton był przez ówczesny rząd w Polsce brany pod uwagę, jako możliwy kandydat do wyróżnienia najbardziej zaszczytnym odznaczeniem, lecz w związku z przebiegiem pierwszego jego spotkania z Sowieckim Sztabem Generalnym wywnioskowano, że dążył on do kontynuowania swych działań wojennych i złamania komunizmu w Moskwie. Rzekomo odkrycie takiej postawy i zamierzeń Pattona powstrzymało rząd w Warszawie od nadania mu Wielkiego Krzyża Orderu *Virtuti Militari*. Był to akt polityczny, aby niebezpiecznie nie rozeźlić swych sowieckich oswobodzicieli. Lista odznaczonych umieszczona jest w tablicy 3.

PROCES NADAWANIA SREBRNEGO KRZYŻA, 1920-1923

Naukowcy w dziedzinie wojskowości zainteresowani polskimi odznaczeniami, a specjalnie Orderem *Virtuti Militari*, najwyższym honorowym wyróżnieniem nadawanym za osobistą odwagę wykazaną w działaniach bojowych, częstokroć wyrażali zdziwienie brakiem jednolitości zauważalnym w procesie nadawania Orderu.

Polskie Ministerstwo Spraw Wojskowych w latach pomiędzy 1920 a 1923, zamówiło 10 000 Srebrnych Krzyży, kl. V Orderu *Virtuti Militari*. Były one przeznaczone na nadania za bohaterski udział w Polskiej Wojnie o Niepodległość – w walce z Niemcami i Sowiekami w latach 1914–1921. Dlaczego więc – narzuca się pytanie – niektóre z tych numerowanych krzyży Orderu były nadawane przez Rząd Polski na Uchodźstwie w latach 1939–1941? Co więcej, krzyże Orderu nie były nadawane w kolejności ich seryjnej numeracji

odpowiadającej okresowi nadania. Dla przykładu: krzyże w seryjnej numeracji 8209–8331 były nadawane przez Rząd Polski na Uchodźstwie w czasie II Wojny światowej, podczas gdy krzyże o numeracji 9704–9924 były nadawane już w latach 1922–1923.

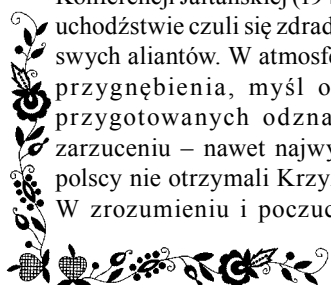
W wyniku badań przygotowawczych, przeprowadzonych w związku z opracowywaniem dzieła o polskim Orderze *Virtuti Militari*, 1792–1992, autor przyznaje sobie rozwiązanie wyżej naprowadzonej zagadki.

Polski Order *Virtuti Militari* został ustanowiony w 1792 r. przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, a wskrzeszony przez Sejm 1 lipca 1919 r., jako najwyższe odznaczenie, jakie może być nadane za osobistą dzielność wykazaną w wojnie. Po raz ostatni było ono nadawane za bohaterski udział w Powstaniu Listopadowym 1831 r., przeciw Rosji. Jest on polskim odpowiednikiem amerykańskiego *Congressional Medal of Honor* lub brytyjskiego *Victoria Cross*.

Pierwsza, w odrodzonej Polsce, w 1918 r., dekoracja nadanymi Krzyżami dokonana została 22 stycznia 1920 r.; otrzymali je najwyżsi stopniem oficerowie-członkowie Kapituły Orderu. Jednocześnie, oprócz insygniów Orderu dostali oni orderową dokumentację. Ci, którzy otrzymali na polu walki Krzyż Srebrny *Virtuti Militari* kl. V dostali zaledwie jego wstążkę, co zostało im wyjaśnione brakiem odnośnych Krzyży w danym czasie. Uroczyste wydanie im baretek nastąpiło dopiero w lipcu 1920 r., co uprawniało wyróżnionych do noszenia na mundurze krótkiego odcinka wstążki wraz z dokumentem nadania. Na pełne odznaczenie musieli poczekać.

Uzyskane, drogą konkursu, zlecenie produkcji Krzyży kl. V od polskiego Ministerstwa Spraw Wojskowych otrzymała firma *Krupski i Matulewicz* we wrześniu 1920 r. Pierwsza właściwa dekoracja żołnierzy, którzy otrzymali Srebrne Krzyże kl. V Orderu *Virtuti Militari* nastąpiła w polu w lecie 1921 r. Ordery w pełni wykonane ze srebra były zastrzeżone tylko dla odznaczonych nimi cudzoziemców lub oficerów wysokich stopni, ale i tak budziły one niezadowolenie z powodu ich niskiej jakości. Krzyże w większości wybite były z mosiądzu, a następnie powleczone cieniutką warstwą srebra lub złota. Gospodarczo ciężkie czasy, a wobec tego i brak budżetu państwowego zmuszały do akceptowania tylko najniższych ofert producentów najwyższego odznaczenia bojowego.

Dokończenie na str. 44

1943-1980

ПОЛЬСКИЕ ВЕДОМОСТИ, Краснодар, 2012, № 1-2 (34-35)

III RZECZPOSPOLITA (OD 1992)

WIADOMOŚCI POLSKIE, Krasnodar, 2012, Nr 1-2 (34-35)

Начало на 5-й стр.

В О ВРЕМЯ II Мировой войны отношения между союзниками и польским правительством в Лондоне были на хорошем уровне. Это правительство наградило восемнадцать американских военачальников высших и персонал низших рангов, главным образом за битву под Монте Кассино в мае 1944 г. Их список помещён в таблице 2.

В годы продолжавшейся II Мировой войны Польское правительство в изгнании доверило лондонской фирме *Спинк и сын* изготовление 10 комплектов Большого Креста Ордена *Virtuti Militari*. Оно предполагало их пожалование после окончания войны. Однако после Ялтинской конференции в 1945 г. поляки в изгнании чувствовали себя преданными своими союзниками. В атмосфере всеобщего удручения мысль о вручении приготовленных наград была оставлена — даже высшие польские командующие не получили Большого Креста. В понимании солдат Польских вооружённых сил на Западе их военный вклад в дело борьбы за свободную Польшу пропал зря.

И вновь, как в 1939 г., Польша была брошена своими союзниками на произвол судьбы. Кульминационной точкой стало оставление поляков в одиночестве и неприглашение их для участия в параде Победы — дабы «не разгневать Сталина». Скорая «забычивость» о вкладе поляков в победу над фашистской Германией, после жертвенной битвы за Англию, в пустынях Африки, взятия Монте Кассино принесли солдатам лишь разочарование.

После войны правительство в Польше, состоящее в основном из коммунистов, наградило Орденом *Virtuti Militari* высокопоставленных американских генералов; это были преимущественно Кавалерские Кресты III степени. Лишь один американец получил Командорский Крест II степени — был им генерал Джозеф МакНарни. Генерал Джордж Пэттон правительством в Польше рассматривался в качестве возможного кандидата на награждение наиболее почётной наградой, но в ходе первой с ним встречи советский Генеральный штаб пришёл к выводу, что он стремился к продолжению военных действий с целью крушения коммунизма в Москве. По-видимому, открытие таких взглядов и намерений Паттона удержало правительство в

Варшаве от пожалования ему Большого Креста Ордена *Virtuti Militari*. Это был политический акт (дабы опасно не разозлить своих советских освободителей). Список награждённых приведён в таблице 3.

ПРОЦЕСС НАГРАЖДЕНИЯ СЕРЕБРЯНЫМ КРЕСТОМ, 1920–1923 ГГ.

Учёные в области военного дела, интересующиеся польскими наградами, а особенно Орденом *Virtuti Militari*, высшим почётным отличием, жалованным за личное мужество, проявленное в боевых действиях, зачастую выражали удивление отсутствием единообразия, отмечавшегося в процессе награждения Орденом.

Польское Министерство военных дел в период 1920–1923 гг. заказало 10 000 Серебряных Крестов V степени Ордена *Virtuti Militari*. Они предназначались для награждений за героическое участие в Польской войне за независимость с Германией и Советской Россией в 1914–1921 гг. Почему же, напрашивается вопрос, некоторые из этих нумерованных Крестов Ордена жаловались Польским правительством в изгнании в 1939–1941 гг.? Более того, Кресты Ордена жаловались не в порядке их серийной нумерации, соответствующей периоду награждения. К примеру, Кресты с серийной нумерацией 8209–8331 жаловались Польским правительством в изгнании в период II Мировой войны, тогда как Кресты с нумерацией 9704–9924 жаловались ещё в 1922–1923 гг.

В результате предварительных исследований, проведённых в связи с подготовкой работы о польском ордене *Virtuti Militari* 1792–1992, автор берётся объяснить эту загадку.

Польский Орден *Virtuti Militari* был учреждён в 1792 г. королём Станиславом Августом Понятовским, а возрождён Сеймом 1 июля 1919 г. в качестве наивысшей награды, какая может быть пожалована за личную храбрость, проявленную на войне. Последнее награждение было произведено за героическое участие в Ноябрьском восстании 1831 г. против России. Это польский аналог американского *Congressional Medal of Honor* или британского *Victoria Cross*.

Первое в возрождённой Польше награждение пожалованными Крестами состоялось 22 января 1920 г.; получили их старшие по чину офицеры, члены

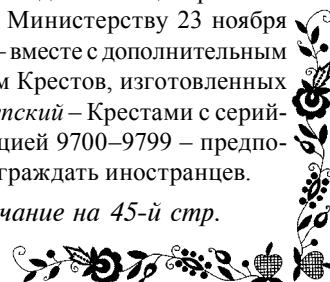
Капитула Ордена. Одновременно со знаками Ордена им были вручены и орденские документы. Те, кто был удостоен Серебряного Креста *Virtuti Militari* V степени на поле боя, получали лишь его ленточку, что объяснялось отсутствием в настоящее время соответствующих Крестов. Торжественное вручение им орденских планок и наградных удостоверений состоялось лишь в июле 1920 г., что давало награждённым право ношения на мундире короткого отрезка ленточки. Полноценного награждения им пришлось дожидаться.

Заказ от Министерства военных дел на производство Крестов V степени получила на конкурсной основе фирма *Крупский и Матулевич* в сентябре 1920 г. Первое настоящее награждение солдат, пожалованных Серебряными Крестами V степени Ордена *Virtuti Militari*, состоялось в полевых условиях летом 1921 г. Ордена, полностью изготовленные из серебра, были предназначены лишь для награждённых ими иностранцев или высших воинских чинов, но и так пробуждали они неудовольствие по причине низкого их качества. Кресты по большей части чеканились из бронзы, после чего покрывались тончайшим слоем серебра или золота. Тяжёлое экономическое положение, а в связи с этим и отсутствие государственного бюджета, вынуждали принять лишь самые недорогие предложения производителей наивысшей боевой награды.

Фирмы *Кнедлер* и *Гонтарчик* были выбраны основными поставщиками Крестов V степени Ордена, а фирма *Крупский и Матулевич* получила контракты на производство трёх высших степеней Ордена, передавая субподряд на Кресты V степени исключительно фирме *Гонтарчик*. Некоторое время фирмы *Рейсинг* и *Вабиньский* производили многие сотни Крестов и поставляли их Министерству военных дел до 4 октября 1921 г.

Специальные в количестве ста, изготовленные из 100% серебра Кресты с золотым диском в центре были поставлены Министерству 23 ноября 1922 г. Ими — вместе с дополнительным количеством Крестов, изготовленных фирмой *Крупский* — Крестами с серийной нумерацией 9700–9799 — предполагалось награждать иностранцев.

Окончание на 45-й стр.

Początek na str. 4

FIRMY Knedler i Gontarczyk zostały wybrane na podstawowych dostawców Krzyży kl. V Orderu, a firma Krupski i Matulewicz otrzymała kontrakty na produkcję trzech najwyższych klas Orderu, oddając subkontrakt Krzyży kl. V wyłącznie firmie Gontarczyk. Przez pewien czas firmy Reising i Wabiński produkowały wiele setek krzyży i dostarczały je Ministerstwu Spraw Wojskowych do 4 października 1921 r.

Specjalne w liczbie stu, wykonane ze 100% srebra krzyże ze złotym dyskiem w centrum, zostały dostarczone Ministerstwu 23 listopada 1922 r. Nimi – wraz z dodatkową ilością krzyży wykonanych przez firmę Krupski – krzyżami z seryjną numeracją 9700–9799 – miano dekorować cudzoziemców.

Oprócz pięciu oficjalnych producentów krzyży wykonywanych na zlecenie Rządu a posiadających maszynowo tłoczone numery seryjne, istniało w Polsce przed 1939 r. ponad dwadzieścia jubilerskich firm wykonywujących tzw. jubilerskie ich wersje. Te były produkowane nieoficjalnie i sprzedawane osobom odznaczonym nimi, na zastąpienie lub jako duplikaty.

Częstokroć krzyże wykonane przez jubilerów były identyczne z produkowanymi na zlecenie Rządu; od krzyży «rządowych» odróżniał je tylko brak seryjnej numeracji. Wielu odznaczonych zamawiało u jubilerów krzyże-duplikaty pełnosrebrne i złote. Takie krzyże nosiły inicjały odnośnego jubilera, cechę urzędu probierczego i znak próby metalu. Numer seryjny był dodatkowo ręcznie grawerowany. Krzyże nadane i wydane przez Rząd, odznaczeni otrzymywali bezpłatnie, ale ich duplikaty musiały być nabywane i zamawiane wprost od jubilera.

Oryginalne, na zlecenie Rządu wykonane i oficjalnie odznaczonym wydane, maszynowo tłoczone Srebrne Krzyże Orderu *Virtuti Militari* są ogromnie rzadkie. Większość ich ma zniekształcony numer wryty na dolnym ramieniu, po odwrotnej stronie krzyża, co wynikało z tego, iż bywały numerowane ręcznie. Inną przyczyną był fakt, iż technologia ówczesnych maszyn tłoczących numer nie była na właściwym poziomie. Napotykać można kopie z owych czasów albo mają numer seryjny w prostej linii wytłoczony maszynowo albo numer ręcznie grawerowany.

Gdy we wrześniu 1939 r. Rząd Polski ewakuował się z Warszawy, zabrał ze sobą pozostałe – nigdy

nienadane – krzyże Orderu. Te znalazły się następnie – via Kutry, Czerniowce i Bukareszt – w Paryżu a następnie w Londynie, gdzie były wydawane nowo odznaczonym. Pierwszy z nich – z numerem seryjnym 8200 – otrzymał porucznik lotnik, Włodzimierz Pęski. Rychło, bo wcześniej w 1941 r., zasób oryginalnych krzyży wykonanych w latach 1921–1923 został wyczerpany. Rząd Polski na Uchodźstwie powierzył kilku firmom sporządzenie sztanc do nowej edycji Krzyży.

Londyńska firma Spink i Syn wykonała trzy różne ich wersje. Włoska firma Picciani i Barlachi, we Florencji, wyprodukowała jedną wersję, również jedną wersję firma F. M. Lorioli w Rzymie i firma M. Rubin w Tel-Awiwie. Krzyże wybijane przy użyciu wszystkich tych sztanc przypominały modele sprzed II Wojny, lecz też różniły się od nich w deseni i jakości. Największą ilość Orderów wyprodukowała firma Spink i Syn. Palestyńska wersja firmy M. Rubin wykonana była ze srebrnego metalu w powłoce ze złota lub srebra. Cechowała je bardzo podrzędna jakość, jak i deseń. 4800 nienumerowanych Srebrnych Krzyży Orderu *Virtuti Militari*, kl. V było wyprodukowanych i nadanych pomiędzy 1941 a 1990 rokiem. Kolejność ich nadań była zachowana dla kontroli ich liczby i identyczności osób odznaczonych. Nadania Srebrnych Krzyży Orderu *Virtuti Militari* kl. V do numeru 8199 – w latach 1920–1923 – nie przedstawiają problemów; drobny wyjątek stanowi 65 wykonanych i nadanych Krzyży-duplikatów. Mogły się one przydarzyć w następstwie błędów popełnianych przy wybijaniu seryjnych numerów lub gdy sztance były przekazywane z ręki do ręki – od jubilera do jubilera. Nowy nie znał ostatniego użytego przez poprzednika. Mógł również być popełniony błąd w rejestracji. Na koniec, istniało 316 nadań Orderu osobom, których nazwisk nie da się ustalić.

Kolejność czasowa nadań została skomplikowana krzyżem o seryjnym numerze 8200, który był pierwszym nadanym przez Rząd Polski na Uchodźstwie. Tajemnica kryje przede wszystkim krzyże o seryjnych numerach 8701–9741 oraz 9704–9924. Istniała hipoteza, że 41 osób, które Krzyż otrzymały, było zaangażowanych w służbie ściśle tajnej lub było cudzoziemcami, których identyczności rząd nie mógł ujawnić. Przeprowadzenie gruntownych badań i poszukiwań pozwoliło na rozwiązanie tej zagadki. Z powodu błędu popełnionego przez personel biurowy w 1923 r. paczka 41 krzyży została wyjęta z pomieszczenia, w którym były zmagazynowane. Nie

patrząc na ich prawidłowy seryjny sekwens, który wskazywał na numer 8200, jako następny kolejny; użyto ich do nadań byłym uczestnikom Powstania Styczniowego z 1863 r.

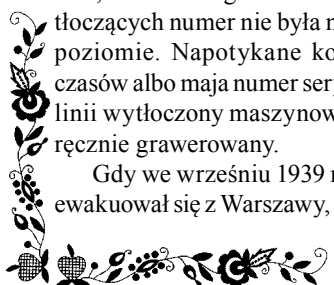
Podobnie zaszła również decyzja nadania cudzoziemcom krzyży o numerach 9704–9924. Pozostałe 1506 krzyży zostały zachowane w rezerwie, na wypadek potrzeby dodatkowych Orderów dla Polaków i cudzoziemców, za wojnę z lat 1914–1921. Gdy przyznawanie krzyży Orderu *Virtuti Militari* zostało naraz wstrzymane w 1923 r., Ministerstwo Spraw Wojskowych znalazło się w posiadaniu nadwyżki numerowanych Srebrnych Krzyży Orderu kl. V. Pozostały one w Ministerstwie aż do wybuchu II Wojny światowej. We wrześniu 1939 r. zostały ewakuowane.

W Dodatkach podaję statystyczne zestawienie-analizę rozdanych Krzyży Srebrnych Orderu *Virtuti Militari* kl. V wyprodukowanymi pomiędzy 1920 a 1923 r., nadanymi przez Rzeczpospolitą Polską w tychże latach oraz przez Rząd Polski na Uchodźstwie, pełniący swe obowiązki w Londynie w latach 1940–1941.

* * *

Powyższe zestawienie statystyczne wskazuje, że Order *Virtuti Militari* był odznaczeniem nadawanym przede wszystkim oficerom: otrzymało je 13013 oficerów, ale tylko 8980 szeregowych, choć ogólnie wiadomo, iż korpus oficerski stanowił małą część sił zbrojnych. Kobiety otrzymały tylko 221 nadań. Ta liczba jest dysproporcjonalnie mała. Setki ich pełniło ogromnie odpowiedzialne funkcje, osobiście ściśle tajne w II Wojnie światowej. Wykazując ogromną odwagę pełniły również służbę na polu walki jako pielęgniarki i kurierki. Podobnie duchowni są niedocenieni, specjalnie w II Wojnie – zaledwie 62 otrzymało Order. Służba sanitarna została uznana za zasługującą na 283 odznaczenia Orderem.

Jestem świadomy, że niniejsza moja praca, obejmuje zaledwie garstkę kobiet i mężczyzn Polski, którzy zdolni byli poświęcić swe życie i których postawa na polu walki, specjalnie w II Wojnie światowej została dokumentalnie zaświadczona. Wielu dowódców warunki toczącej walki nie pozwalały na sporządzenie formalnych wniosków na najwyższe odznaczenia dla żołnierzy, którzy swym udziałem w boju bezwzględnie na nie zasłużyli. Tysiące nie opiewanych bohaterów spoczywa w mogiłach bezimiennych w nie jednym Katyniu. Kości polskich bojowników zaścielać bezkresne dale Podpólnego Kręgu; setki tysięcy ich oddało swe życie w niezliczonych obozach w Kraju i poza granicami.

Начало на 5-й стр.

КРОМЕ пяти официальных производителей Крестов, изготавливаемых по заказу Правительства и имеющих выбитые машинным способом серийные номера, существовало в Польше до 1939 г. более двадцати ювелирных фирм, изготавливавших так называемые ювелирные их варианты. Они производились неофициально и продавались лицам ими награждённым на замену или в качестве дубликатов.

Нередко Кресты, изготовленные ювелирами, были идентичны изготовленным по заказу Правительства; от «правительственных» Крестов их отличало лишь отсутствие серийной нумерации. Многие награждённые заказывали у ювелиров кресты-дубликаты полностью серебряные и золотые. Такие кресты носили инициалы соответствующего ювелира, клеймо пробирной палаты и знак пробы металла. Серийный номер гравировался дополнительно вручную. Кресты, жалованные и выданные Правительством, награждённые получали бесплатно, но их дубликаты приходилось приобретать и заказывать непосредственно у ювелира.

Подлинные, по заказу Правительства изготовленные и официально награждённым выданные, машинным способом чеканенные Серебряные Кресты Ордена *Virtuti Militari* необычайно редки. Большая их часть имеет деформированный номер, выбитый на нижнем плече обратной стороны Креста, что объяснялось тем, что нумеровались и вручную. Другой причиной был факт, что технология прессового оборудования тех лет не находилась на соответствующем уровне. Встречающиеся копии тех лет имеют серийный номер либо выбитый по прямой линии машинным способом, либо номер, гравированный вручную.

Когда в сентябре 1939 г. Правительство Польши эвакуировалось из Варшавы, то забрало с собой оставшиеся – никогда не вручавшиеся – Кресты Ордена. После чего они оказались через Куты, Черновцы и Бухарест в Париже, а затем в Лондоне, где выдавались вновь награждённым. Первый из них – с серийным номером 8200 – получил поручник пилот Влодзимеж Пэнский. Вскоре, уже в начале 1941 г. запас оригинальных Крестов, изготовленных в 1921–1923 гг. был исчерпан. Правительство Польши в изгнании доверило нескольким фирмам изготовление матриц для нового поколения Крестов.

Лондонская фирма *Спинк и сын* изгот

Итальянская фирма *Пиччиани и Барлачи* во Флоренции изготовила один вариант, также один вариант фирма *Ф. М. Лориоли* в Риме, и фирма *М. Рубин* в Тель-Авиве. Кресты, штампованные при использовании всех этих матриц, напоминали довоенные модели, но отличались от них рисунком и качеством. Наибольшее количество Орденов произвела фирма *Спинк и сын*. Палестинский вариант фирмы *М. Рубин* изготовлен был из серебристого металла, покрытого золотом или серебром. Отличало их очень скверное качество и рисунок. 4800 нумерованных Серебряных Крестов Ордена *Virtuti Militari* V степени было произведено и вручено между 1941 и 1990 годами. Очерёдность награждений ими сохранялась с целью контроля их количества и идентичности награждённых лиц.

Награждения Серебряными Крестами Ордена *Virtuti Militari* V степени до номера 8199 в 1920–1923 гг. не представляют проблем; небольшое исключение составляют 65 изготовленных и вручённых Крестов-дубликатов. Они могли появиться в результате ошибок при выбивании серийных номеров либо, когда матрицы передавались из рук в руки – от ювелира к ювелиру. Новый не знал последнего номера, нанесённого предшественником. Могла произойти и ошибка при регистрации. В конце концов, имелось 316 пожалованных Ордена неустановленным лицам.

Временная очерёдность награждений была запутана Крестом с серийным номером 8200, который был первым, пожалованным Правительством Польши в изгнании. Тайной окутаны прежде всего Кресты с серийными номерами 8701–9741 и 9704–9924. Существовала гипотеза, что 41 человек, получивший Кресты, был ангажирован в особо секретные службы или был иностранцем, персонафикацию которого правительство объявить не могло. Проведение основательных исследований и поисков позволило разрешить эту загадку. Из-за ошибки канцелярского персонала в 1923 г. упаковка с 41 Крестом была изъята из помещения, где они хранились. Несмотря на их правильную серийную последовательность, которая указывала на номер 8200, как на следующий очередной, их использовали для награждения бывших участников Январского восстания 1863 г.

Подобным образом состоялось решение о награждении иностранцев Крестами с нумерацией 9704–9924.

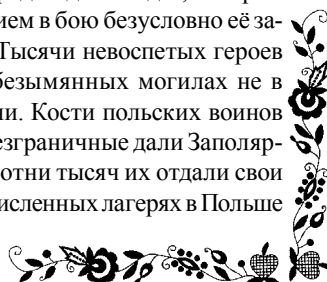
Остальные 1506 Крестов были оставлены в резерве на случай дополнительной потребности Орденов для награждения поляков и иностранцев за войну 1914–1921 гг. Когда пожалование Крестов Ордена *Virtuti Militari* было вдруг прекращено в 1923 г., в распоряжении Министерства военных дел оказался излишек нумерованных Серебряных Крестов Ордена V степени. Они оставались в Министерстве до начала II Мировой войны, а сентябре 1939 г. были эвакуированы.

Ниже, в Приложении привожу статистическую сводку-анализ пожалованных Серебряных Крестов Ордена *Virtuti Militari* V степени, изготовленных между 1920 и 1923 гг., вручённых Речью Посполитой Польской в тех же годах, и Правительством Польши в изгнании, исполнявшим свои обязанности в Лондоне в 1940–1941 гг.

* * *

Приведённое статистическое сопоставление показывает, что Орден *Virtuti Militari* жаловался по преимуществу офицерам: получили его 13 013 офицеров и только 8980 рядовых, хотя общеизвестно, что офицерский корпус составляет лишь небольшую часть вооружённых сил. Женщины получили только 221 награду. Это число непропорционально мало. Сотни их исполняли во время II Мировой войны чрезвычайно ответственные функции, прежде всего, особо секретные. Проявляя огромную отвагу, они исполняли также и службу на поле боя в качестве медсестёр и посыльных. Также были недооценены священники, особенно во время II Мировой – лишь 62 из них получили Орден. Санитарная служба была признана заслуживающей 283 награждений Орденом.

Я отдаю себе отчёт в том, что настоящая моя работа охватывает лишь небольшую часть женщин и мужчин Польши, готовых пожертвовать собой, и поступки которых на поле боя, особенно в период II Мировой войны, были документально засвидетельствованы. Многим командирам условия продолжающегося боя не позволяли составить формальные представления к высшим наградам для солдат, которые своим участием в бою безусловно её заслуживали. Тысячи невоспетых героев покоятся в безымянных могилах не в одной Катыни. Кости польских воинов застилают безграничные дали Заполярного круга; сотни тысяч их отдали свои жизни в бесчисленных лагерях в Польше и за её пределами.

DODATKI

ПРИЛОЖЕНИЯ

Tablica 1. Amerykanie odznaczeni Orderem *Virtuti Militari* za udział w I Wojnie światowej; 1921 r.

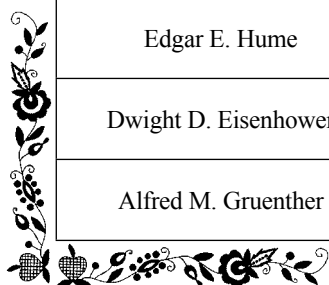
Таблица 1. Американцы, награждённые Орденом *Virtuti Militari* за участие в I Мировой войне; 1921 г.

Nazwisko Фамилия	Stopień Звание	Klasa Степень	Numer Номер
Nieznany Żołnierz Неизвестный солдат		V	262
John Pershing	General Генерал	II	19
John Pershing	General Генерал	V	6080
Dr Violeta Gerber	Pułkownik Полковник	V	6097
Cedric E. Fauntleroy	Major-pilot Майор-пилот	V	63
Elbert Farman	Major Майор	V	6085
Edward C. Corsi	Kapitan-pilot Капитан-пилот	V	3018
Merian C. Cooper	Major-pilot Майор-пилот	V	3024
Carl H. Clark	Kapitan-pilot Капитан-пилот	V	3229
Edward W. Chess	Porucznik-pilot Поручник-пилот	V	1958
Kenneth O. Schrewsbury	Porucznik-pilot Поручник-пилот	V	3054
Harmon C. Rorison	Porucznik-pilot Поручник-пилот	V	2928
George M. Crawford	Kapitan-pilot Капитан-пилот	V	2949
Edwin L. Noble	Podporucznik-pilot Подпоручник-пилот	V	77

Tablica 2. Amerykanie odznaczeni Orderem *Virtuti Militari* za II Wojnę światową, przez Rząd Polski na uchodźstwie w Londynie; 1944 r.

Таблица 2. Американцы, награждённые Орденом *Virtuti Militari* за II Мировую войну Польским правительством в изгнании в Лондоне; 1944 г.

Nazwisko Фамилия	Stopień Звание	Klasa Степень	Numer Номер
Douglas Malatur	Gen. broni Генерал-полковник	V	9140
Lucien K. Truscott, jun.	Gen. broni Генерал-полковник	V	11544
Edgar E. Hume	Gen. broni Генерал-полковник	V	11780
Dwight D. Eisenhower	Gen. broni Генерал-полковник	V	10491
Alfred M. Gruenther	Gen. bryg. Бригадный генерал	V	10495

Nazwisko Фамилия	Stopień Звание	Klasa Степень	Numer Номер
Jonathan M. Wainwright	Gen. dyw. Дивизионный генерал	V	9141
John K. Canno	Gen. dyw. Дивизионный генерал	V	11078
Walter E. Smith	Gen. dyw. Дивизионный генерал	V	10492
Jacob L. Devers	Gen. dyw. Дивизионный генерал	V	10493
Mark W. Clark	Gen. dyw. Дивизионный генерал	V	10494
Don E. Carleton	Brygadier Бригадный генерал	V	11540
Karl L. Truesdell, jun.	Płk. Полковник	V	10471
Benjamin Anuskiewicz	Płk. Полковник	V	12402
Orville E. Bloch	Por. Поручник	V	11539
Beryl R. Newman	Por. Поручник	V	11543
Ernest H. Dervishian	Prpor. Подпоручник	V	11541
Charles W. Shea	Prpor. Подпоручник	V	11545
Oskar G. Johnson	Sierż. Сержант	V	11542

Tablica 3. Amerykanie odznaczeni Orderem *Virtuti Militari* за II Wojnę Światową, przez rząd w Polsce; 1946 r.

Таблица 3. Американцы, награждённые Орденом *Virtuti Militari* за II Мировую войну правительством в Польше; 1946 г.

Nazwisko Фамилия	Stopień Звание	Klasa Степень
Joseph McNamey	Gen. broni Генерал-полковник	II
T.G. Davis	Gen. broni Генерал-полковник	III
J. Nevins	Gen. broni Генерал-полковник	III
C. Sibert	Gen. broni Генерал-полковник	III
Owen Summers	Gen. broni Генерал-полковник	III
L.P. Whitten	Gen. broni Генерал-полковник	III
C.L. Adcock	Gen. bryg. Бригадный генерал	III
G.M. Bevans	Gen. bryg. Бригадный генерал	III
H.R. Bull	Gen. bryg. Бригадный генерал	III
White G. Miller	Gen. bryg. Бригадный генерал	III

ZESTAWIENIE

NADAŃ SREBRNYCH KRZYŻY V KLASY ORDERU *VIRTUTI MILITARI* PRODUKOWANYMI W LATACH 1920–1923СВОДКА НАГРАЖДЕНИЙ СЕРЕБРЯНЫМИ КРЕСТАМИ V СТЕПЕНИ ОРДЕНА *VIRTUTI MILITARI*,
ИЗГОТОВЛЕННЫМИ В 1920–1923 ГОДАХ

Okres nadań: W Kraju (1920–1923) oraz na uchodźstwie (1939–1941)

Период награждений: В Польше (1920–1923) и в эмиграции (1939–1941)

Seryjne numery Серийные номера	Liczba nadanych Krzyży Количество вручённых Крестов	Okres Период
1–8199	8199	W Kraju В Польше
8200–8207	8	Na uchodźstwie В эмиграции
8208	1	W Kraju i na uchodźstwie В Польше и в эмиграции
8209–8331	123	Na uchodźstwie В эмиграции
8332	1	W Kraju В Польше
8333–8341	9	Na uchodźstwie В эмиграции
8342	1	W Kraju В Польше
8343–8356	14	Na uchodźstwie В эмиграции
8357	1	W Kraju В Польше
8358–8360	3	Na uchodźstwie В эмиграции
8361–8365	5	W Kraju В Польше
8366	1	Na uchodźstwie В эмиграции
8367–8369	3	W Kraju В Польше
8370–8417	48	Na uchodźstwie В эмиграции
8418	1	W Kraju В Польше
8419–8430	12	Na uchodźstwie В эмиграции
8431	1	Na uchodźstwie В эмиграции
8432	1	W Kraju i na uchodźstwie В Польше и в эмиграции
8433	1	W Kraju В Польше
8434–8441	8	Na uchodźstwie В эмиграции

Seryjne numery Серийные номера	Liczba nadanych Krzyży Количество вручённых Крестов	Okres Период
8442–8443	2	W Kraju В Польше
8444–8481	38	Na uchodźstwie В эмиграции
8482	1	W Kraju В Польше
8483–8530	48	Na uchodźstwie В эмиграции
8531	1	W Kraju В Польше
8532	1	W Kraju i na uchodźstwie В Польше и в эмиграции
8533	1	W Kraju В Польше
8534–8599	66	Na uchodźstwie В эмиграции
8600	1	W Kraju i na uchodźstwie В Польше и в эмиграции
8601–8618	18	Na uchodźstwie В эмиграции
8619	1	W Kraju i na uchodźstwie В Польше и в эмиграции
8620–8689	70	Na uchodźstwie В эмиграции
8690	1	W Kraju В Польше
8691–8700	10	Na uchodźstwie В эмиграции
8701–8741	41	W Kraju (powst. z 1863 r.) В Польше (повст. 1863 г.)
8742–9699	958	Na uchodźstwie В эмиграции
9700–9924	225	W Kraju В Польше
9925–9999	75	Na uchodźstwie В эмиграции

Liczba nadanych Srebrnych Krzyży

Количество вручённых Серебряных Крестов

W Kraju В Польше	8484	Obejmuje 316 odznaczonych o nieznanym nazwiskach Включает 316 награждённых с неизвестными фамилиями
Na uchodźstwie В эмиграции	1501	Numerowane Krzyże Нумерованные Кресты
Nadane w Kraju i na uchodźstwie Пожалованы в Польше и в эмиграции	5	
W Kraju (pierwsi członkowie Kapituły Orderu) В Польше (первые члены Капитулы Ордена)	10	I, II, III, etc. Numery grawerowane Номера гравированы
Suma Всего	10 000	

STATYSTYCZNA ANALIZA NADAŃ ORDERU VIRTUTI MILITARI

Zestawiwszy listę odznaczonych polskim Orderem *Virtuti Militari*, sporządziłem statystyczną analizę nadań uwzględniając klasę przyznanego Krzyża, w każdym z odnośnych momentów w historii Polski. Może być ona przydatna nie tylko dla historyków wojskowości i kolekcjonerów, lecz również dla socjologów. Cechy charakteryzujące naród znajdują swe różnorodne odzwierciedlenie, obejmujące nawet stopnie wojskowe i wojskowe odznaczenia.

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НАГРАЖДЕНИЙ ОРДЕНОМ VIRTUTI MILITARI

Составив перечень награждённых польским Орденом *Virtuti Militari*, я провёл статистический анализ награждений, учитывая степень пожалованного Креста в каждом из относительных моментов истории Польши. Пригодиться он может не только историкам военного дела и коллекционерам, но и социологам. Качества, характеризующие народ, находят своё разнообразное отражение, охватывающее даже воинские звания и боевые награды.

KLASA KRZYŻA СТЕПЕНЬ КРЕСТА

Rok Год	Wielki Большой	Komandorski Командорский	Kawalerski Кавалерский	Złoty Золотой	Srebrny Серебряный
1792	0	1	103	40	61
1809	3	11	538	977	1008
1831	0	1	106	1796	1944
1920	6	19	13	54	8563
1939	0	5	16	252	5997
1943	13	19	58	190	4661
RAZEM ВСЕГО	22	56	834	3309	22234

NADANIA ORDERU A STOPNIE WOJSKOWE ODZNACZONYCH НАГРАЖДЕНИЕ ОРДЕНОМ И ВОИНСКИЕ ЗВАНИЯ НАГРАЖДЁННЫХ

Rok Год	Generalowie Генералы	Oficerowie Офицеры	Podoficerowie Подофицеры	Szeregowcy Рядовые	Podchorążowie Подхорунжие
1792	24	122	5	53	0
1809	55	1616	258	524	6
1831	12	1819	784	1000	15
1920	73	4400	756	2714	0
1939	69	3828	502	1455	2
1943	41	1228	80	849	0
RAZEM ВСЕГО	274	13013	2385	6595	23

NADANIA ORDERU A SPECJALNE GRUPY ODZNACZONYCH
НАГРАЖДЕНИЕ ОРДЕНОМ И ОСОБЫЕ ГРУППЫ НАГРАЖДЁННЫХ

Rok Год	Kobiety Женщины	Osoby cywilne Гражданские лица	Duchowni Священники	Cudzoziemcy Иностранцы	Jednostki Части	Służba sanitarna Санитарная служба
1792	0	1	0	0	0	0
1809	1	37	1	2	0	37
1831	2	65	22	0	0	128
1920	39	102	11	466	36	58
1939	101	73	27	90	68	55
1943	78	1868	1	765	26	5
RAZEM ВСЕГО	221	2146	62	1323	130	283

Uwagi:

1. Stopnie wojskowe uwzględniane w statystykach są tymi, jakie posiadali odznaczeni w momencie otrzymania odznaczenia. Przepisy odnoszące się do Orderu *Virtuti Militari* przewidują nadanie awansu do stopnia następnego tuż po otrzymaniu odznaczenia Orderem.

2. Klucz do przytoczonych lat, w których Order był nadawany:

1792 – Polska obejmująca wspólnotę polsko-litewską

1809 – Księstwo Warszawskie, istniejące do roku 1812

1831 – Powstanie Listopadowe przeciw carskiej Rosji

1920 – Rzeczpospolita Polska w okresie walk przeciw Niemcom i Sowieckiej Rosji

1939 – Rzeczpospolita w okresie Kampanii Wrześniowej; Rząd Polski na Uchodźctwie w Paryżu i w Londynie

1943 – Polska Rzeczpospolita Ludowa

3. Duża liczba nadań Orderu osobom cywilnym – weteranom w długi czas po zakończeniu wojny, głównie byłym partyzantom

4. Duża liczba nadań Orderu cudzoziemcom – członkom Sowieckich Sił Zbrojnych, którzy służyli w jednostkach polskich

5. Personel sanitarny obejmuje lekarzy, pielęgniarki i sanitariuszy

6. Wielki Krzyż Orderu *Virtuti Militari* został nadany tylko dwu Polakom – Księżu Józefowi Poniatowskiemu oraz Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu (jego Wielki Krzyż, upięty na piersi Marszałka, spoczął wraz z nim w maju 1935 roku, w kaplicy Św. Leonarda, w katedrze na królewskim Wawelu). Era Komunistycznych rządów w Polsce jest w obecnym rozważaniu pozostawiona na uboczu – w momencie dokonywanych nadań było zupełnie wykluczone ustalenie, czy odnośny odznaczony jest obywatelem polskim czy radzieckim.

Примечания:

1. Воинские звания в статистических данных приводятся на момент награждения. Статут Ордена *Virtuti Militari* предусматривал производство в очередное звание вслед за вручением награды.

2. Пояснения к приводимым годам награждений Орденом:

1792 – Речь Посполитая, охватывающая польско-литовскую общность

1809 – Варшавское княжество, существовавшее до 1812 г.

1831 – Ноябрьское восстание против царской России

1920 – Польская Республика в период борьбы с Германией и Советской Россией

1939 – Польская Республика в период Сентябрьской кампании; Польское правительство в изгнании в Париже и Лондоне

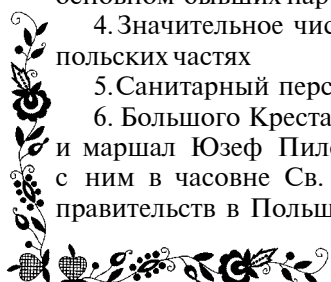
1943 – Польская Народная Республика

3. Значительное число награждений Орденом гражданских лиц спустя годы после окончания войны, в основном бывших партизан

4. Значительное число награждений Орденом иностранцев – советских военнослужащих, служивших в польских частях

5. Санитарный персонал включает врачей, медсестёр и санитаров

6. Большого Креста Ордена *Virtuti Militari* были удостоены лишь два поляка – князь Юзеф Понятовский и маршал Юзеф Пилсудский (его Большой Крест, припущенный к груди маршала, упокоился вместе с ним в часовне Св. Леонарда Кафедрального костёла в королевском Вавеле). Эра коммунистических правительств в Польше осталась за пределами настоящего исследования – на момент награждения было совершенно невозможно установить, является ли соответствующий награждённый польским гражданином или советским.

VIRTUTI MILITARI

Sercem szczerym oddałem lata młode,
a gotów byłem oddać życie całe.
Nigdy nie pytałem o nagrodę,
i nigdy nie czekałem na pochwałę.

Takim też chcę pozostać do tej chwili.
Takimi przecież wszyscy być powinni.
Postawą taką dawniej się szczycili,
choć dziś nie zawsze są takimi inni.

Piersi widzę barwami wstęg nabrzmiałe,
oczy wpatrzone w dni pokryte pyłem.
Usta widzę głoszące własną chwałę,
i okrzyk słyszę: Czcijcie mnie – bo byłem!

Oczy me mam kolorową zjawą
i krzyczę głośno niemymi wargami:
Gdzie moje wstęgi? Gdzie jest moja sława?
Mnie też uczcijcie! Ja też byłem z wami!

Wstrzymaj mnie, Panie, służę niegodnego,
nim w pawie pióra myśli swe ubiorę.
Odmów mi, Panie, krzyża srebrzystego.
Niebiesko-czarną, ześlij mi pokorę.

*Dr Zbigniew KABATA
Virtuti Militari, Armia Krajowa
8.02.1992 r.*

VIRTUTI MILITARI

Отдал я искренне молодых годов отраду,
а было б надо – жизнь бы всю отдал,
и никогда я не просил награды,
и никогда я похвалы не ждал.

Я по сей день хочу таким остаться.
И вам бы всем такими надо быть.
Но ныне эти взгляды, может статься,
уж кое-кто давно успел забыть.

Я вижу груди в разноцветье лент,
глаза, глядящие в запыленные дни те.
Я губы вижу, издающие хвалу себе,
и крик: – Ведь был же я, меня почитите!

Цветной мираж манит глаза мои,
взываю громко я безгласными губами:
– Где мои ленты? Слава где моя?
Меня почитите тоже! Я – был с вами!

О, Боже, недостойного меня останови
пока в павлиньи перья наряжу я мысли.
И откажи в кресте мне серебристом.
Небесно-чёрную мне кротость ниспошли.

*Д-р Збигнев КАБАТА
Кавалер Virtuti Militari, Армия Крайова
8.02.1992 г.*

ПОЛЬСКИЕ ВЕДОМОСТИ, Краснодар, 2012, № 1-2 (34-35)

- 1020 lat** – Zmarł książę Mieszko I (25.05.992).
- 910 lat** – W Płocku zmarł książę Władysław I Herman (4.06.1102).
- 810 lat** – W Kaliszu zmarł Mieszko III Stary (13.03.1202).
- 730 lat** – Układ w Kępnie – książę gdański Mściwój zapisał całe swoje księstwo Przemysłowi II, księciu wielkopolskiemu (15.02.1282).
- 600 lat** – Z inicjatywy rycerza Zawiszy Czarnego odbył się w Lubowli na Spiszu polsko-węgierski zjazd (15.03.1412).
- 595 lat** – Władysław Jagiełło poślubił w Sanoku Elżbietę Granowską (9.05.1417).
- 590 lat** – Ślub Władysława Jagiełły z księżniczką holszańską Zofią (7.02.1422).
- 565 lat** – Koronacja Kazimierza IV Jagiellończyka (25.06.1447).
- 555 lat** – Wykupienie Malborka, Tczewa i Iławy przez króla polskiego Kazimierza IV Jagiellończyka z rąk nieopłaconych przez krzyżaków najemników czeskich. Wielki mistrz przeniósł swą siedzibę do Królewca (06.1457).
- 520 lat** – Rozpoczął się zjazd senatorów i posłów ziemskich w Piotrkowie, który uznano jako pierwszy sejm walny (18.01.1492).
- 520 lat** – Wielki mistrz Zakonu Jan von Tieffen złożył w Poznaniu hołd królowi polskiemu (29.05.1492).
- 520 lat** – Zmarł w Grodnie Kazimierz IV Jagiellończyk, król Polski i wielki książę litewski (7.06.1492).
- 505 lat** – Koronacja w katedrze wawelskiej Zygmunta I Starego na króla Polski (24.01.1507).
- 500 lat** – W bitwie pod Wiśniowcem przez wojska koronne i litewskie został odparty najazd Tatarów na pogranicze południowo-wschodnie (28.04.1512).
- 500 lat** – Ślub Zygmunta I Starego z Barbarą Zapolą, księżniczką węgierską (7.02.1512).
- 440 lat** – W Knyszynie na Podlasiu zmarł Zygmunt August, ostatni król z dynastii Jagiellonów (7.07.1572).
- 355 lat** – Męczęńska śmierć świętego Andrzeja Boboli – patrona Polski (16.05.1657).
- 345 lat** – Zmarła królowa Maria Ludwiga Gonzaga, żona Władysława IV, a następnie Jana II Kazimierza (10.05.1667).
- 220 lat** – W Targowicy magnaci: Szczesny Potocki, Seweryn Rzewuski i Ksawery Branicki ogłosili konfederację w celu przywrócenia dawnego porządku i obalenia Konstytucji 3 maja. Targowiczanie zwrócili się do cesarzowej Katarzyny II o pomoc militarną (17.02.1792).
- 220 lat** – Na ziemi Rzeczypospolitej wkroczyła 100-tysięczna armia rosyjska, która bardzo szybko zajęła prawie całą Litwę (18/19.05.1792).
- 220 lat** – Król Stanisław August Poniatowski ustanowił order *Virtuti Militari* na wieść o zwycięstwie księcia Józefa Poniatowskiego pod Zieleńcami (22.06.1792).
- 215 lat** – Generał Jan Henryk Dąbrowski podpisał umowę z rządem Republiki Lombardzkiej o powołaniu Legionów Polskich posilkujących Lombardię (9.01.1797).
- 215 lat** – Podpisanie przez Rosję, Prusy i Austrię konwencji rozbiorowej zawierającej stwierdzenie, że Królestwo Polskie „obecnie i na zawsze uznane jest za nieistniejące” (26.01.1797).
- 215 lat** – Urodził się Paweł Edmund Strzelecki, podróżnik, geolog, geograf, badacz Australii (24.06.1797).
- 205 lat** – Napoleon powołał w Warszawie 7-osobową Komisję Rządzącą (14.01.1807).
- 200 lat** – Powstał V Korpus Wielkiej Armii (napoleońskiej) złożony z Polaków pod dowództwem księcia Józefa Poniatowskiego (5.03.1812).
- 200 lat** – W Warszawie zwołano Sejm Nadzwyczajny, który wezwał do udziału w drugiej wojnie polskiej i ogłaszał odrodzenie Królestwa Polskiego (26.06.1812).
- 200 lat** – Utworzono Konfederację Generalną Królestwa Polskiego pod wodzą Adama Kazimierza Czartoryskiego (28.06.1812).
- 195 lat** – W Królestwie Polskim powołano Korpus Górniczy skupiający pracowników rządowych hut i kopalń (12.03.1817).
- 190 lat** – Zmarł Józef Wybicki, autor tekstu *Mazurka Dąbrowskiego* (10.03.1822).
- 180 lat** – Ogłoszenie przez cara Mikołaja I Statutu Organicznego dla Królestwa Polskiego w miejsce odwołanej konstytucji. Królestwo Polskie straciło swą odrębność (26.02.1832).
- 170 lat** – Urodziła się Maria Konopnicka, pisarka (23.05.1842).
- 150 lat** – Otwarto pierwszy odcinek (Warszawa-Białystok) kolei Warszawsko-Petersburskiej (18.05.1862).
- 150 lat** – Car Aleksander II wydał ukazy o oczyszczaniu włościan, likwidacji serwitutów i równouprawnieniu Żydów w Królestwie Polskim (5.06.1862).
- 145 lat** – We Lwowie utworzono pierwsze koło paramilitarnej organizacji młodzieżowej Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” (7.02.1867).
- 140 lat** – Zmarł Stanisław Moniuszko, kompozytor, twórca opery narodowej (4.06.1872).
- 130 lat** – We Lwowie powstała instytucja oświatowa *Macierz Szkolna*, której patronował Józef Ignacy Kraszewski (9.05.1882).
- 125 lat** – W Genewie zmarł Józef Ignacy Kraszewski, autor przeszło 500 prac, w tym 232 powieści (19.03.1887).
- 100 lat** – Urodził się Adolf Rudnicki (†14.11.1990), prozaik, eseista, felietonista (19.02.1912).
- 100 lat** – Zmarł pisarz Bolesław Prus – właściwie Aleksander Głowacki, autor m.in. *Lalki* i *Faraona* (19.05.1912).
- 95 lat** – Polacy służący w armii rosyjskiej powołali *Związek Wojskowych Polaków*. W tym czasie w armii rosyjskiej służyło 700 tysięcy Polaków, w tym ponad 100 generałów i 20 tysięcy oficerów (24.03.1917).
- 95 lat** – Ukazał się dekret prezydenta Francji Raymonda Poincaré o utworzeniu Armii Polskiej we Francji (4.06.1917).
- 95 lat** – I Ogólny Zjazd Wojskowych Polaków w Piotrogradzie powołał *Naczelny Polski Komitet Wojskowy* (7-22.06.1917).
- 90 lat** – Urodził się Jerzy Broszkiewicz, prozaik, eseista, autor sztuk scenicznych, autor książek dla dzieci i młodzieży (6.06.1922).
- 85 lat** – W Warszawie odbywał się I Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Fryderyka Chopina (23-30.01.1927).
- 75 lat** – W Lozannie zmarł Karol Szymanowski, jeden z najwybitniejszych kompozytorów polskich (29.03.1937).
- 70 lat** – Rozpoczęła się ewakuacja do Iranu Armii Polskiej w ZSRR pod dowództwem generała Andersa (24.03.1942).
- 70 lat** – Zmarł w Nowym Jorku Bronisław Malinowski, etnolog, antropolog, socjolog i publicysta (16.05.1942).
- 65 lat** – Premiera pierwszego powojennego filmu *Zakazane piosenki* (8.01.1947).
- 65 lat** – W Bieszczadach w zasadce dokonanej przez oddziały UPA zginął wiceminister obrony narodowej generał Karol Świerczewski (28.03.1947).
- 65 lat** – Wyprodukowano pierwszy traktor typu „Ursus” (30.04.1947).
- 55 lat** – Premiera filmu *Kanał* Andrzeja Wajdy zapoczątkowała epokę wielkich filmów rozrachunkowych (20.04.1957).
- 55 lat** – Zmarł w Skarżysku Kamiennym Leopold Staff, znakomity poeta (21.05.1957).
- 50 lat** – Zmarł wybitny poeta i tłumacz Władysław Broniewski (10.02.1962).
- 50 lat** – W Warszawie otwarto nowoczesny *Supersam* – pierwszy tego typu sklep w Polsce (6.06.1962).
- 45 lat** – W tragicznym wypadku zginął we Wrocławiu nakomity aktor Zbigniew Cybulski (8.01.1967).
- 40 lat** – Zmarł wybitny prozaik Michał Choromański, autor słynnej powieści *Zazdrość i medycyna* (24.05.1972).
- 40 lat** – Zmarł Antoni Kepiński, znakomity psychiatra, profesor Akademii Medycznej w Krakowie (8.06.1972).
- 20 lat** – Podpisanie umowy o wycofaniu wojsk radzieckich z Polski (22.05.1992).
- 20 lat** – Odwołanie rządu Jana Olszewskiego (4.06.1992).
- 10 lat** – Rozpoczął się Narodowy Spis Powszechny (21.05.2002).

Jeśli nie możemy, jak chcemy, chciejmy, jak możemy

Не живи, как хочется — живи, как можется

Nie czekają dwaj na jednego kra

Семеро одного не ждут

Jeden dzień wesele – całe życie bieda

Женишься раз, а плачешься век

Kto dożyje, ten zobaczy

Поживём — увидим

Nawarzyli piwa, niech je piją

Сам кашу варил, сам и расхлёбывай

Od przybytku głowa nie boli

Запастись впрок — не порок

Długo trwać nie może, co mus przemoże

Лучше лаской, чем таской

Głową muru nie przebijesz

Лбом стену не прошибёшь

Musztarda po obiedzie

Дорога ложка к обеду

Habit nie czyni mnicha

Не всё золото, что блестит

Nie od razu Kraków zbudowano

Не сразу Москва строилась

Lepiej milczeć, niż głupio gadać

Не стыдно молчать, когда нечего сказать

*Fotografie Orderów Virtuti Militari pochodzą ze zbiorów Autora
pana Zdzisława Wesołowskiego.*

*Koncepcja oraz całościowe opracowanie publikacji „Virtuti Militari 220 lat”
należy do pana Jana Karbownickiego.*

Niniejszy numer „Wiadomości Polskich” wydano kosztem Kolegium Redakcyjnego.

**WIADOMOŚCI
POLSKIE**

Nr 1-2 (34-35) 2012 r.

Redaguje kolegium

Redaktor naczelny

Aleksander SIELICKI

**ПОЛЬСКИЕ
ВЕДОМОСТИ**

№ 1-2 (34-35) 2012 г.

Редактирует коллегия

Главный редактор

Александр СЕЛИЦКИЙ

Pismo Krasnodarskiej Organizacji Regionalnej
Polskie Centrum Narodowo-Kulturalne «Jedność».

Adres redakcji: 350000, m. Krasnodar,
ul. Krasnoarmejская, 53. Pok. 4. Tel.: +7-918-217-90-77,
E-mail: poloniakubania@mail.ru Nakład 999 egz.

Издание Краснодарской региональной общественной
организации Польский национально-культурный центр
«Единство». Адрес редакции: 350000, г. Краснодар,
ул. Красноармейская, 53. Комн. 4. Тел.: +7-918-217-90-77,
E-mail: poloniakubania@mail.ru Тираж 999 экз.

W dniach 25–27 stycznia 2012 r. Kraj Krasnodarski odwiedziła delegacja z Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie na czele z Nadzwyczajnym a Pełnomocnym Ambasadorem Rzeczypospolitej Polskiej w Federacji Rosyjskiej panem Wojciechem Zajączkowskim. Była to pierwsza podobna oficjalna wizyta do stolicy Kubania w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Ambasadorem towarzyszył Radca Minister, kierownik Wydziału Gospodarczego Ambasady RP w Moskwie pan Krzysztof Kordaś oraz pierwszy sekretarz Wydziału Gospodarczego Ambasady RP w Moskwie pan Aleksander Warwarski.

26 stycznia delegacja z Polski odwiedziła Kubański Uniwersytet Państwowy. Władze uniwersyteckie na czele z rektorem uniwersytetu Michaiłem B. Astapowem omówiły kwestie współpracy pomiędzy Kubańskim Uniwersytetem Państwowym a Uniwersytetem w Opolu, nauczania języka polskiego na Kubaniu oraz wzajemnej wymiany studentów. Następnie pan Ambador Zajączkowski wygłosił dla studentów i kadry naukowej referat na temat prezydentury Polski w Unii Europejskiej w warunkach kryzysu gospodarczego w drugiej połowie roku 2011.

Tego samego dnia odbyło się spotkanie dyplomatów polskich z prezesem Izby Handlowo-Przemysłowej Kraju Krasnodarskiego Jurijem N. Tkaczenko zaś później z kierownictwem Administracji miasta Krasnodar. Burmistrz Włodzimierz Jewłanow zapoznał gości polskich z osiągnięciami miasta w dziedzinie gospodarczej, socjalnej a także kulturalnej oraz zaprosił polskie firmy do założenia zakładów produkcyjnych na terenie Wschodniego klastra przemysłowego w stolicy regionu. Ambador zauważył, że Polska jest zainteresowana we współpracy w zakresie rolnictwa, przemysłu przetwórczego oraz w rozwoju technologii oszczędzania zasobów energetycznych oraz gospodarki komunalnej, realizacji projektów ekologicznych.

Wieczorem Polonia z Kraju Krasnodarskiego a także Republiki Adygeja podejmowała pana Ambadora Wojciecha Zajączkowskiego w Centrum Kultur Narodowych. W toku spotkania prezes Krasnodarskiej Organizacji Regionalnej Polskie Centrum Narodowo-Kulturalne „Jedność” pan Aleksander Sielicki zapoznał gości z historią powstania Polonii na Kaukazie oraz z dzisiejszą działalnością organizacji polonijnych na Południu Rosji. Pan Ambador odpowiedział na liczne pytania tutejszych Polaków na rozmaite tematy. Miejscowy Zespół Taneczny „Nowy Świat” pod kierownictwem pani Agaty Jasińskiej dostał w prezencie od pana Zajączkowskiego nowy strój krakowski, zaś Polacy z Kubania zrewanżowali się wręczając gościom regionalne pamiątki.

27 stycznia delegacja z Polski spotkała się z zastępcą gubernatora Kraju Krasnodarskiego Aleksym Agafonowem. Podczas spotkania poruszono zagadnienia wszechstronnej współpracy, inwestowania do gospodarki obu stron. W toku rozmów osiągnięto porozumienie o wizycie w marcu 2012 roku polskiej biznes-misji producentów maszyn i urządzeń dla rolniczego kompleksu produkcyjnego.

Później polscy dostojnicy odwiedzili Krasnodarskie Historyczno-Archeologiczne Muzeum-Skansen imienia Eugeniusza Felicyna, gdzie obejrzała liczne ekspozycje w tym „Insygnia a relikwie Wojska Kozaków Kubańskich”.

Opuszczając Krasnodar pan Ambador wyraził nadzieję, że jeszcze będzie miał niejedną okazję by odwiedzić to gościnne południowe miasto.

25 marca w Polskim Centrum Narodowo-Kulturalnym „Jedność” po raz drugi odbyło się polskie dyktando w ramach Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego, który jest obchodzony od roku 2000. Jego celem jest promocja różnorodności językowej i kulturowej oraz wielojęzyczności. Dyktando stanowi dla nas wspaniałą możliwość dla sprawdzenia stopnia opanowania polszczyzny.

W charakterze tekstu posłużył fragment dzieła „Maleperta” wielkiego polskiego powieściopisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego. Z okazji dwóchsetnej rocznicy urodzin wielkiego Polaka Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ogłosił rok 2012 Rokiem Józefa Ignacego Kraszewskiego.

Wziąć udział w napisaniu polskiego dyktando mogli wszyscy miłośnicy języka polskiego. Laureaci dostali dyplomy trzech stopni oraz upominki.

15 kwietnia w kościołach rzymsko-katolickich na Kubaniu jak na całym świecie obchodzono święta Wielkiej Nocy.

16–22 kwietnia Polskie Centrum Narodowo-Kulturalne „Jedność” razem z Urzędem Kultury „Kubańkino” oraz Instytutem Polskim w Moskwie zorganizowało Festiwal Filmu Polskiego. Widzowie obejrzało dziesięć filmów z ostatnich kilku lat m.in. Wojciecha Smarzowskiego, Jerzego Hofmana, Krzysztofa Zanussiego, Andrzeja Jakimowskiego a innych reżyserów polskich różnych generacji.

20 kwietnia Polski Zespół Folklorystyczno-Etnograficzny „Nowy Świat” wziął udział w VI Krasnodarskim Miejskim Festiwalu Młodzieżowym Kultur Narodowych „Piosenki i tańce ludów świata”.

20–23 kwietnia Polskie Centrum „Jedność” podejmowało gościa honorowego – kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie pana Michała Greczyło, który wziął udział w uroczystym zamknięciu Festiwalu Filmu Polskiego oraz spotkał się z przedstawicielami diaspory polskiej w Krasnodarze, Noworosyjsku oraz Majkopie.

1 maja członkowie Polskiego Centrum Narodowo-Kulturalnego „Jedność” wzięli udział w pochodzie pierwszomajowym.

2–20 maja w Krasnodarze odbyły się tradycyjne Dni Kultury Polskiej na Kubaniu, które zaczęły się od Dnia Polonii i Polskiej Flagi. Końcowy koncert odbył się w ramach programu municypalnego stosunków międzynarodowościowych. Wzięli w nim udział liczni działacze kultury, którzy śpiewali po polsku oraz wykonywali utwory kompozytorów polskich. Na końcowym etapie odbyło się wręczenie nagród dla aktywnych członków Polskiego Centrum Narodowo-Kulturalnego „Jedność” oraz laureatów VIII Międzynarodowego Konkursu Twórczości Artystycznej „Rosja-Polska” dla Dzieci i Młodzieży.

25 maja Polski Zespół Folklorystyczno-Etnograficzny „Nowy Świat” wziął udział w IV Balu Polaków w Rostowie nad Donem, który tym razem poświęcony był dwudziestej rocznicy powstania w tym mieście Regionalnej Organizacji „Polonia Donu”.

26 maja członkowie Polskiego Centrum Narodowo-Kulturalnego „Jedność” wzięli udział w VIII Festiwalu Kultury Słowiańskiej „Dusza Słowiańska” z okazji Dnia Piśmiennictwa i Kultury Słowiańskiej.

Wojciech Zajęczkowski

Włodzimierz Jewłanow i Wojciech Zajęczkowski

Na spotkaniu z Polonią

W dniu świątecznym

Po imprezie u fontanny

Przy sklepie „Odzież z Polski”

VIRTUTI MILITARI

220 LAT

PORTRET KSIĘCIA JÓZEFA NA KONIU. *Obraz Juliusza KOSSAKA*